

a Vörös postakocsi

irodalom, művészet, kritikai folyóirat

2018 | 3

Nyíregyháza Krúdyja - Krúdy Budapestje | Kortársak Krúdyról | A szeretet primátusa - beszélgetés a Szehtlo-könyv kapcsán | Zsille Gábor, László Noémi, Szabó T. Anna, Háy János, Miklya Zsolt, Miklya Anna, Csabai László versei és prózái | Kritikák Mohácsi Balázs, Szkárosi Endre kötetéről | Él-e a magyar festészet? | A Nemzeti Színház Bánk bánjáról

A Vörös Postakocsi folyóirat
irodalom – művészet – kritika

Alapítva:
2007. Nyíregyháza

Tartalomjegyzék

KRÚDY 140

- „Ennek a városnak voltam az írója” - Kulin Borbála beszámolója
a nyíregyházi Krúdy-konferenciáról..... 1
- Krúdy: egy város anatómiája - Csordás Bence beszámolója
a Magyar Művészeti Akadémia Krúdy-konferenciájáról.....6
- Margócsy István: „A téli hajnal csodái” - Krúdy-élmények egykor és ma.....10
- Novák Zsüliet: *Krúdyról, Álmoskönyvről, Wart Erzsébetről és rólam*.....12
- Bedecs László: *Ha Krúdy, akkor Óbuda*..... 14

FOGADÓ

- A szeretet primátusa* - András Andorral és Laborczi Dórával a
Szethlo-gyerekek voltunk című kötet kapcsán Keisz Ágoston beszélget.....17

ÚTI FÜZETEK

- Zsille Gábor: *Erőszak, Egysoros, Komment*.....29
- László Noémi: *575 Kvár*..... 32
- Földes T. Lili: *Nehézlégzés*..... 35
- Miklya Anna: *A tájfutó letérdel (regényrészlet)*..... 36
- Háy János: *Az ember csak*.....43
- Szabó T. Anna: *Hamu, láng; Három őszi szonon*..... 44
- Karkó Ádám: *A gödörből, Hallgatás*..... 48
- Barna T. Attila: *Őszülő, sárga virágok, mozdulatlan szél; téli délután*.....50
- Szirmai Péter: *Utazás délre*.....51
- Csabai László: *Evilágiak, túlvilágiak*..... 54
- Miklya Zsolt: *A rendszer ujja, A visszacsatolás elve, Tollközök*..... 62

BAKON LESŐ

- Bedecs László: *A pécsi szál (Mohácsi Balázs: hungária út, hazafelé)*.....67
- Zólya Andrea Csilla: *Mindenki kialakíthatja saját Budapest-könyvét*
(Tittel Kinga: *Mesélő Budapest*, Bartos Erika: *Brúnó Budapesten*)..... 71

Kovácsné Kiss Csilla: <i>Turczi-útikalauz stopposoknak</i> (Vilcsek Béla: <i>A halandó bossúja - Turczi István-monográfia</i>).....	77
Demeter Györgyi: <i>Túl a tér, az idő és a nyelv korlátain</i> (Szkárosi Endre: <i>Véletlenül nem jártam itt</i>).....	79
Beretvás Gábor: <i>Útszűkület</i> (Kritika Jafar Panahi <i>Három nő</i> című filmjéről).....	83
Németh Erika: <i>Él-e a magyar festészet? Összegzés az</i> <i>„Élő magyar festészet 2018”</i> című országos festészeti tárlatról.....	85

FORSPONT

Angyalosi Gergely: <i>Derrida az igazságról és a hazugságról</i>	92
Péter Szabina: <i>Az esemény mint tranzitív etikai forma.</i> <i>Ruben Östlund: A négyzet</i>	102

GYALOG GALOPP

Varga Benjámín: <i>Bánk és a magyar nemzeti hip-hop rap.</i> <i>Katona/Szász/Vidnyánszky: Bánk Bán, Nemzeti Színház, 2017</i>	109
--	-----

KRÚDY VIGADÓ

Karádi Zsolt: <i>A Gyulánál</i> (József Attila); <i>Krúdy Gyula</i> (Váci Mihály); <i>Krúdy Gyulához</i> (Czóbel Minka).....	146
Béres Tamás: <i>Vörös Postakocsi</i> (Janikovszky Éva).....	151
Oláh András: <i>A velőscsonthoz</i> (Csokonai Vitéz Mihály); <i>Ballada a Vörös Fiákerről</i> (Villon).....	153
Csabai László: <i>Találkozás</i> (Veres Péter); <i>A nők városa</i> (Stephen King).....	156
Kürti László: <i>úgy mondom el</i> (Nemes Nagy Ágnes).....	159

„Ennek a városnak voltam az írója”

Kulin Borbála

Krúdy Gyula születésének 140., halálának 85. évfordulója alkalmából a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tagozata valamint a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete tudományos konferenciát tartott Nyíregyházán a Móricz Zsigmond Városi és Megyei Könyvtárban október 19-én. Az egynapos szimpóziumon többek között a Krúdy-próza poétikussága, szövegeinek parodisztikus, ironikus vonásai, írásainak filmes feldolgozásai, fiatalkori színházkritikái, a Nyírséghez való kötődése és szerelemfelfogása kerültek terítékre. Kulin Borbála beszámolója.

Egyhangú gordonkajáték, gazdag partitúrából

Az első előadás jóvoltából betekintést nyerhettünk a kognitív stilsztika laboratóriumába, ahová Pethő József a Krúdy-próza poétikusságának jegyeit keresve invitálta a hallgatóságot. Pethő József a Kemény Gábor-i megállapítást, miszerint „Krúdy összetéveszthetetlen stílusú író” tűzte ki vizsgálódásának kiinduló- és végpontjául, s így látott hozzá a mintagyűjtés eredményének ismertetéséhez, Krúdy egyes szövegrészleteinek vizsgálatához. Krúdy összetéveszthetetlen stílusának fő generátorát, igazodva a szakirodalomhoz, a poétikusságban határozta meg, amely poétikusságot, a *Világirodalmi lexikon* támogatását segítségül hívva az „intenzív formszerkezetek által előidézett művészeti minőség”-ben határozott meg. Ezeket az „intenzív formszerkezeteket”, referenciális bizonytalanságot okozó és az olvasóban kiszámíthatatlan reflexiókat elindító jegyeket hat csoportra bontva sorolta fel: stilizálás (a 19. századi romantika és biedermeier evokációja, ami sokszor az irónia alapja is Krúdynál), az irónia, a képiség, az írói névadás, a retorizált szerkezetek és a sajátosan önreflexív, önmagát kommentáló narrátori pozíció. Szerencsére a kognitív nyelvészet és stilsztika alapmódszere a nyelvi adatok gyűjtése, így az osztályozás közben számos ízes Krúdy-idézet révén saját bőrön tapasztalhattuk meg az összetéveszthetetlen stílus olvasóra gyakorolt hatását, s igazán alátámasztva érezhettük az előadó végkövetkeztetését, miszerint Krúdy „egyhangú gordonkája” (Zilahy Lajos jellemezte ezekkel a szavakkal Krúdy stílusát 1922-ben a *Nyugat* hasábjain) kivételesen gazdag partitúrából játszik.

Kulin Borbála 1979, Budapest. Irodalomtörténész, A Vörös Postakocsi folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Etikum és esztétikum kapcsolata Illyés Gyula életművében*, L'Harmattan, 2017. Jelenleg Debrecenben él.

Magányos ikernovellák

Minya Károly Krúdy ikernovellái, *A hírlapíró és a halál* és *Az utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellákat olvasta össze. Az összeolvasás lehetőségét maga Krúdy kínálta fel azért, hogy ugyanazt a történetet, egy párbaj történetét írta meg két külön novellában, a két párbajozó szemszögéből. Krúdyt, aki maga is többször párbajozott, a párbaj előtti lélektani folyamatok ábrázolása érdekelte ebben a kísérletben. Az evés és az ivás ezekben a novellákban is fontos, mágikus szerepet kap, fontos elemzési szempont - tudhattuk meg az előadásból. Minya Károly kiemelte, hogy a két novella egymás mellé fektetésében azonban van egy pont, ahol nem érnek össze a szálak, ám sajnos nem tett kísérletet ennek megfejtésére. Előadásának végén megemlítette, hogy hasonló ikernovellák után kutatva a magyar irodalomban, szintén feladta a keresést - holott talán kínálkozott volna az (elhessegetett?) nyíregyházi párhuzam. [Csabai László duonovelláira, gondolok itt. - K.B]

Szindbád nyíregyháziensis

Jánosi Zoltán előadása (melyet az előadó távollétében Karádi Zsolt olvasott fel) Krúdy nyírségi kötődéseire koncentrált. Nyíregyháza Krúdy Gyulával, Krúdy Gyula Nyíregyházával vonult be a magyar irodalomba, azaz az első országos ismertségre szert tett nyíregyházi író egész életművét átszövik a nyírségi vonatkozások - hangsúlyozta az előadás. Jánosi a jellegzetes Krúdy-stílus mögött is mély, helytörténeti vonatkozásokat sejt. Külön kiemeli a Krúdy-figurákban hangsúlyosan megrajzolt, kulcsfogalomként is felfogható szabadságvágyat, melyet a gátaktól mentes magyar, európai szellem referenciális világon való áttöréseként érzel. Ezt a szabadságvágyat a Krúdy-család 1848-as örökségének és a nyírségi szellemi kultúra örökségének ötvözeteként látja és magyarázza. A Nyírségben Krúdy pontos ismereteket szerzett a tirpákságról, az „új honfoglalók” értékkeremtő, civilizációteremtő energiáiról, ahogyan jól ismerte a város dzsentri lakóinak életmódját, és az akkori Nyíregyháza rendkívül színes összetételű lakosságának szellemi térképét: a tótok, tirpákok, zsidók, németek, erdélyi szászok által lakott Nyíregyházát. Különösképpen a történelmi térbe rekedt dzsentriség volt rá ihlető hatással. Előadását egy apró, de érdekes életrajzi esemény felemlítésével zárta: Krúdy 1931-ben repülővel tért haza Budapestről Nyíregyházára - ez volt a történelem első utazása repülőgéppel Budapestről a Nyírségbe. A pilóta, név szerint Veres Zoltán szintén nyíregyházi volt. A történet mesélése erejéig láthattuk lelki szemeink előtt a két, város felett repülő, hazatérő nyíregyházit, és érezhettük a Jánosi Zoltán által megrajzolt jelképes párhuzam pátoszát: Nyíregyháza olyan hely, ami „magasba röpködhet és haza is hozhat”.

Megfilmesíthetetlen

A konferencia második részét Hamar Péter *A Krúdy-művek közegellenállása a mozgóképpé alakítással szemben* című előadása nyitotta meg. A beszédes címmel

ellátott előadás a filmre vitt Krúdy-szövegek kapcsán film és irodalom eszközeit elemezte. Zsurzs Éva *Őszi versenyek* című 1975-ben készült Krúdy-adaptációjából alapvetően hiányolta a Krúdy-szövegek jellegzetes világteremtő erejét: a rendező egyedül a hosszan kitartott nagytotállokkal talált eszközt e jellegzetesség filmes megragadására. Huszárík Zoltán *Szindbád*-filmjét sikeresebbnek értékelte az előadó, a lírai-hangulati montázsokkal, a Jeney Zoltán zenéje által megtámogatott közelképek hangulatával, ha nem is tematikusan, de érzelmileg az irodalmi szöveghez közeli adaptáció született. Nehéz ügy Krúdy megfilmesítése, hiszen egy játékfilm nem nélkülözheti a cselekményt, a történetek mellékszálait ugyanakkor nem tudja úgy követni, mint az irodalmi szöveg, így egyértelműen áthidaló megoldásokat kellett alkalmazniuk a filmeseknek, ami eltávolítja a filmes adaptációt az irodalmi szövegtől. Zsurzs Éva említett adaptációjában például ez az eltávolodás drasztikusabb: a film feldúsítja a cselekményt, idegen szövegelemeket emel be a történetbe. Szerencsésebb Huszárík megoldása, aki a cselekménytelenség ellensúlyozására több történetet fog egybe. Nehéz filmformanyelvi megoldást találni a filmes szakemberek számára a Krúdyra jellemző narrátori szerep megjelenítésére is. Ahogy Fülöp László megállapította, Krúdynál a narrátor szerepe egyszer sem változik, de néha fellazul, elmozdul a nézőpont, előfordul, hogy a teremtett figurát ideiglenesen a narrátor szerepébe engedi. Összegzésül Hamar Péter azt állapította meg, hogy maradandó művészi értéket csak Huszárík *Szindbád*-filmje képvisel, azáltal, mert telített az író szellemében fogant filmes megoldásokkal.

„R.” és a színházkritika

Karádi Zsolt előadásában Krúdy életművének egy kevésbé ismert korszakát és tematikáját tárta fel filológiai pontossággal a hallgatóság előtt. Krúdy 17 évesen került Nyíregyházáról Debrecenbe, ahol a *Debreceni Ellenőr* című lap munkatársa lett, s tudósítások és rendőrségi hírek mellett főként színházkritikákat írt a lap számára, „R.” aláírással. Katona Béla, Krúdy monográfusa szerint a fiatal Krúdynak nem volt különösebb érzéke a színház iránt, cikkeit inkább hajszoltságban született gyors impresszióknak érzékeli. Ezzel szemben Karádi „bámulatosan érett bírálói hangot” fedez fel ezekben az írásokban, s Vitéz Ferencsel ért egyet, aki szerint Krúdy nem esztéta-kritikusként, hanem tárcaíróként közelített a színház világához. Az első színházkritikáját jegyző Krúdy a rovat első cikkében, 1895-ben „feltétlen szigorúságot” ígér. Karádi felvetette itt a kérdést, rendelkezett-e a fiatal Krúdy olyan esztétikai értékrendszerrel, ami az ígért szigorúság fedezete lehetett? Az előadó azt állapította meg a kritikák alapján, hogy az ifjú Krúdy számára az alakítás hitelessége volt a fő szempont, kritikáit rendszerint a közönség, a darab és a színészi munka értékelésének hármass pillérére szerkesztette. A rendezésről, a díszletről, a jelmezeiről sosem esik szó a kritikáiban, ami ugyanakkor nem az ő személyes, hanem a kor színházkritikai szempontrendszerének hiányosságait tükrözi. „Kacagtató ostobaság”, „a század legsületlenebb ostobasága”, „ügyes kis ostobaság” - emeli ki

Karádi a legjellegzetesebb negatív kritikákat Krúdytól, amivel főként a „vidámkodó” népszínműveket sújtja. Karádi kiemelte: éles szemmel veszi ugyanakkor észre az értéket, ám nincsenek nyelvi eszközei a színpadi jelenlét megragadására. „Énekelt, ahogy tőle telt”, „ügyesen játszott”, „játszhatott volna jobban is” - idézett néhány mondatot e nyelvi-fogalmi hiányosság ma kissé megmosolyogtató illusztrálására.

Pastiche és paródia

Kemény Gábor *Krúdy kettős tükörben*: pastiche és paródia című előadása nem Krúdy-szövegekkel, hanem Krúdyt megidéző szövegekkel foglalkozott. Azt a kérdést állította középpontba, melyek azok a stílusesszéközök, amelyekkel az egyes szerzők: Márai, Jánosi Zoltán, Szappanos Gábor, Karinthy felidéznek Krúdy stílusát. Ezeket a stílusjegyeket a konkrét képet az elvont képhez hasonlító képalkotásban, a hömpölygő mondatszerkesztésben, az intertextualitásban határozta meg. „...a söntésben hideg már a füst, mint a csalódott lélekben az indulatok” - idézte milderre példaként Máraitól, a *Szindbád hazamegy* című novellából. Jánosi Zoltán *Szindbád utolsó halála* című írásában a kilencvenes évek mindennapjait Krúdy emelkedettebb stílusában tematizáló megoldását a pastiche (azaz stílusutánzás) helyett már-már inkább paródiának értékeli. Hasonló a véleménye Szappanos Gábor *Boldog Szindbád pokoljárásai* című utazóregényéről: a pastiche itt is paródiába csap át. Karinthy *A negyvenkettes zenélő mordály* című *Így írtok* tírészletéről beszélve pedig kiemelte: Karinthy ráérez arra a Krúdy-sajátosságra, hogy Krúdy az elmúlóban lévő szereti, az idő lebegtetését. Előadásának érdekes felvetése volt, hogy valójában maga Krúdy parodisztikus. Kemény Gábor véleményét idézve erről ez esszéisztikus túlzás, de valóban vannak Krúdynam paródiaszerű művei, mint a *Napraforgó*, az *Útitárs*, a *Bukfenc* - helyenként Krúdy önmaga paródiáját is adja a megidézés kettős modalitása révén: a romantikus jelleg halmozásával elért parodisztikus hatásra gondoljuk itt.

Különös happy end

Sturm László előadásában Krúdy *Palotai álmok* című regénye kapcsán arról beszélt, hogy a kisregény felvonultatja a Krúdy-próza minden jellegzetességét, azt az egyet kivéve, hogy ennek a történetnek kivételesen boldog a befejezése. Hiteles-e ez a happy end, vagy a valóság megkerülése? - idézte fel az előadó Sötér István kérdését a kisregénnyel kapcsolatban. Sturm László szerint az életöröm ugyanolyan hiteles Krúdynamál, mint a ború: érezzük az idill kegyelemszerűségét és veszélyeztetettségét, s érezzük azt is, hogy a szereplők kiérdemelték a boldogságot. Sturm kiemelte, a kisregény románcos sajátosságokkal bír, ami ellenszegül a modern regény kilátástalanságának. Szerelemfelfogásában is szembe megy a modern véletlenszerűséget hangsúlyozó szemléletével: a kisregény „tanulsága” szerint a „szerelmet felülről hozza magával az ember.”

Komolyság és komikum

A konferenciát Gintli Tibor *Profán vezeklések* című előadása zárta. Gintli Tibor két, kiemelkedőnek értékelt novella értelmezésének segítségével jellemezte a *Szindbád megtérése* című kötet elbeszélésmódjának sajátosságait. Az elemzett novellák *Az életmentő kékfestő* és a *Pénzzel járják a búcsút* címűek voltak, melyek abban a tekintetben is közel állnak egymáshoz, hogy mindkettő cselekményében fontos szerephez jut a bűnbocsánat és a vezeklés. Ugyanakkor, ahogy Gintli Tibor kiemelte, a bűnbánat spirituális eseményéhez rendre materiális, profán és ironikus vonatkozásokat társulnak. Ez a sajátos materializmus mintegy kétségbe vonja, de legalábbis elbizonytalanítja a bűnbocsánat szentségének vallási dogmáját. A bűnbánat külsőségeinek gyakorlása és paródiába hajló jelenetei ironikus idézőjelek közé illesztik Szindbád bűnbánó magatartását. A komikus perspektívát a narrátor szólamának hanghordozása is felerősíti, különösen a második novellában, ami a vallási rítussal szemben táplált elbeszélői kételyre enged következtetni. (A narrátor arról tudósít, hogy a kísértő ördögök több alkalommal is rátámadtak a kegyes menetre, jöttek szúnyogok, nyulak és földön tekerőző kígyók képében.) Ezt követően Szindbádot a búsi asszonyok között találjuk, akik azt a feladatot kapják, hogy altassák el a nyugalmat nem lelő idősödő úriembert - idézte fel a novella eseményeit az előadó. A novella mégis egyensúlyt teremt a zárlatában komikum és komolyság között. Szindbád azt a feladatot kapja vezeklésül bűneire, hogy önmegtartóztató módon a tíz nő között (fiatal és idős nők között, vegyesen) aludjon el. Bár az altatás leírása sem nélkülözi a komikus elemeket, Szindbád vezeklése mégis megvalósul. Zarándokútjának komoly tartalma a szexuális önmegtartóztatásban rejlik. A búcsújárás tehát ebben az értelemben minden parodisztikus előzmény ellenére megvalósul.

A konferencia előadásaiból készülő tanulmányok a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemlében lesznek olvashatók.

Krúdy: egy város anatómiája

Csordás Bence

A Krúdy-emlékév alkalmából a Magyar Művészeti Akadémia konferenciát hirdetett *Krúdy: Egy város anatómiája* címmel. A Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet művészetelméleti szimpóziuma Budapesten, az Óbuda főterén található Esernyős Galéria Szindbád-termében került megrendezésre október 15-16-án. A kétnapos rendezvény számtalan előadással várta az érdeklődőket.

A Magyar Művészeti Akadémia által meghívott és felkért előadók több szekcióban olvasták össze a 19. század eleji főváros kultúráját és a Krúdy-életművet. Az 1910 és 1930 közötti budapesti közeg környezetet teremtett számára: gátat és teret adott a lírába olvadó, az idő síkjait feloldó, légkörteremtő modern prózájához. A korszak budapesti urbanisztikáját, a város életét, építészetét, zenei életét és komplex vizualitását az író életműve mentén tárták fel az előadók. Számon kérhetjük-e egy város kulturális emlékezetét bármilyen alakban egy-egy művön? Maga a helyszín, a galéria előtt található „Szindbád, a hajós” szobor, az előadások narratívája: mind kulturális provokációként értelmezhetők. Az előadók keresték, értelmezték, ám többször el is utasították az arra való feleletet, miszerint Krúdy és Budapest emlékezete - akár külön, akár közösen - egy nagyvárosi párbeszéd keretében íródhasson újra.

Az előadások Tárgy, Tér, Távlát, Metszet, Textúra, Képzet, Toposz és Attribútum szekciók mentén kerültek sorra. Fontos leszögezni, hogy nem mindegyik téma kapcsolódott Krúdyhoz, sőt; a fő téma az akkori főváros kultúrája volt, nem pedig Szindbád megteremtője. Némelyik előadás csak érintőlegesen foglalkozott Krúdyval; volt olyan is, mely tőle teljesen függetlenül zajlott.

Windhager Ákos művelődéstörténész *Budapest komolyzenei emlékezete* címet viselő előadása elején felcsendült Vécsey Jenő Krúdy-concertójának Szindbád-tétele. A nyolctételes műben tisztán megmutatkozik, hogyan illeszkedhet egymáshoz szervesen hagyomány és modernség, irodalom és muzsika anélkül, hogy bármiféle törés vagy csorba esne a műalkotás integritásán. Az író hangulatvilága, elbeszélésmódja és finoman elmosódó zsánerképei már önmagukban zenei hatásúak; Vécsey, - aki mindamellett, hogy briliáns zeneszerző, kiváló hangszerelő is volt - gyönyörűen ültette át Krúdy könnyed, álomvilágot idéző stílusát a zenéjébe. Ő restaurálta Haydn, Erkel és Mosonyi műveit is a 20. században. De milyen is volt abban az időben Budapest zenéje? A múlt században a Krúdy-concertóhoz hasonló programzenék rendszerint nem a jelentős - általában

Csordás Bence 1999, Nyíregyháza. A Nyíregyházi Kölcsey Ferenc Gimnáziumban érettségizett, jelenleg az ELTE magyar-angol tanár szakos hallgatója.

tragikus végkimenetelű - alkalmakkal, évfordulókkor, sokkal inkább magukról az évfordulókról keletkeztek. A szöveg nélküli irodalmi programzenék, mint amilyen a *Krúdy-concerto* is, az '50-es években kerültek elő. Vécsey fentebb említett 1958-as műve előtt jelent meg például Weiner Leó 1951-es *Toldi* című szimfonikus költeménye; Járdányi Pál 1952-ben a Magyar Rádióban elhangzott *Vörösmarty-szimfóniája*; Szervánszky Endre *József Attila concertoja* 1954-ben vagy Kazacsay Tibor *Madách* című szimfonikus költeménye 1958-ban, a *Krúdy-concertóval* egy évben. Tény azonban, hogy egyik zeneszerzőnek sem volt olyan nehéz dolga, mint Vécseynek. A Krúdy Gyula prózáiban megmutatkozó sokszínűség, a jellegzetes színek, alakok, témák, tájak és hangulatok megnehezítették az író elbeszélés módjához hasonló zenei mű komponálását, ám a helyenként nem túl erősen előtörő szubjektív hangtól eltekintve Vécsey munkáját sikerként könyvelhetjük el - összegezte mondandóját Windhager Ákos.

Krúdy idejében azonban jelen volt egy sokkal mérvadóbb, úttörőbb zenei műfaj: a jazz. Ziperovszky Kornél jazzkutató előadásában egyértelműen leszögezte: Magyarországon nem volt ekkor jazzkorszak. Ebben az időszakban a műfajok keveredtek, és bár érződhetett a hatása, szintiszta jazzről nem beszélhetünk. A húszas években egyre több magyar nagyvárosban jelent meg a jazzband, shimmyt és charlestont táncoltak a hölgyek és urak. Krúdy novelláiból cigányzenekaroktól hangos éttermeket, kávéházakat ismerhetünk meg, ám a húszas és harmincas években ezeket Budapesten felváltotta ez az új, kommersz és kétes értékű szórakoztató zene. A prózák addig állandó éjszakai muzsikája, melyet a szénfik szolgáltattak, a valóságban kezdett kiszorulni a kávéházakból, báltermekből és szállodákból. A változás ellen azonban nem tudtak tenni. „Táncmesternek és szabónak nincs joga dacolni a divattal” - mondja Kosztolányi is. A korszak nagy írói mind beleszótték műveikbe az új táncot és zenét, a fox-trott és a csárdás keveréke; afféle egyveleg és kivonat az összes magyar táncokból, melyet „Budapest”-nek hívtak. A férfi és női viszony is reflektorfénybe került ezekben az években, például Szép Ernő *Valentine* című regényében, amelyben a női emancipációra fektet az író nagy hangsúlyt egy fiatal házaspár szemén keresztül. Szini Gyulát is foglalkoztatták a szórakoztató zene új aspektusai, *Spinét és szaxofón* című kötete a jazz egyik jelentős magyar lenyomata, a művet hiába nem tartjuk irodalmunk gyöngyszemének. Mindössze napi fogyasztásra írott lektúr, mely egészen pontosan bemutatja az 1930-as éjizenei kultúrát. Van azonban egy lényeges különbség, mely kakukktojássá teszi Krúdyt: míg kortársai feltérképezték a változásokat, ő a cigányzenét veszi katalógusba, úgy mond veszteséglistára (hiába nem áll szándékában visszaemlíteni azt a múltból a jelenbe) - emelte ki Ziperovszky Kornél. Lázár Kovács Ákos és Szentpéteri Márton arról beszéltek, hogy a szórakoztató zenén kívül más kihagyhatatlan elemei is vannak a Krúdy-novelláknak. Goethét idézve: „Mikor a művész megragadja a természet valamely tárgyát, az a tárgy már nem a természeté, sőt akár azt is mondhatnánk, hogy a művész ebben a pillanatban teremti meg a tárgyat, miközben

kibontja jelentős, jellegzetes, érdekes elemét, vagy inkább magasabb rendű értéket kölcsönöz a dolognak.” A képek lényege valójában a mögöttes tartalom. A realista igényű technikai eljárások háttérében ott rejlik a tény, miszerint a művész - esetünkben író - szellemi kozmosza jelentős részét képezi a megjeleníteni kívánt világnak. A szerző saját jelenléte a műben elkerülhetetlen. Valóban, Krúdy olyan helyszínekkel, tárgyakkal és szereplőkkel gazdálkodott, melyeket ő is jól ismert. Nála a tárgyak és terek mind szereplők, aktív résztvevői a történeteknek, erősítik a novella stílusát és hangulatát. A tárgyaknak életrajza van, története, ahogyan a helyszíneknek is rengeteg a mesélője. A környezetünk, a körülöttünk lévő világ része jellemünknek. Kivétel természetesen a minimalizmus, amelynek lényege a jelentésmentesség és tisztaság, egyszerűség. Az író azonban csak az értelmén túl tud megfogni valamit a világból és ezáltal önmagából. Sokan - köztük Krúdy - előszeretettel keverték is a tárgyakat és személyeket, aminek eredményeként interakciók jöttek létre, néha még párbeszéd is tárgy és ember között. A tárgyak „önelégült életmódja” biztatta példának okáért Mándy Ivánt *A bútorok* című kisregénye megírására, melyben a mindennapi használati tárgyak és bútorok éreznek és cselekednek, van jellemük és történetük, életrajzuk - legalábbis Mándy szerint. Ennél is jelentősebb és közkedveltebb az az eset, amelyet Krúdy mesél el *Ady Endre éjszakái* című legendáriumában. Ady ugyanis egy este az Operaház Dalszínház utca felőli oldalán található szfinx szoborban fedezte fel Lédát, s próbálta meg a „márványszívű” hölgyet lakására csábítani, mely nem adott választ neki. „Hát, ha nem jössz, viszlek!” - felkiáltással Ady meglovagolta a kőalakot, majd leesett a járdára. Minden kőnek és repedésnek megvan tehát a maga titka, az elbeszélésekben ugyanúgy, mint a való világban - zárta ezzel az anekdotával az előadását Lázár Kovács Ákos.

Ahogy korábban említésre került, Krúdy novelláinak fő helyszínei mind valós helyek, melyeket jól ismert. Elbeszéléseiben a városlakók aktív részei a városnak. Titokzatos tudása volt a mindenről: életről, szerelemről, vendéglátásról. Éppen emiatt szentenciózus hatást kölcsönzött műveinek a rengeteg belesúrtított gnóma - vezette fel előadását Fráter Zoltán irodalomtörténész. Aforisztikusan odavetett közmondásainak köszönhetően a novellákból árad a bölcsesség. Krúdyt mindig is vonzották a szólásmondások, erőteljes befolyást gyakoroltak prózájára. *A Magyar Hírlapban* egy ideig mondásmagyarozó rovatot is vezetett, melyben különböző szólásmondásokat és közmondásokat gyűjtött össze és magyarozott meg közhírhűen. Novelláiba is belevert jó néhány frappáns gnómát, melyekben magára ismert. Szerette például, ha valaki „kicsurgatta az utolsó csepp levest is”, vagyis az ilyen ember nem tagadja meg magától az élet legapróbb örömeit sem. Sosem habozott beütni egy alsószoknya-tartó szeget sem, mert tudta: ahhoz, hogy ráakaszthassunk egy alsószoknyát, azt előbb le is kell venni a hölgyről. Előszeretettel használta novellái befejezéseiként is az ilyesféle bölcsességeket, mint például a *Jobb lábbal megbotlani, mint nyelvvel* című elbeszélésében: a befejezés egy közmondás,

melyet Szindbád hagy fiára tanulságként: „Először mondtam igazat egy nőnek... Tovább kellett volna hazudni. Jobb lábbal megbotlani, mint nyelvel”. Fráter Zoltán irodalomtörténész tanár úr *Életre szóló tanácsok - A Krúdy-novellák bölcsessége* című mély tartalmú, sokszínű előadásából megtudhattuk, hogy Krúdy Gyula tudta a hosszú élet titkát; részt vett saját életében és kiélvezte annak minden egyes pillanatát.

A kétnapos szimpózium számtalan előadása végén joggal érezhettük úgy, hogy sikerült közelebb kerülnünk a múlt századbéli Budapest kultúrájához, zeneiségéhez, atmoszférájához és - bár nem oly mértékben, mint remélhettük - Krúdy Gyula nagyvárosi életéhez és prózájának történetéhez is.

Kortársak Krúdyról

„A téli hajnal csodái”. Krúdy-élmények egykor és ma

A Krúdy-emlékév alkalmából szerkesztőségünk azzal a kéréssel fordult kortárs írók, költők, irodalmárok felé, hogy meséljenek személyes, meghatározó Krúdy-élményeikről. Margócsy István és Novák Zsüliet írását folyóiratunk on-line sorozatából ajánljuk.

Margócsy István

Ifjúkori olvasat

Gimnazista koromban úgy olvastam Krúdyt - rajongva -, ahogy az akkoriban „elő volt írva”, ahogy az akkoriban divatban volt: nosztalgikusan, édes-bús, álmodozós elragadtatással a végtelenül érzéki képek színes, ornamentális szépségétől. Legkedvesebb könyvem az *N. N.* volt, nyilván nyíregyházi élményektől is vezetettve (a Bujtoshoz közel laktunk), s bizonyára kamaszkori melankólia hatása alatt, tétova azonosulással: „Én voltam a tücsök. És mindenki tücsök volt körülöttem, mert mindenki magának élt.”

S e nosztalgia oly erős volt (támogatást kapván a Szindbád-film látványos szépségkultuszától), hogy észre sem vettem a regények cselekményét, nem értettem s nem értelmeztem a történetek furcsaságait és megmagyarázhatatlan különösségeit, a szereplők extremitásait: „Mint egy távoli szép mese, egy régen olvasott rege, amelynek semmi köze sincs a valóságos élethez: úgy hangzottak a fülembé szavai.”

S bámulatosan „szép” titokként olvastam és kedveltem az ilyen mondatokat: „Álmos Ákos szomorúan élt, mint a tök király...”

Felnőttkori olvasat

Mikor felnőttként, jóval később, a nosztalgia kikerülhetetlen unalmát legyőzve és felülbírálván, újraolvastam Krúdyt, teljesen elképedtem, s rajongásom teljesen más irányt vett (hogy „krúdysan” fejezzem ki magam: az új élmény „szívenrúgó” volt). Hiszen azt kellett látnom, hogy a nyugodt szépség felszíne alatt végtelenül féktelen világ tombol, őrült szenvedélyekkel és kiszámíthatatlan, abszurd vadságokkal, s csodálatosan értelmezhetetlen kijelentésekkel. A szépség titka feltöltekezett a titok fenyegetésével, az őrület követelőző mindentakarásával, a kétségbeesés groteszk örömeivel: „Alkonyodott, mint a fáradt szív...”

Margócsy István 1949, Nyíregyháza. Irodalomtörténész, kritikus, az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének nyugalmazott, habilitált egyetemi docense, a XVIII-XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék volt vezetője, a *2000* című folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Eleven hattýú*. Kritikagyűjtemény; Kalligram, Pozsony, 2015.

Az ért megvilágosodásként, hogy beláttam: a lassan mesélő narráció milyen botránnyos és radikális, halálos szélsőségeket takar el és fed fel; Pistoli őrjöngése, szerelme, házasságai és halála, temetése (*Napraforgó*), Józsiásék látogatása a hullaházban, tébolyult nászuk a zajló Duna halálosan veszélyes jegén, megfejelve a hölgy éjszakai nagy áriájával (*Hét bagoly*), a korlátozhatatlan szexualitás vonzása és pusztítása (*Mit látott Vak Béla...*) oly sokoldalúan és mindenre kiterjedően abszurd és démonikus világlátást sugallt és sugárzott, aminek nemigen találtam párját olvasmányaim között (s amiről a szakirodalom sem vett seholsem tudomást). Íme, a szép ornamentikája alatt nyers és goromba ironia lappang - s lappangásában lépten-nyomon felüti fejét: a fenség mindennapi alantasságba torkollik (s viszont), hogy nagyszabású tarka, groteszk karnevállá változtassa a halálra ítélt világot. Csak egy példa: „Az öreguracska letérdepelt a háromezeresztendő nő előtt és hódolata jeléül levette orrát, amelyet átnyujtott a nőnek. Később ugyanezt cselekedte az egyik lábszárával is, lecsatolván azt helyéről és a nő ölébe helyezte a gazdátlan lábat. Orr és láb nélkül valóban meglepő látvány volt az öreguracska. Majd midőn kabátját is levetette, összekötözött alakjával, mankójával egy művégtagkészítő boltos kirakatából látszott előjönni, megszökve éjszakára az üveg alól.” (*Asszony-ságok díja*)

Hiszen talán az ilyen mondatokért érdemes újra és újra olvasni Krúdy Gyulát: „A szélmalom mellett úgy álltak a hervadt, nedves fák, mint álruhás kísértetek, amelyek az éjféλι órát várják.” „Csak az álmatlan ember tartja nyitva a szemét, mint egy hulla, aki elfelejtett meghalni.”

S persze a nyíregyházi, lokális nosztalgiát is újra lehet élni és gondolni egy ily sokértelműen furcsa kép láttán: „A nyírségi holdvilág lopakodva mendegélt az égboltozaton, mint a juhász, subája alatt a bürgével...”

Krúdyról, Álmoskönyvről, Wart Erzsébetről és rólam

Novák Zsüliet

Sohasem írtam Krúdyról. Eddig. Hosszabb ideig utasítottam el őt, mint hogy elfogadom. A bűne nem más volt, mint az *Álmoskönyv*.

Régebben minden háztartásban megtalálható volt valahányadik kiadása. Ezeken a helyeken sosem tapasztaltam, hogy a későbbi mentségére szolgáló szépirodalmi funkcióját is ellátta volna, csak gyakorlati tanácsai számítottak. Persze én, akinek akkoriban minden fekete vagy fehér volt, a kamaszok utálatos felsőbbrendűségével néztem le a meglett asszonyok kutatásait szerelemről, halálról, betegségekről, amelyhez Krúdy segédkezett nyújtott.

Ezekre felhúzott orral használtam azokat a szavakat, hogy didaktikus, giccses, ad absurdum, devalvál, hipotézis, ignorálandó, kommersz, fércmű és hasonlók. Biztos volt még a tarsolyomban ezekből az áporodott, sznob jelzőkből, de most csak ennyi jut az eszembe. Valószínűleg ezeket használtam vagy ezekhez kísértetiesen hasonlók. A szellemi sárba tiprás kamaszkorom egyik borzasztó szokása volt.

Voltak ebben társaim. A kicsit okos emberek együtt már nagyon bölcsnek hiszik magukat. Nevezzük ezt a lányt Krúdy kedvéért Wart Erzsébetnek. Hogy kerüljem a nosztalgia-mázt, E. ugyanolyan pimasz, pökhendi és mindemögött egy kicsit esetlen volt, mint én. A vele született betegségétől való félelmét cinizmusba zárta.

A cinizmus mondjuk még sohasem akadályozott meg semmiben egyetlen betegséget sem, így az szép lassan nőtt, növekedett, nagyobbra E.-nél, a pimaszságánál és cinizmusánál is sokkal nagyobbra. Én ekkor már nem túl sok dologról mertem beszélgetni Wart Erzsébettel. Szégyelltem bármit mondani tervekről, bulikról, srácokról. Csak könyvekről akartam beszélgetni. Azt éreztem, arról lehet. Vagy ő beszélt. Úgy is könnyebb volt. De nemcsak velem volt így. Utólag visszagondolva soha nem járt annyit a szája, mint az utolsó hónapjaiban. Pizok nehéz lehet úgy haldokolni, hogy közben folyamatosan beszélni kell.

Egyik nap azt mesélte el, hogy mit álmodott. És mivel most már csak én beszélek, kicsit ki is egészítem azt.

Éjfél ütött az óra, amikor felébredt álombéli álmából. Felvette kabátját, a pirosat szörmegallérral, (ami soha nem ment igazán egyik ruhájához sem, mégis annyira ő

Novák Zsüliet 1983, Mezőtúr. 2009-ben végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karán, kommunikáció és művelődésszervező szakon. Író, újságíró, jelenleg Pomázon él. 2016-ban Móricz Zsigmond Ösztöndíjban részesült, 2017-ben az NKA alkotói támogatását nyert el. Második könyvén dolgozik, amely a „Sárgarigó, darázsfészek, nem is asszony, ki nem részeg” munkacímet viseli. Legutóbbi kötete: *Disznó vallomások*, AmbrooBook, 2014.

volt, hogy szerintem csak az összes többi ruhája nem ment ehhez az egy kabáthoz). Felhúzta a szalagavatóra vásárolt magas sarkú cipőjét, (amiben nem tudott igazán szépen járni, csak olyan darabosan, viszont ebbéli hiányosságát mindig diadalmas mosollyal ellensúlyozta. Bezzeg most, kecsesen sétált benne, mint egy gazella). Szóval már a kabátban és a lehetetlen magas sarkúban megfésülte sok haját, amely állítása szerint sokkal-sokkal több, mint eddig bármikor. Kiment a kapun, senkit nem ébresztett fel, senkitől nem köszönt el, csak elsétált, mint a modellek. Egyetlen csillag világított az égen, abba az irányba indult.

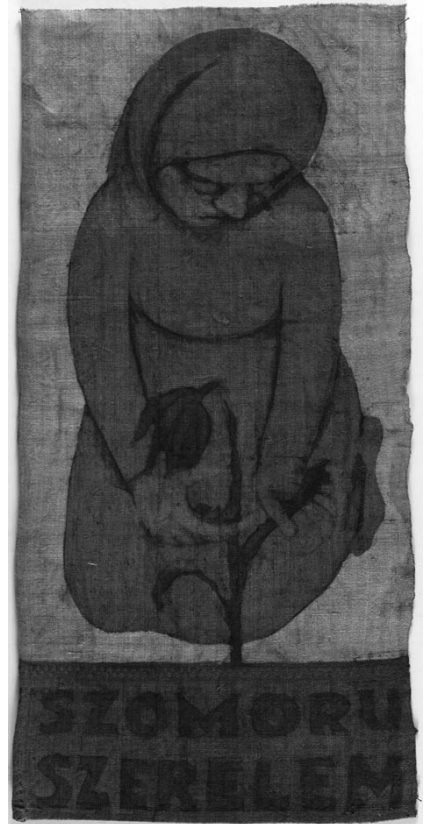
Sírtam. Persze, hogy sírtam. Nem tudtam erre mit mondani. Tudna valaki? És akkor azt mondta, hogy vegyük elő az Álmoskönyvet és keressem ki, hogy éjszakai utazás.

„Éjszakai utazás: Utazás, amely nem lesz szerencsés.”

Csak legyintett és utasított, lapozzak tovább! Keressem ki, hogy éjjél! Az volt utána írva, hogy „félelem”. Nem érdekelte. Meg kellett nézmem a fésülködést. Az sem illett szerinte ide. Aztán az órát. Engedelmesen fölolvastam, hogy „ha fehér és fekete színekben látnánk: nehéz betegség. A toronyóra: „hosszú utazás.” Nem volt elégedett. Kilyukadtunk az álom végére, a sarkcsillaghoz. Azt írta az Álmoskönyv, hogy az szerencsét jelent.

Na látod, mondta elégedetten. Kicsit sem cinikusan.

Persze az én Wart Erzsébetem nem éjszaka halt meg. Nem köszönés nélkül távozott. Nem a piros kabátjában temették el. Viszont megbocsájtottam Krúdynak az Álmoskönyvet. Néha forgatom is. Azt hiszem, megtanultam látni benne valami ártatlant és reményteljeset az emberekről, ami sokkal több és szebb, mint az álmaik. Talán több, mint az Álmoskönyv. Annyi, mint Krúdy.

Jámborné Balog Tünde: *Szomorú szerelem*
(Krúdy Gyula: *Álmoskönyv* - illusztráció)

Ha Krúdy, akkor Óbuda

Bedecs László

A kilencvenes évek elején, az érettségire készülve, az akkor már Óbudai-ra keresztelt gimnáziumban került a kezembe először Krúdy, és rögtön úgy, mint óbudai író, „a mi írónk”. Emlékeim szerint voltak már táblái, szobrai akkor is a közelben, elneveztek már róla ilyen-olyan intézményeket, talán már megnyílt a templom mögötti múzeuma is, egyszóval lehetőség volt egy tinédzsernek is büszkének lenni rá, magáénak érezni őt, így-úgy azonosulni vele vagy a megírt figuráival. És azonosulni a nosztalgiájával, merthogy már ő is az 'igazi' Óbuda eltűnését írta meg - pedig hol volt akkor még a hetvenes évek rombolása és lakótelepépítési hulláma?! Egyszóval: akkor és azóta is az ehhez a városrészhez kapcsolódó munkáit olvastam a legszívesebben, és most is ezekről szeretnék beszélni.

A gimnazistaként, a kedves magyartanáromtól megismert történetnek az még inkább elhallgatott része volt, hogy Krúdy nem önszántából költözött Óbudára, inkább úgy érkezett, mint hőse, Szindbád, hajótörötként: „Szindbád olyanformán vetődött az óbudai partra (a Hajógyári-sziget környékén), mint egy hajótörött, akinek nem volt válogatni valója a menekülés módjában.” 1931-ben, amikor ezt írta *A vadevezős megtérése* című novellájában, már maga is Óbudán élt, a Templom utca 15 szám alatt, a mai Óbudai Társaskörrel átellenben, és nem messze a Kéhli Vendéglőtől sem, ahol az író emlékét, egykori törzsvendégük szellemiségét ma is példaszerűen ápolják (velőcsont!) - és ahol szűk két évvel később, ötvenöt évesen élete utolsó estjét is töltötte.

A nagykorúti hajótörött hamar otthon lelt az akkor még valóban külvárosnak számító kerületben, már az első hetekben beiratkozott például a ma már a nevét viselő, egy időben persze általam is sokat látogatott Fő téri könyvtárba, ahol szintén törzsvendég lett, és ahonnan, mint a szerencsére megmaradt olvasójegyén látszik, főleg világirodalmat, azon belül is angol és orosz regényeket kölcsönzött. De sokat olvasott a nem is olyan rég még különálló város történetéről is.

Tudjuk, Krúdy korábban aktív és szenvedélyes résztvevője, sőt szereplője volt a pesti oldal pezsgő éjszakai életének, alighanem végigkóstolta annak minden egyes ízét, megtapasztalta minden árnyalatát. Megmerítkezett a nagyvárosi élet bugyraiban, a kétes egzisztenciák, a kártyán meggazdagodott urak és a könnyű nők világában, hogy aztán műveinek is ezek a helyszínek szolgáltatthassanak kulisszákat. Budára és pláne Óbudára akkoriban alig-alig esett pillantása. Mondhatjuk

Bedecs László 1974, Budapest-Baku, kritikus. Legutóbbi könyve: *Egy lehetséges változat*. Tanulmányok, kritikák a kortárs magyar költészetéről (2016).

úgy is: ez az akkor még csendes, nyugalmas, Pesttől nem csak térben, hanem témában, életmódban is távol eső, elkülönülő, voltaképp vidéki helyszín számára semmilyen izgalmat nem tartogatott, legfeljebb mint a pesti élet ellentéte, mint az idilli, nosztalgikus világ nem igazán vonzó maradványa volt említésre méltó.

Krúdy, tudjuk, a kiköltözés előtt a Margitszigeten lakott, igen jó körülmények között, ám adósságai olyan mértékűre nőttek, hitelezői olyannyira zaklatták, hogy szó szerint menekülnie kellett. Ezért települt át a szigetről a partra, keresett menedéket Óbudán második feleségével, Rózsa Zsuzsannával, és kislányukkal, a később, az *Apám Szindbád* címen memoárt közreadó Zsuzsikával. Már betegeskedett, mégis méltatlanul szegényes körülmények közé került, egy szűkös, kényelmetlen, az otthoni munkára majdhogynem alkalmatlan lakásba. És persze a hitelezők egyre erőteljesebb követeléseitől sem menekült meg, itt is megtalálták. De folyamatosan dolgozott, minden körülmények között teljesítette a saját maga elé kitűzött napi penzumot.

És egyre gyakrabban írt Óbudáról. Elsősorban a napi aktualitással bíró cikkekben, a vitázó, nem egyszer kifejezetten provokatív publicisztikákban, a sokkal lágyabb hangú tárcákban kerül elő a hely mint téma, de az új környezet a szépprózáján is nyomot hagyott. Amit óbudaiként a legjobb volt olvasni: szívesen merült el a város múltjában, gyakran írt a római-latin örökségről, az egykori Aquincum látható nyomairól és láthatatlan jelenlétéről, de arról is gondolkodott, milyen lehetett a város az 1867-es egyesítés előtt, amikor még a többségben lévő sváb polgárság választott vezetői intézték az ügyes-bajos dolgokat. Krúdy aranykornak képzelte azt az időszakot, és az ő értelmezésében épp a városegyesítés a zéró pont, a rombolás, a pusztulás kezdete.

Ezzel kapcsolatban arról írt, hogy Óbudát becsapták, törbe csalták, kifosztották és méltatlanul sodorták a peremvidékre az akkori döntés kikényszerítői. Azok, akik hidat ígértek Óbudának a fővároshoz csatlakozásért cserébe, de akik sem ezt nem adták meg, sem a millenniumi fejlesztésekből nem irányítottak erre a részre semmit. Pedig, ahogy Krúdy írja, megint csak az óbudai olvasók fülének dalolva: „a főváros kellős közepének a Flórián téren kellett volna lennie, mert már így volt több mint ezer esztendő előtt, amikor a római konzulok, majd Attila, a hunok királya, de leginkább Árpád vezér uralkodott és trónolt székhelyén, Óbudán.” (*Ódonságok városa*). Sőt, a margitszigeti forrás valamikor a mai Flórián tér környékén is felfakadt, a rómaiak ott fürdőt építettek - a maradványai ma is láthatók a ronda felüljáró alatt.

Külön szép, hogy az író, aki pedig a maga nagy szegénységét élte meg itt, nagy-nagy empátiával beszélt a hagyományaihoz ragaszkodó óbudaiakról. A városrészt mindig békésnek és nyugodtnak látja és láttatja, olyan helynek, ahol nem hallani heves politizálást, ahol a kocsmakertekben madarakat figyelhet, szívből jövő köszönéseket fogadhat, ahol „az ablakok alól hallható varrógép olyan andalogva pereg, mintha mindig mennyasszonyi ruhát varrna”, ahol „a jámbor emberek

legtöbbet a gyerekek születésével és a temetések pompájával törődnek”, és persze azzal, hogy a születést és a halált jó borokkal ünnepeljék, illetve feledtessék. Az *Óbudai Flórián* című kis esszében épp arról is olvashatunk, hogy a Hármashatárhegyen termő, „aranyfehély lágysággal hulldogáló esővel öntözött” szőlőt abban az időben még lábbal taposták, és a helyiek mindig pontosan tudták, melyik kis utcában lehet a legjobbat és legolcsóbbat kapni az így készült borból. Pest a lóversenyek és a zaj, Óbuda az árnyas kertek és csend városa, emlegeti többször is. De „az álom és a szegénység városában”, a „háromkilométeres, rosszul kövezett Bécsi út” menti városrészben Krúdy meglátja a kecsességet, a finomságot, a fiatalságot és a „dalosságot” is, a „világvárosi szédülettel rohanó,” villamost és a zenétől hangos tánciskolát, a zivatarok után a napsütést. Szépen ír, naná, a ketőségekről, a hallgatag házikókról és a szerelemmel kapcsolatos, pezsgőn csábító pogány szertartásokról például az *Óbuda a múltban és a jelenben* című ragyogó vázlatban, vagy a *Pénteken, tizenharmadikán és Luca napján Óbudán* című kis életképében.

És persze a szerelem, a szenvedély - mint minden Krúdy-műben, a nyugalom csak a felszín, a mélyben érzelmek tombolnak, drámák zajlanak, vér és könny folyik, szívek törnek össze, életek mennek tönkre egy pillantás miatt. Az *Óbudai karnagyban* 'Óbuda szépe', egy Carmen nevű gyönyörű cigánylány és gitáros szerelmének efféle történetét olvashatjuk, *A szőke nő és fiukója* című novellában Zsanét, az óbudai lány igyekszik konfertáblin (ki tudja, mi az?), mindent hátrahagyva vidékre szökni szerelemért. Egy kései Szindbád-novellában a főhős pedig így beszél: „mindig az óbudai temetőben akartam nyugodni, ha már nem tölthettem egész életemet Óbudán”. De ezekben az utolsó novellákban egyébként is nagyon gyakran feltűnik valamelyik óbudai utca, vendéglő vagy legalább a Duna-part, mindannyiszor megmutatva, milyen szorosan összeforrt az utolsó éveit élő író képzeletvilágával is az ezekben az években neki otthont adó városrész. Az *óramutató vigyáz az óbudai kisasszonyokra* című, már a hagyatékból előkerült Szindbád-novella is ennek a kapcsolatnak állít emléket. Ez a szöveg a nagyon kacér, nagyon sejtelmes, a halála előtt is az élet szeretetéről értekező Krúdyt mutatja meg. Itt „igen sok szép, fiatal nőről” esik szó, akik bizonyos esztendőkből (amikor sok szilva terem!), sokkal nagyobb számban láthatók az utcákon, mint máskor. Estéknként a harmadik kerületnek abban a részében is, a fővárosi gázművek már nem világítanak...

Ha azt kérdezik tőlem, miért olvasom, ha olvasom Krúdy Gyulát, ez a válaszom: mert alig két éves itteni élete alatt mindenkinél pontosabban rajzolta meg egy lehetséges 'óbudaiság' fogalmát, és közben az irodalmi térbe emelte ezt a helyet, sokunk otthonát.

A szeretet primátusa

Beszélgetés Andrási Andorral és Laborczi Dórával a *Sztehlo-gyerekek voltunk* című kötet kapcsán

Keisz Ágoston

Június elején jelent meg a Luther Kiadó gondozásában a *Sztehlo-gyerekek voltunk* című kötet. A könyv Stehlo Gábor evangélikus lelkész (1909-1974) második világháború alatti gyermekmentő munkáját és a háború után stabil családi háttér nélkül maradt gyermekek számára alapított otthon történetét mutatja be olyan személyek nézőpontjából, akik Stehlo Gábort személyesen ismerték: akár azért, mert a vézskorszak idején neki köszönhették az életüket, akár azért, mert a háború után a PAX gyermekotthon jelentette számukra az újrakezdés esélyét. A PAX gyermekotthon mai szemmel nézve is különleges pedagógiai elvekre épült, hiszen a gyermekotthonban működő Gaudiopolis gyermekköztársaság a gyerekeket is bevonta a döntések meghozatalába és a közösség működtetésének felelősségébe. A kötet egyik szerkesztője, Andrási Andor maga is a gyermekotthon lakója volt a háború után. Vele és szerkesztőtársával, Laborczi Dóra újságíróval beszélgettünk a könyvről és Stehlo Gáborról. A cikkben szereplő fotókat Andrási Andor kommentálja.

dr. Andrási Andor és Laborczi Dóra
(Benke Rita fotója)

Keisz Ágoston 1978, Budapest. Magyar-történelem szakos tanár, vezetőtanárként dolgozik az ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnáziumban.

Keisz Ágoston: *Közel fél éve, június elején jelent meg a Sztehlo-gyerekek voltunk című kötet. Milyen visszhangja van eddig?*

Andrási Andor: Az Üllői úton, a Magyarországi Evangélikus Egyház országos központjában rendezett bemutatón nagyon sokan voltak, tele volt a templom, még a karzaton is ültek. A kiadó vezetője szerint ilyen még nem volt a Luther Kiadó történetében, száz példányt rögtön a helyszínen megvettek. Különleges pillanat volt az is, amikor a bemutatón Kézdi Beáta moderátor kérésére fölálltak a „Sztehlo-gyerekek”. A kötet interjúalanyai mind nagyon pozitív visszajelzést adtak a könyvről. Tartottam a megjelenés előtt attól, hogy például Horváth Ádám mit fog mondani, ám végül ő is elégedett volt a könyvvel. Nagy az érdeklődés és sok a pozitív visszajelzés. Ezt a könyvet olvasni kell!

Laborczi Dóra: A saját korosztályomban többször tapasztalom asztaltársaságban, hogy el kell mondanom, ki volt Sztehlo Gábor. A legtöbben általánosságban képben vannak, és érdeklő is őket, hiszen Sztehlo története és a mai fiatal felnőttek, a mai kor között sok a kapcsolódási pont. A sajtómegkeresések is mutatják a nagy érdeklődést. Nehezíti a helyzetet, hogy már július végére elfogyott az első kiadás, a második pedig egyelőre technikai okokból késik. Jó volt látni a könyvbemutatót azt is, hogy mennyire széles a jelenlévő korosztály: fiatalok, felnőttek, idősebbek egyaránt szép számmal megjelentek.

A. A.: Volt egy másik sikeres könyvbemutató is a Goldmark teremben, amelyet a MENSCH Nemzetközi Alapítvány szervezett. Ennek az alapítványnak a célkitűzéseibe is jól beleillik a könyv mondanivalója. Itt is nagy nyilvánosságot kapott a kötet, noha itt inkább az idősebbek voltak jelen. Többen kiemelik azt is, hogy a könyv kiállítása is megnyerő, nem csupán a tartalma.

L. D.: Arra törekedtem a szerkesztési folyamat során, hogy olyan keretezést kapjanak a történetek, amelyek segítik az olvasót a befogadásban. Személyes tapasztalataim alapján ez sikerült, noha nyilván nem reprezentatív a minta, hiszen én alapvetően egyetemi, evangélikus körökben mozgok.

K. Á.: *Az evangélikus egyházon belül milyen visszhangot keltett ez a könyv? Nem volt mindig egyértelmű az egyház viszonya Sztehlóhoz, Sztehlo emlékéhez.*

L. D.: Erősen ellentmondásos ez a viszony, nehéz jellemezni. Az első könyvbemutatóra, amely az evangélikus egyház országos központjában volt, a szüleimen kívül - akik evangélikus lelkészek - csak egyetlen evangélikus lelkész jött el, s a második alkalommal, a Goldmark teremben is csak egy lelkész volt jelen. Ez szerintem mutat valamit arról, mennyire tartja sajátjának ezt a projektet az egyház. Közben az is igaz, hogy engem több vidéki lelkész, gyülekezet is megkeresett, hogy menjünk és beszéljünk Sztehlóról. Lehet, hogy annyira jelentősnek tartották a könyv megjelenését, hogy sokan inkább önálló alkalmat akarnak szervezni. Kaposvárra, Balassagyarmatra,

Nyíregyházára is hívtak, csak egyelőre példányok híján sajnos nem tudunk menni. »Azóta elkészült a kötet második kiadása és a nyíregyházi könyvbemutató is megvalósult - a szerk.« Az is egyértelmű volt, hogy a könyvet a Luther Kiadó adja ki. A munka közben derült ki számomra, hogy Sztehlo-nak saját egyházával is konfliktusa volt, noha rehabilitálták már őt ebben az ügyben. Valami nyoma mégis maradhatott ennek. Sokan úgy érezhetik, hogy Sztehlo túlságosan is középpontba került, mivel eljutott hozzám olyan kérdés is, miért nem foglalkozunk például Keken Andrással, aki Deák téri lelkeszként szintén komoly embermentő munkát végzett a vészorszakban.

Feszült figyelemmel követjük a kultúrprogram keretében meghívott előadót

K. Á.: *Hogyan készült a könyv, kinek az ötlete volt?*

A. A.: Eredetileg Kőhāti Dóra újságíróval folytatott beszélgetés során merült föl a könyv ötlete, aki Sztehlo-ügyben már korábban is több interjút készített. Egy olyan interjúkötet elkészítése fogalmazódott meg bennünk, amely a személyes élettörténeteken keresztül Sztehlo Gábor személyiségét középpontba állítva mutatja be, hogy milyen életsorsok, milyen kényszerítő körülmények vezették a rászorulókat Sztehlo-hoz, ki milyen kapcsolatban állt vele, és végül, tetten érhető-e későbbi életük során Sztehlo Gábor személyiségének, vagy csak ennek az időszaknak a hatása. A Sztehlo Gábor Alapítvány nevében fölvettem, hogy jelentős összeggel járulunk hozzá a könyvhöz, ám tudtuk, hogy ez sajnos nem lesz elegendő az összes kiadásra. Látható volt, hogy pályázni kell és kerestük az evangélikus egyház anyagi támogatását is. Tárgyaltunk a diakóniai osztály vezetőjével is, hiszen 2009 óta szeptember huszonötödike, Sztehlo Gábor születésnapja, a diakónia napja az evangélikusoknál. Végül is az evangélikus egyház támogatása a Luther Kiadó anyagi és tevélegesen közreműködése formájában valósult meg. Ezen kívül a Budapest Banknál pályáztunk sikeresen, így a Budapest Bank Budapestért Alapítványtól kapott összeg és a saját forrásunk együttesen tette lehetővé a könyv megjelenését.

L. D.: Ellentmondásos helyzet ez is, mert a második kiadás finanszírozásához jelenleg is az evangélikus egyház támogatását várjuk. Mindezzel együtt fontos üzenete van annak, hogy az evangélikus egyháznál jelenik meg a könyv. Az

elnök-püspök és az országos felügyelő részéről nagy volt a lelkesedés, bár a bemutatón ők sem voltak jelen.

K. Á.: Sztehlo Gábor személye sokáig feledésbe merült, a szélesebb közvélemény nem ismerte embermentő munkáját. Hogyan kezdődött el életművének bemutatása, „újralfedezése”?

A. A.: Vissza kell menni egészen az 1980-as évek elejéig. 1982-83-ban Bozóky Éva kisebb részleteket publikált evangélikus médiafelületeken Sztehlo Gábor visszaemlékezéseiből, ami aztán *Isten kezében* címmel 1983-ban teljes egészében meg is jelent. A könyv megjelenéséhez kapcsolódó cikkek hívták fel Szántó Erika filmrendező figyelmét az érdekes történetre, és arra, hogy vajon mi lehet a Sztehlo-gyerekekkel manapság. Felhívást tett közzé, és kapcsolatot talált néhány olyan személlyel, akik személyesen is ismerték Sztehlót. Ezt a folyamatot

Az író és irodalomtudós Vargha Balázs szabadtéri órát tart a gyermekotthon iskolájában

karolta föl egy házaspár, Koren Emil evangélikus lelkész és felesége. Ők személyükben is érintettek voltak, hiszen a mentési korszakban Sztehlóval dolgoztak együtt, a gyermekotthon utáni időkből, az ötvenes évek elején pedig Sztehlo Gábor Koren Emil mellett volt segédlelkész Kőbányán. Elkezdődött tehát a Sztehlo-gyerekek keresgélése, összegyűjtése.

K. Á.: *1950-ben államosították a gyermekotthont, Sztehlo Gábornak is távoznia kellett. Mennyire maradtak meg ezt követően a kapcsolatok?*

A. A.: 1950 után csak kisebb körökben tartottuk a kapcsolatot egymással, főként olyanok között, akik már az otthonban is jóban voltak egymással. A nagy közösséget az képviselte, hogy időnként néhányan összebeszélve meglátogattuk Sztehlo Gábort. Az utolsó ilyen találkozás, amelyen én is részt vettem 1954-55 környékén lehetett. A kisebb kapcsolatok fönmaradtak egy darabig, de aztán hosszú ideig jóformán semmilyen szervezett kapcsolat nem volt a gyerekek között. Az 1956-os forradalmat követően sokan külföldre kerültek. Sztehlo Gáborral is többnyire ők tartották a kapcsolatot, miután 1961-ben ő is Svájcba került. Így az ő történetéről sem lehetett idehaza sokat tudni. Csak az olyan személyes kapcsolatok működtek, mint amilyen például a sógorom és közöttem alakult ki, akit a gyermekotthonban ismertem meg. A nyolcvanas évek második felében az egykori Sztehlo-gyerekek a

Koren-házaspár, majd később a Sztehlo rokon Keszthelyiné Sára munkájának hatására lassan kezdtek újra összejövetni. Az egykori gyermekotthoni lakók megismerték az ostrom alatt megmentetteket, akikről a gyermekotthoniak mit sem tudtak, így a két korszak képviselői kezdtek egymással is megismerkedni. Félévente szerveztünk találkozót.

K. Á.: *Hogyan kívánták a szélesebb közvéleménnyel is megismertetni Sztehlo személyét?*

A. A.: Mindezekből az ismeretségekből, kialakuló kapcsolatrendszerből először egy dokumentumfilm született *Sztehlo Gábor, a gyermekmentő* címmel. Ezt követően már egyre többen jöttünk össze, s egy ilyen összejövetelel merült föl aztán Preisich Gábor javaslatára, hogy kellene egy alapítványt létrehozni, hogy ne csak nosztalgiazzunk, örüljünk egymásnak, hanem komolyabb tevékenységbe is fogjunk. Ezzel nagyjából egy időben határozta el Szántó Erika, hogy a dokumentumfilmen túlmenően 1989-ben egy játékfilmet is készít Sztehlóról. Ez lett a *Gaudiopolis - In memoriam Sztehlo Gábor*. Így került Sztehlo Gábor ismét a köztudatba.

K. Á.: *Te hogyan kerültél kapcsolatba Sztehlo Gábor életművével? Mi motivált a kötet elkészítésére?*

L. D.: Egyszer elkísértem édesapámat, Laborczy Géza nyíregyházi evangélikus lelkészt egy beszélgetésre, amelyet a Sztehlo Gábor Alapítvány szervezett a rászoruló gyerekek között végzett munkáról. Apám, aki roma fiatalokkal is foglalkozik, meghívott vendég volt. Ezen a rendezvényen ki voltak rakva példányok az *Isten kezében* kötetből. Megvettem a könyvet, és egy ültő helyemben elolvastam. Óriási hatással volt rám. Korábban sokat foglalkoztatott, hogy nem találtam magamnak igazi példaképet, leszámítva nagymamámat. A könyv elolvasása után azt éreztem, hogy végre találtam egyet. Visszaemlékezései hatására fontos helye lett a szívemben Sztehlo személyének, történetének. Az engem ért hatásnak valami nyomot is akartam hagyni, s ekkor csináltam a Facebookon egy Sztehlo Gábor-oldalt, hogy mások is kifejezhessék tiszteletüket. Nem gondoztam nagyon, de szépen növekszik mostanában is.

K. Á.: *Hogyan kapcsolódtál be a könyv munkálataiba?*

L. D.: Az első gyermekem már 10 hónapos volt, amikor András Andor megkeresett, hogy elakadt a könyvvel kapcsolatos munka, újságírói-szerkesztői segítségre volna szükség a kötet anyagának elrendezéséhez, befejezéséhez. Nagy örömmel fogadtam el a felkérést, hiszen ez lehetőséget adott arra, hogy jobban elmélyüljek a Sztehlo-történetben. A nagymamám révén, aki szívesen mesélt ápolónőként átélt háborús élményeiről, már volt tapasztalatom arról, hogyan lehet viszonyulni ennek a generációnak a tapasztalataihoz. Nagymamám meg is írta emlékeit. Az első néhány beszélgetés mégis nagyon megterhelő volt: meg kellett találnom azt az arányt, hogy ne vonódjak be

túlzottan érzelmileg, annyira azért mégis jelen legyek, hogy úgy tudjam újra elmesélni ezeket a történeteket, hogy az másoknak is érdekes legyen.

K. Á.: *Mi ragadott meg annyira Sztehlo Gábor visszaemlékezéseiben, hogy példaképpül választottad őt?*

L. D.: Azt korábban is tudtam, hogy egy lehetetlen helyzetben

Sztehlo Gábor huncut mosollyal ül a volánnál

életeket mentett. Azt azonban nem, hogy emögött milyen szervezőmunka és milyen elszánt Krisztus-követés van. Ez csak az Isten kezében kötet elolvasása során vált világossá számomra, s teljesen magával ragadott. A visszaemlékezésből és a Sztehlo-gyerekek történetéből világosan látszott, hogy nem csupán egy kegyes mázzal leöntött széplélek volt: rengeteg embert mozgósított, hogy legyen hol aludni, legyen mit enni, hogy megteremtse az élet anyagi és szellemi feltételeit. A mély hit és a gyakorlatiasság kapcsolata ragadott magával, és az, ahogy az egész korszak minden kegyetlensége dacára mint kés a vajon, úgy haladt előre, és oldotta meg az összes fölmerülő problémát. Innen nézve legalábbis így tűnt.

K. Á.: *Te személyesen ismerted Sztehlo Gábort. Mennyire sűt át személyisége az Isten kezében köteten?*

A. A.: Teljesen. Mérhetetlen istenhit és a szeretet ebből következő törvénye sugárzik át ezen a könyvön. A gyermekotthonban a nagyebédlőben ki is volt írva az a Pál apostoli mondás, hogy „a Szeretet soha el nem fogy”, ez a könyvnek is alap gondolata. Sikereihez nagyban hozzájárult, hogy Sztehlo Gáborban szerencsésen találkozott a kezdeményező erő és a szervezési készség. A háborús időszak előtt templomot és parókiát épített, népfióiskolát szervezett. Ehhez járult az a családi és személyes kapcsolatrendszere, ami nagyon fontos tényező volt a mentési időszakban és később is. Édesanyján keresztül tehetős családokkal tudott kapcsolatot teremteni.

L. D.: Számomra fontos az az önvád is, amellyel Sztehlo egyházához viszonyult. Hogy mit mulasztottunk el megtenni, amikor cselekedni kellett volna. Ahogy Sztehlo könyve végén írja: „Mit mulasztottunk? Az egyén? A pap? Az egyház szolgálója? Maga az egyház? A társadalom? Egy-egy osztály? A kisember, aki úgy véli, „én úgysem számítok”? Vagy a felelős tényező, aki azzal takarózik, hogy „úgysem tehettem mást”? Mit mulasztottunk mi, keresztények? Az 1944-es esztendő tragédiája ezeket a kérdéseket nem hagyja elhalkulni bennünk.” Ezek olyan kérdések, amelyeket minden társadalmi kontextusban föl kell tenni. Nem szabad hagyni elhalványulni ezeket a kérdéseket.

- K. Á.:** *Sztechlo Gáborra két történelmi periódus miatt emlékezünk: az egyik a gyermekmentés korszaka Budapest ostromának idején, a második a háború után a gyermekotthon megalapítása és működtetése. Milyen célok, motivációk, személyiségjegyek vezették Sztechlo Gábort ezen az úton?*
- A. A.:** Az első periódusban a súlypont azon volt, hogy életben tartsa a rábízottakat. Utána az volt a fő kérdés, hogy békés közegben hogyan élhetnek együtt a gyerekek, és mi lesz a gyermekotthonban végzett munka pedagógiai alapja. Sztechlo hihetetlen talpraesettsége, szervezőképessége és segíteni akarása az, ami ezt az ívet átfogja. Nyugodtan mondhatta volna püspökétől kapott megbízatása lejártakor a háború végén, hogy befejezte a munkát. De látta, hogy folytatni, csinálni kell, szükség van a munkára. Ebből a szempontból konfliktusba keveredett a saját egyházával is. 1946 tavaszán a Jó Pásztor Misszió ahhoz a feltételhez kötötte a támogatást, hogy csak megfelelő vallású gyerekek legyenek az otthonban. Ez egy újabb nehéz helyzet volt, mert ezt a feltételt nem tudta elfogadni, nem is fogadta el, így a gyermekotthon és az evangélikus egyház hivatalos függelmi kapcsolata megszakadt. Ezt követően új anyagi erő és kapcsolati rendszer kellett, hogy fönntudja tartani a gyermekotthont.
- K. Á.:** *Mi az, ami Sztechlo Gábort az embermentés kockázatos útjára vezette? Sokakkal ellentétben miért vállalta az életveszélyt, később az egzisztenciális kockázatot?*
- L. D.:** Úgy látom, hogy volt egyrészt egy alkata, nyitottsága erre a munkára. Az első lépés az volt, ahogy 1944 kora nyarán találkozott a német katonákkal Budapest utcáin. Itt kezdett világossá válni számára, hogy minden megváltozik és valamit tennie kell, ki kell lépni azokból a belső és felekezeti harcokból, amelybe saját egyháza is bezárkózott. Szerintem egyébként mindez jól leírja a jelenlegi helyzetet is, hiszen a távlat hiányzott akkor is és most is. Hogyan kell lelkészként, egyházként viselkednünk egy na-gyon konkrét társadalmi helyzetben? A Krisztus-követés volt a fő mozgatója Sztechlónak, miként sokaknak. Hiába mondjuk azonban el, hogy mi Krisztus követői vagyunk, ha nem fejtünk ki hatást, ha ez nem látszik a környezetünkön. Sok olyan korlát, hátráltató körülmény van, ami visszatartja a hívő embert, lelkészeket, az egyházakat a helyes cselekvéstől, és amelyek arra ösztönöznek, hogy

A saját építésű focipályán nagy élvezettel rúgjuk a labdát

az egyházakat a helyes cselekvéstől, és amelyek arra ösztönöznek, hogy elbújjanak, ne cselekedjenek. Sztehlót az különböztette meg a többiektől, hogy ezen körülményeket félre tudta tenni. Mindennél, még a saját egyházához fűződő viszonyánál is előbbre való volt számára az, hogy a krisztusi minta alapján mit kell tennie, s mit jelent az, hogy az Isten szeretet és ezt közvetítenünk kell ilyen vészterhes időkben is. Talán ez különböztette meg őt a többiektől, és ezért nem akarta elkerülni a döntéseiből fakadó konfliktusokat.

- A. A.:** Sztehlo föl vállalta az összes következményt, valójában a családja életét kockáztatta az első időszakban. Később is sok kockázatot vállalt, annyira fontosnak érezte ezt a szolgálatot. Csak ezzel tudott hitének megfelelően cselekedni.
- L. D.:** Ebben a helyzetben kiéleződik annak kérdése, hogy az életet vagy a halált, a szeretetet vagy a gyűlöletet, a béketeremtést vagy a feszültségszítást választod. Ha valakinek megvan a hite, a teológiai látásmódja, a biblikus háttere, akkor erős fogékonysága van ezekre a kérdésekre, és fel tudja fűzni ezekre a döntésekre az életét.
- K. Á.:** *Mégsem értesülünk arról, hogy tömegével lettek volna papok, lelkészek, akik részt vettek a mentésben.*
- L. D.:** Könyvünkben sok lelkész, pap személye kerül elő, ám nem mind név szerint. Van úgy, hogy valaki csak arra emlékszik, hogy valahol egy lelkész megkeresztelte, mielőtt Sztehlohoz került. A Deák téri és a kolozsvári lelkészek, Sztehloval kapcsolatban álló diakonisszák és tanárok emléke, segítő munkája több történetben is előkerül. Vannak tehát példák Sztehlon kívül is. Sztehlo volt talán a leginkább képes arra, hogy figyelmen kívül hagyja a következményeket és kilépjen a maga megszokott közegéből.
- K. Á.:** *Sztehlo Gáborra és a Jó Pásztor Misszióra közel 2000 gyereket bíztak a második világháború végén. Hogyan volt lehetséges, hogy valamennyi rábízott gyerek túlélte a vészorszakot?*
- A. A.:** Sztehlónak erős diplomáciai és anyagi háttérrel nyújtott a svájci vöröskereszt támogatása Friedrich von Born vezetésével. A gyermekeknek menedékházak ellátását, a hétköznapi élet megszervezését Sztehlo ügyessége, szervezőkészsége tette lehetővé, az erős háttér nélkül viszont nem tudta volna mindezt megtenni. Sajnos Bornt Svájcban alig ismerik, egy svájci ismerős próbálja ezt mostanság helyretenni. Visszatérve a kérdésre, talán egyetlen olyan segítő volt, egy diakonissza, aki Budán lövést kapott és meghalt. A sikert lehet szerencsének, Isten kezének tekinteni - ki hogyan látja. A szervezés és olykor a szerencse mindenképp mögötte volt. Nem lehet például Sztehlo közvetlen tevékenységének tekinteni azt, hogy a Bogár utcából német katonák segítségével menekítették ki a gyerekeket. Azokról a diakonisszákról sem szabad megfeledkezni, akik a házakat vezették, a gyerekekről gondoskodtak. Ők is a saját életüket kockáztatták.

- L. D.:** Őket sem korlátozták azok a belső falak, amelyeket Sztehlo ledöntött magában. A Bogár utcai otthont vezető Stiasny Évát sem érdekelte, hogy német katonáktól kér segítséget, amikor éppen arra volt szükség. Ha át kell jutni egyik helyről a másikra, ha az életért menekülnek, akkor bármire hajlandók voltak.
- A. A.:** Vélhetően a Bogár utcából a gyerekeket átkísérő német katonák is sejtették, hogy zsidó gyerekeket mentenek. Nem minden német katona volt azonban náci, ők is segíteni akartak.
- K. Á.:** *Mennyire ismert, feltárt egyébként Sztehlo munkatársainak, segítőinek története?*
- A. A.:** A segítőik történetei nem lettek teljességgel összeszedve, nem volt, aki megírja őket. Voltak közöttük néhányan, akik fontosnak tartották Sztehlo és a mentési időszak emlékezetének ápolását. Stiasny Éváról például sok szó esik. Ő hosszú életet élt, és el tudta mondani annak a háznak a történetét, ahol ő dolgozott, könyvet is írt róla. Hasonlóképp ismert Koren Emilék és a Preisich-család története. Benes Lujza, aki Stiasny Éva elődje volt a Bogár utcában, később lefordította az Isten kezébe németre, s most próbáljuk annak módját megtalálni, hogy németül is olvasható legyen.
- K. Á.:** *Sztehlo számára teljesen készen volt az induláskor a gyermekotthon terve vagy menet közben alakult a koncepció?*
- A. A.:** Szerintem ez menet közben alakult. A könyvében is szerepel, hogy volt olyan beszélgetése a légópincében a nagyobb fiúkkal, hogy majd, ha elmúlnak a vészterhes idők, akkor egy olyan gyerektársadalmat kell teremteni, ahol az együttélés biztosítva van és demokratikus közösséget lehet teremteni. Nyilvánvaló, hogy már akkor gondolkoztak azon, hogy mi lesz, ha elmúlik a vészidőszak. A gyermekotthon létrehozása azért is volt jelentős, mert Sztehlo megbízatása arról szólt, hogy a holokauszt időszakában mentse, ami menthető.
- Arra nem kapott felhatalmazást, hogy mit csináljon a háború után, arra pedig végképp nem, hogy kiterjessze a tevékenységét olyanokra is, akik korábban nem az üldözöttek között voltak, a háború után viszont olyan helyzetbe kerültek, hogy segítségre szorultak.
- K. Á.:** *Te mikor kerültél a gyermekotthonba?*
- A. A.:** 1945 őszen, még a gyermekotthon működésének elején. Maga a gyermekotthon még áprilisban, a háború végeztével jött létre, nehéz körülmények kö-

A fűtéshez mi vágtuk ki és aprítottuk a fát

zött. Amikor én odakerültem, már egész tűrhetően működött. Egy hónappal előzhetette meg az én odaérkezésemet az a pedagógiai kísérlet, amely Gaudiopolis néven ismert és elsősorban a nagyobb fiúk körében működött.

K. Á.: *A tárgyi feltételek 1949-ig fokozatosan javultak: új épületeket emeltek, jobb lett az élelmezés, új munkatársak kapcsolódtak be. A gyermekotthon szellemisége változott menet közben?*

A. A.: A kezdet kezdetén, az érkezésem előtt még nagy jelentősége volt annak, hogy ki milyen közegből került a gyermekotthonba. A gyerekek eredeti háttere olykor egymással ellentétes gondolkodásmódot, társadalmi közeget jelentett. Az üldözöttek és az üldözők közegéből is voltak jelen gyerekek, s természetes módon először nem találták a közös hangot, sok feszültség forrása volt mindez. Hogyan fognak ők itt együtt élni? A Gaudiopolis megalakulásának ez is oka volt. Az élet fenntartásához mindenkire szükség volt, mindenki be volt vonva az életünk megszervezésébe, a közös érdek, a közös cél pedig eléggé összehozta a gyerekeket. Schuller Ervin, aki már a kezdetektől jelen volt, arról számol be, hogy milyen komoly ellentétek voltak először a gyerekek között. Sztéhlo Gábor szép lassan helyre tette mindezt.

K. Á.: *Mennyire szűrődött be a külvilág a gyermekotthonba? Hogyan hatott a koalíciós korszak, a választások, a háború utáni bonyolult időszaka rátok?*

A. A.: A választások idején mindenki állást foglalt valamelyik párt mellett. Az ebédlőben a kanalakkal vertük a tényérokot és ki-ki mondta a saját pártjának a szlogenjeit, szövegét. Erősen beszüremlett tehát a külvilág, nem volt hermetikusan elzárt közeg a gyermekotthon.

K. Á.: *A könyv olvasása során olyan benyomásom támadt, mintha egy nyári táborban éltetek volna, annak sokféle kalandos élményével, összezártságával. Nagy különbség ugyanakkor, hogy az összezártság jóval hosszabb időre szólt. Hogyan éltétek meg mindezt?*

A. A.: A válasz attól függ, hogy kit kérdezel meg, nagyon különböznek az élmények. Én például nagyon jól éreztem magam a gyermekotthon közegében, mindig is nagyon szerettem közösségben lenni. Szívesebben maradtam ott akkor is, amikor hazamehettem volna, hiszen akinek volt hova hazamenni, az havonta egyszer hazamehetett. Amikor hazamentem, akkor is kísértett az érzés, hogy szívesebben lennék az intézetben. Otthon beteg édesanyám várt, s mégis szívesebben voltam az otthonban a többiekkel. Komoly lelkiismeret-furdalásom van emiatt azóta is. Ismerek azonban olyanokat is, akik nagyon rosszul élték meg a gyermekotthont, mert a családi körülményeik olyanok voltak, hogy nagyon vágytak haza. Azt tudom, hogy Orbán Ottó például nagyon rosszul érezte magát ebben a közegben, nagyon szeretett volna hazamenni. Szilágyi János, a későbbi rádiós műsorvezető sem emlékezik szívesen ezekre az időkre, egyetlen találkozóra sem jött el. Nekik és sokan másoknak nem a gyermekotthon légköre volt a meg-

határozó, hanem azok a problémák, traumatikus élmények, amiken keresztül mentek.

K. Á.: *Te miért érezted jól magad a gyermekotthonban?*

A. A.: Jóban voltam az emberekkel, akik körülvettem, azt csinálhattam, amit szeretek. Nagyon élveztem azt az életformát, ami a gyermekotthont jellemezte. Együtt csináltunk mindent. Nem csupán a közösség részese szerettem lenni, hanem szervezni is szerettem a közösség életét.

K. Á.: *Sztehlo személyében egy nagyon tudatos pedagógust ismerhetünk meg, aki világos elvek mentén tudta megszervezni a gyermekotthon hétköznapi életét. Honnan merített?*

A. A.: A helyzet, a gyermekotthon megalakulása hozta azt is, hogy pedagógiával kezdett foglalkozni. Megpróbált ennek is megfelelni. Fölolvasta nekünk Makarenko könyvét Az új ember kovácsát. Nem csak onnan merített, szóba került Pestalozzi is. A háború végeztével, az otthon létrejöttékor kezdett utánanézni annak, hogyan lehet egy ilyen közösséget megszervezni, működtetni. Belepottyant ebbe a helyzetbe, és ekkor kezdett el tudatosan is tájékozódni. Egy hagyományos gyermekotthon sokkal szigorúbb szabályok szerint működött. Amit mi ott átéltünk, egy szigorúbb fegyelmű internátusban nem valósulhatott volna meg: nagyon szabad szellemű hely volt ez.

K. Á.: *Olyan értéket vittetek magatokkal, amelyek az 1950-es évek világára egyáltalán nem voltak jellemzők. Milyen hatással volt a gyermekotthon légköre a későbbi életutakra?*

A. A.: Mindenkire másképp hatott. Volt olyan közülünk, aki szélsőséges baloldali újságíró lett. Volt olyan, aki 56-ban kiment. Hogyan lehetett megélni abban a közegben? Hogyan lehetett viszonyulni ahhoz a világhoz? Kevesen tudták ezt konkrétan megfogalmazni. Horváth Ádám mondta azt, hogy a gyermekotthonban szerzett tapasztalatai alapján rajzolta a Szomszédok tévésorozat szereplőit az átlagnál jobb embereknek...

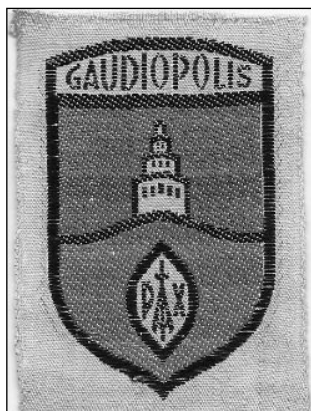
L. D.: Egyszer föl tettem ezt a kérdést Wiener Pálnak. Azt mondta, hogy nem igazán tudja, mit hoz magával a gyermekotthonból, pedig felnőttként gyermekpszichiáter lett, közösségi ember, vagyis csupa olyasmit csinált, mint Sztehlo. Talán nem mindenkiben tudatosodnak ezek a hatások.

A.A.: Többször föl tettem már nekem is ezt a kérdést. Én Sztehlo mellett, a gyermekotthonban lettem közösségi ember. Azóta is találkozókat szervezek, kapcsolatokat építek. Hogy ez mennyire volt bennem már eleve és a gyermekotthon csak ráerősített erre, vagy teljes egészében ott alakult ki bennem, azt nagyon nehéz elkülöníteni.

Munka a cipésműhelyben: Sárközi Matyi cipészkedik

- K. Á.:** *A mentés és a háború utáni nehéz időkben megalakuló gyermekotthon története látszólag távol esik a mai világtól. Mi az, ami a mai ember számára mégis továbbvihető, átélhető gondolat Sztehlo életművéből?*
- L. D.:** Az az integrációs erő, amit lakói számára ez az otthon nyújtani tudott. Azok, akik később érkeztek oda, már nem érzékelték a gyerekek közti társadalmi különbségeket, amely a kezdetben erős volt. Ez az integrációs erő nagyon hiányzik a mai társadalomból. Úgy gondolom, hogy ennek az integrációs térnek a létrehozásába az egyházak ma sokkal jobban beleállhatnának. Nagy szükség volna erre, amikor mindenhol falakat és ideológiai ellentétek frontvonalait építik. Nemrég hallottam egy előadáson, hogy 2012 óta 6000 mérföld fal épült a világon, fizikai fal szegények és gazdagok, különböző országok és népcsoportok között. Lelkileg és építészetiileg egyaránt sokkal nehezebb hidakat építeni, ezért ma is fontos üzenet az, hogy mégis hidakat kell építeni, hogy létrehozzuk azokat a közegeket, ahol együtt lehetünk egészen különböző ideológiai és társadalmi háttérrel együtt is.
- K. Á.:** *Egy szörnyű helyzetben olyan közeg jöhetett létre, amelynek pozitív hatása messzire sugárzik. Noha kényszerből jött létre ez a gyermekotthon, mégis számomra azt üzeni ez a történet, hogy a falak lebonthatók.*
- L. D.:** Hálás vagyok Sztehlónak, hogy mindezt megtette, mert különben nehéz volna példát találni arra, hogy az egyház vagy a hitélet nem csupán falépítésben erős, hanem a bontásban is. Ez egy nagyon fontos példa erre egyházon belül és kívül egyaránt.
- A. A.:** A fő üzenete Sztehlo tevékenységének a tolerancián alapuló, diszkriminációmentes hozzáállás és a szeretet primátusa. A szeretet, a segítségnyújtás elsőbbsége a fontos, ebben diszkriminációnak nincs helye. A mai világban ez egy nagyon fontos üzenet, mert a világ nem efelé halad.

Zsille Gábor

Erőszak

Az a negyven körüli szép nő
az éjszakai felnőttfilm jelenetében,
a több méter széles tatamin,
fehérműben fekvé egy alkalmi
szerető mellett azt játszotta,
hogy rajta nyers erővel, vadul
erőszakot tesznek.

Segítség, suttogta, miközben
karját széttárta gyöngén, alteste
viszont küzdött, vergődött, félt.

Széles kanapén heverve
néztük a tévét barátnőmmel.
Tetszett neki a műsor, az áldozat
nő helyébe képzelte magát,
és üzemi hófokra hevült.

Barátnőmön sajnos nem tudok
erőszakot tenni, mert folyton
az van, hogy ő is akarja.
Megerőszakolhatlak?, kérdem
komoran, mint egy dúvad.
Csak tessék, mondja, és készségesen
széttárja combját.
Nem karmol, nem küzd, nem sikít,
liheg és nedves és hagyja magát.

Zsille Gábor 1972, Budapest. Költő, műfordító, publicista, szerkesztő. 1972-ben született Budapesten. 1990–1997 között katolikus teológiai tanulmányokat folytatott az Esztergomi Hittudományi Főiskolán, illetve a Szegedi Hittudományi Egyetemen. 1998–1999 folyamán a Magyar P.E.N. Club titkára. 2000-től 2004-ig Krakkóban élt. 2008 óta a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke. 2010–2013 között az *Új Ember* katolikus hetilap rovatvezető szerkesztője. 2014 nyaratól a *Magyar Napló* folyóirat versrovatának szerkesztője. 2006-ban Móricz Zsigmond-ösztöndíjban, 2008-ban Bella István-díjban, 2013-ban a Tokaji Írótábor nagydíjában, 2015-ben József Attila-díjban, 2018-ban Magyar Arany Érdemkeresztben részesült. Budapesten él.

Egysoros

Egysoros verset nem az ír,
akinek nincs mit mondania.
Egyetlen sort csak az írhat,
kinek van miről hallgatnia.

(Megj.:
Egysorosról verset írni
képtelenség egyetlen sorban:
példás tömörség mellett is
minimum egy négyesoros strófa.)

(Kieg. megj.:
És legkevesebb nyolc sor kell
e paradoxont szóvá tenni:
kétszer négy. S ha újrászorzom,
a végeredmény vajon mennyi?)

(Kieg. kieg. megj.:
A helyes válasz tizennégy,
eme újabb sorral. Nem kevés.
Így lepi el a világot
a mértéktelen bölcselkedés.)

Komment

Idegenek kommentárjait olvasom
egy világhálós oldalon, majd
átváltok egy másikra, s látom,
társadalmunk egészséges, a világgal
minden rendben: a bejegyzések
kivétel nélkül a közérkölcstalaján
állnak, mindenkit nagyon bánt,
hogy szemetesek a járdák, olvad
a sarkkör, bomlik az ózon; mindenki
félő szeretettel aggódik cicákért,
mókusokért, félárva bálnákért,
mindenki elítéli az erőszakot, a mai
közlekedési morált, a csúf beszédet;

a társkereső hirdetésekől tudjuk,
 mindenki rajong a színházért,
 szívesen olvas verseket, kirándul,
 és hatalmas ívben elkerül minden
 káros szenvedélyt; Jézust engedd
 szabadon, Jézust, skandálja a tömeg,
 és Barabás röhög, mert tudja:
 lábáról mindjárt lehull a bilincs.

Papp Oszkár illusztrációja Krúdy Gyula *Tótágas* című kötetéhez

László Noémi

575 Kvár

száradó aszfalt
lilánarancs fellegek
betonváz alkony

gesztenyelombot
lefejezett szárat
fésül a reggel

friss pára terjeng
földre hajlik a sötét
pillog a lámpa

kanyargó úton
szakadozik a fehér
éjkavics pattan

tótükör széntej
beóvakodik a hold
fénysziget úszik

barackvirágot
zsákba gyömszölt füvet
úsztat a hajnal

szól a riasztó
megtelik a szemsarok
fekete füsttel

rézlakat kattan
gyűrűznek a mosolyok
reng a gyaloghíd

László Noémi 1973, Kolozsvár. József Attila-díjas költő. 1995-ben jelent meg első verseskötete. Legutóbbi kötete: *Föld*, 2013. A kolozsvári *Helikon* irodalmi lap vers- és műfordítás rovatának szerkesztője.

agyagos színét
földtől veszi a folyó
égre vetíti

huzalpár surrog
kattogás a síneken
térdel a színház

kávézacc órák
fékolaj és fém szaga
sípol a mozdony

nincstornya templom
hársvirágos regiment
farkasszemet néz

babérkoszorús
galambtörténelmet ír
bronzal és kővel

vízszikra lobban
kentaurre tűz a nap
menyasszony ásít

levélről levélre
vándorol a csigaház
süllyed a lépcső

tér idő hajlik
krizantém nő gyertya fogy
varjúhad gubbaszt

roggyan a kémény
záporzik a napsugár
csorba ereszre

derékig lisztben
araszol az éjszaka
prüszköl a Főtér

koromsötétről
ábrándozik a Szamos
délre tüzet fog

csillan a fényben
fogaim közt csikorog
városi porszem

pattogó kékség
iszapba fúlt flakonok
futok a gáton

körhinta vaslánc
gumiszőnyeg csúszdamély
tombol a friss hús

foodpanda dm
OTPBANK Vodafone
Bulgakov Taxi

szülészet könyvtár
sürgősségi klinika
hamvasztó templom

megállt az óra
eldugult a lefolyó
hol van a kulcsom

reccsen a padlás
kesztyű bélyeg kottalap
tönkrement kontyok

nagyáriáról
visszapattant nevetés
cseng a sorok közt

mézsínű hangszer
sikoltozó sárgaréz
bársony ütősök

hajdani rendház
régii tűzoltótorony
ó sarokbástya

Földes T. Lili

Nehézlégzés

1.

Sír az ágyon. Azt mondja, nem szereti a változást. Arra gondolok, vajon én is beletartozok-e a változásba vagy pont azért sír, mert ő hiába győzködte magát, már nem szerelmes. Ül a koszlott perzsaszőnyegen, a szoba közepén. Nem változott semmit. Nem változott semmi.

2.

Lassan rakódik le csak a félelem. Otthonos házat épít, erős szerkezetet. Húst eszik és gyorsan nő az étvágya. Elvermelve lassan burjánzik, éveket vár, majd a tüdőből a képedbe röhög.

3.

Kihajt a semmiből is, tudjuk. Látszólag nincs tétje a változásnak, hiszen olyan még nem volt, hogy ne tudj lélegezni. De amit elsőr a kétely, fel is tör: két járólap közül a gaz.

4.

A szabadulás napjának estéjén a felszabadítókkal mulattunk. Nem csináltunk mi semmi különlegeset. Csak felszabadultunk. Egyik napról a másikra. Előbb ott ültünk, aztán meg itt.

Miklya Anna

A tájfutó letérdel (regényrészlet)

Márta

A két fügebokor csapzottan bújt össze az ajtóval szemben, a tenyéryi levelek széléről a kerti ösvény nedves murvájára csepegett a víz. Nem is esett, inkább csak folyamatosan permetezett az eső, és a levegőnek átható, friss, földes nyirkosságszaga volt. A gyertyánsövény kinyúló hajtásain az apró levelek a föld felé kókadoztak. Meg kell majd nyírni a sövényt, jutott az eszébe, miközben a ház mögötti lugas felé igyekezett. A hátsó kerítést buján benőtte a vadszőlő, a borostyán és a futóakác, aminek élénklila virágfürtjei a víz súlyától meghajolva kókadoztak. Letette a bögrét a fehérre festett, kovácsoltvas asztalra.

Hirtelen légmozgás rázta meg a sötétbordó virágú, terjedelmes mályvacserje leveleit, ami alig fért el a lugas és a kerítés közötti szűk részen. Márta leguggolt a mályva mellé, ujjaival megtámaszkodott a nedves földön. Egy darabig nézte a növényt, ami folyamatosan remegett, a meghajlott szárazon csüngő, összecscukódott virágkelyhek majdnem a talajt érték. Gondosan kiszedegetett néhány szál gatz az ágyásból, ügyelve, nehogy hozzáérjen magához a növényhez. A felbolygatott földet apró mozdulatokkal visszaegyengette a mályvacserje töve körül. Aztán felállt, és anélkül, hogy visszanézett volna, gyorsan visszasietett a konyhába. Csak odabent jutott eszébe, hogy a kávésbögrét a kerti asztalon felejtette. Tétován megigazította a homlokára tapadt, vizes haját. Kinézett az ablakon. A kicsi, piros bögre szinte világított az asztal lapján, és egy újabb, hirtelen szélrohamban a mögötte lévő cserje mintha megrázta és kihúzta volna magát, hogy ráugorjon.

Levette a vizes gumicsizmát, és ahogy meztelen lábfejeére nézett, eszébe jutott, hogy Diána, mielőtt visszafeküdt volna, azt mormolta: a hegyen lefelé. Az a furcsa késztetése támadt, hogy bemenjen a lánya szobájába, megrázza a vállát, és megkérdezze: melyik hegyen lefelé? Persze hagyta aludni, miért is tett volna ilyet. Bámulta a hűvöstől és nedvességtől szorosan összetapadt lábujjait, festetlen körmeit, hosszú, keskeny lábfejének fehér bőrét.

Ezen az esős nyáron nem sült le, és akkor hirtelen az elgyötört, feldagadt, poros, lebarapult lábfejét pillantotta meg maga előtt, ahogy a hegy tetején, a sziklán ülve

Miklya Anna 1987. Költő, író, forgatókönyvíró (és időnként kritikus, fordító, újságíró). Szépirok Társasága, - és JAK-tag. 2008 óta publikál. Foglalkozása, hivatása és hobbija is az írás. Három szépirodalmi regénye jelent meg a Jelenkor Kiadó, és egy young adult sci-fije a Libri kiadó gondozásában.

az ölébe húzza, és megszabadítva az elegáns bőrszandál éles, keskeny pántjaitól, nyögve masszírozni kezdi. Milyen érdekes, hogy a lábfeje alig öregedett. Ráncok jelentek meg mindenhol, a teste legrejtettebb, titkos zugaiban is, de a lábfeje szinte teljesen ugyanolyan, mint akkor volt, csak mintha finom szálú pókháló lepté volna be. És persze akkor ott, a hegy tetején, miközben elkeseredetten bámulta a csillogó, vibráló tengert, némi utálattal tudatosította magában, hogy az esküvői pedikűr vörös festékfoltjai itt-ott még látszanak. Az anyja ragaszkodott az egész szépítkezéshez: mintha nem lett volna mindegy, milyen színű kéz,- és lábkörmökkel vonakodik majd befeküdni a férje mellé.

Kényelmetlenül fészkelődött az egyenetlen sziklán. A levegő rezgett a hőségtől, csak néha csapta meg a tenger sós illata. Por és izzadság ízét érezte a szájában. A hegy túloldalán lévő apró falu leküzdhetetlenül messzinek tűnt. Letette a lábát a földre, és ölébe vette a másikat. A bőrszíjak alatt felhólyagosodott, itt-ott vérzett is a bőre, amit fájdalmasan csípett a beletapadt por. Jó lett volna alaposan kimosni, de ehhez már túl kevés vize maradt.

Lehajolt, elővette a kulacsot, és belekortyolt. A pihenéstől megnyugodott egy kicsit. Ahogy ment le a nap, a sziklás hegyfalakkal körbevett tengeröböl vize lassan királykébbe tűnt át, és Márta néhány aprócska, fehér vitorlát vett észre a távolban, amik úgy ringtak a hullámokon, mint a sirályok. A csöndet csak még teljesebbé tette egy távoli, talán ragadozómadár szaggatott rikoltása. Rovarok neszezték a száraz fűcsomók között, és az ösvényen túl észrevett egy barna, faágszerű gyíkot, ami a csoportosan álló, lombtalan fák árnyéka felé szaladt az egyenetlen, kavicsos talajon.

Ekkor újra felkiáltott az a távoli madár, és a megtört, majd újra rázuhanó némaságban Márta hirtelen megérezte, milyen magányos. De hiszen éppen ezt szerette volna, nem? Ekkor mintha Böbe hangját hallotta volna, ahogy sógornője sértetten azt kérdezi: most boldog vagy?

Most boldog vagy? - morogta utána önkéntelenül. Felállt, és arrafelé nézett, ahonnan jött. Az eddig megtett út sokkal hosszabb volt, mint a hegytetőről a faluig: nem mintha kedve lett volna visszamenni. Felvette a hátizsákját, dacosan megrántotta a szíjat a vállán. A halászfalu fölé kezdett lassan bekúszni az alkony: nem volt már sok ideje. Lent a kikötőben két apró halászhajó állt meg a hosszú mólók mellett. Még az apró alakokat is látni vélte, akik a fedélzetről ugrottak le, hogy a kikötéssel foglalatostkodjanak. Egyszerre erős vágyat érzett, hogy ő is abban a faluban legyen, és azt gondolta: igen, ott boldog leszek. Akkor biztos volt benne, hogy ez egy megérzés, pedig valójában csak dühös ígéret volt saját maga számára, hogy van miért továbbmennie: kétségbeesett kísérlet, hogy higgyen abban, hogy ha máskor nem is, de miután vérző, feltört lábával végre lebotorkál a hegyről, akkor és ott legalább tényleg boldog lesz.

Kéz kézzel a lambériának támaszkodott, úgy meredt meztelen lábfejeére, és igyekezett a valóságot látni, nem azt, ahogy a faluba érve megállt az első közkútnál, ledobta magáról a hátizsákot, és anélkül, hogy megoldotta volna a szandál szíjait, feldagadt lábát a hideg vízszög alá tartotta. És ahogy hirtelen arra eszmélt, hogy egy fiatal férfi hajolt le mellé, és szótlanul, de aggodalmas arccal tanulmányozni kezdi a hosszú gyalogút során szerzett sebeket.

Bizalmatlanul visszarántotta a lábát, és ráállt, de a hirtelen mozdulattól éles fájdalom nyilallt a bokájába. Feljajdult, az egyensúlyát veszítve tett egy tétova lépést előre, mire a férfi ösztönösen a karja alá nyúlt, és a kút melletti kőpad felé támogatta. Megkapaszkodott a férfi vállában: érezte a nyers tapintású vászoning alatt az erős csontok rugalmas ívét, és az inak finom játékát. Enyhe dió,- és fenyőillat csapta meg, amiről nem tudta eldönteni, hogy a férfi ruhájából, vagy bőréből árad.

Leroskadt a padra, és maga elé nyújtotta a lábait. A férfi, mintha mi sem lenne természetesebb, elé térdelt, és bontogatni kezdte a szandál szíjait. Nem értette magát, miért nem húzódik el, hiszen zavarba is jött a túlságosan bizalmas, bár jószándékú érintéstől. Tört angolsággal magyarázni kezdte, hogy honnan érkezik (a hegyen túlról), de szándékosan elhallgatta az eredeti szálláshelye nevét, és hogy kiket is hagyott ott. Csak pár éjszakára maradna, folytatta, miközben a férfi a földre tette az egyik lábát, és a másikat emelte fel: ha esetleg a férfi tudna segíteni, hogy a faluban van-e valami motel, vagy hotel, vagy bármilyen szállás, amit kivehetne, azt nagyon megköszönné.

A férfi nem válaszolt, hanem közelebb hajolt a felsebzett bőrhöz, és Márta egy hosszú, riadt pillanatig, maga sem tudta miért, azt hitte, hogy talán meg akarja csókolni. Nem mozdult, dermedten nézte.

A férfi elővett egy jelöletlen alumínium tégelyt a derekán lévő bőr táskából, és kinyitotta. Sárgászöld, darabos krém csillogott benne, fűszeres illatától enyhe émelygés fogta el Mártát. Tiltakozni próbált, a férfi azonban felnézett rá, és a fejét ingatta, majd néhány gyors gesztussal elmutogatta, hogy engedje meg, hogy kezelje a sebeket.

Márta szinte hátrahőkölt, amikor meglátta a férfi arcát. Nem is a szépsége miatt - bár kérlelhetetlenül az volt, méghozzá úgy, mint aki jól ismeri saját szépségét és már megbékélt vele. Inkább amiatt, mert úgy érezte, nincs mitől tartania. A másik tekintetében nem volt bántó szándék, rosszindulat, vagy vágy, csak olyasfajta ártatlan érdeklődés, mint amikor az ember először pillant meg egy gyermeket vagy állatot. Míg ezen töprengett, a férfi gyors, ügyes mozdulatokkal beledolgozta a krémet először az egyik, aztán a másik lábának seibe. Csípett egy kicsit, de ez friss, tiszta érzéssel töltötte el.

Köszönöm, mondta, zavarában magyarul, mire a férfi hangtalanul visszanevetett rá. Márta a kezét nyújtotta. Márta, mutatkozott be neki. A férfi egy biccentéssel elfogadta a kézfogást. Felállt, leporolta a térdét, és a bőrtáskából elnyúlt jegyzetfüzetet

vett elő, amire azt írta fel nagy, kerek betűkkel: Otis. Márta fülig pirult zavarában. Ekkor jött rá, hogy a férfi nem azért nem beszélt hozzá, mert nem tud angolul, vagy mert nem akar vele szóba állni, hanem mert egyszerűen - néma.

(...)

A padon kuporgott, onnan letről figyelte Otist, aki tudomást sem vett a jelenlétéről: a kikötőt, vagy a kikötőn túli vizet nézte. Márta egy idő után úgy érezte, hogy illendő lenne tenni valamit: elindulni valamerre, vagy szólni pár szót, talán el is köszönni. De nem akart elköszönni. Bámulta a férfi borostás állát, kiugró ádámcsutkáját, mellkasából azt a kevés, meleg színű bőrdarabot, ami a fehér ing végétében látszott.

Nyelt egyet, és felállt. A férfi újra rápillantott, és már mozdult is, hogy felajánlja a segítségét, Mártát pedig hirtelen és diadalmas erővel töltötte el az öröm, hogy ismét övé a másik osztatlan figyelme. Sokat enyhült a fájdalom a lábában, mégis, kissé hamisan feljajdult. Hihetetlen szomjúságot érzett. Otis ismét a karja felé nyúlt, de ő valami gyorsan feltámadó belső dac miatt kihúzta magát, és nem engedte, hogy hozzáérjen.

Fáradt volt, és összezavarodott attól a tényről, hogy miközben annyi mindenben kéne töprengenie a saját életével kapcsolatban, ezzel az idegen, néma férfival foglalkozik. Bizonytalan angolságával hadarva megismételte előző mondatait, hogy szállásra lenne szüksége, és hogy esetleg a férfi tud-e olyan helyet a faluban, ahol pár éjszakára kivehetne egy szobát. Otis olyan komoly arckifejezéssel töprengett, mintha a kérdés nem csak egy megoldandó probléma lenne, hanem a legfontosabb dolog a világon. A falu felé nézett, majd gyors kézmozdulatokkal Márta táskája felé mutatott, és ujjait összedörzsölve érdeklődött, van-e nála pénz. Márta bólintott. A férfi ekkor a központ felé intett, erre Márta sietősen felállt: elindultak.

A férfi határozott céllal tartott valamerre, ő pedig hozzá igazította a lépteit, úgy követte. Egy darabig a tengerparton sétáltak, majd befordultak a megsárgult vakolatú, két,- vagy háromemeletes, kockaforma házak és tetőteraszos villák között futó, újonnan aszfaltozott útra. Több apartman előtt is elhaladtak, de a férfi nem mutatott a jelét, hogy bármelyikbe be akarna térni, Márta pedig nem okvetlenkedett.

Hamarosan szinte el is felejtette közös útjuk valódi célját. Otis mellett lépdelt, és azon töprengett, mit mondhatna neki. Általában nem szeretett beszélgetni, főleg idegenekkel: most azonban úgy érezte, hogy az idő múlásával a másik távolságában töltött minden egyes pillanat egyre értékesebbé válik, hogy a másodpercek hirtelen sercegéssel lobbannak el egymás után, miközben ő még mindig nem tudja, hogy mit mondjon és milyen nyelven. Pedig beszélni akart, sokat, mindent el akart mondani, az egész addigi életét, még ha nem is túl izgalmas, gondolta: és panaszkodni is szeretett volna, és viccelődni, és nevetni azon az elégedett, dorom-

boló torokhangon, ahogy nagy ritkán szokott, amikor igazán jól érzi magát, és azt szerette volna leginkább, ha a férfi is beszél hozzá valamilyen módon, ami persze lehetetlen volt.

Baktatott, hátán az egyre súlyosabbá váló hátizsákkal, és úgy érezte, valami kemény és nehéz tárgy lapul a mellkasára, és szorítja el a lélegzetét. Kapkodni kezdte a levegőt. A férfi megtorpant, visszaneézett. Márta megrázta a fejét, rekedt hangon mondta, hogy nincs semmi baj. Otis elgondolkodva nézett rá, és egy egészen puha, gyors mozdulattal a válla felé nyúlt, de nem ért hozzá: félrebiccentette a fejét, és egészen halk, nyüszítésszerű, kérdő hangot adott ki. Márta bólintott, mire a férfi folytatta a megkezdett mozdulatot, és erősen megszorította a vállát. Márta érezte, ahogy tenyerének meleg öble a meztelen vállára simul, és ettől úgy érezte, hogy most már tényleg minden rendben lesz.

Felsőhajtott, és a szemközti ház magas, fehérre meszelt téglakerítésére nézett. Murvafürt zilált függőnye bukott alá a kerítés tetejéről, olyan dúsan, mintha csak az útját álló fal feszélyezné az élénk rózsaszín és hússzínű virágfürtöket, az egyre nagyobbra duzzadó, kusza, diadalmas bokrot. A lemenő nap narancssárgára festette a falat és a virágok ebben a különös arany fényben éhesen lüktetni látszottak. Háromszínű, foltos macska sétált végig a fal tetején, és egy ponton, ahol még cirógatták a napsugarak, lefeküdt. Hosszú, kiismerhetetlen pillantást vetett Mártára, majd ásított egyet, és lehunyta a szemét. Márta karjai lúdbőrözni kezdtek a tenger felől érkező, hűvös esti szél miatt. Otisra nézett, és bólintott. Továbbindultak.

A hoteltől először visszariadt: az egy-, vagy kétemeletes, fehér házacskákból álló villacsoportot a falu túlsó szélén, a meredek szirtre felkapaszkodva érték el, és ahogy a boltíves kaputól a gondozott kerti ösvényen át beljebb sétáltak a recepció felé, és Márta meglátta a teraszon túl a lassan ibolyakékre váló, koraesti tengerre nyíló kilátást, biztos volt benne, hogy nem engedheti meg magának ezt a helyet. Otis azonban olyan magabiztosan haladt előre, hogy Márta megbűvölten követte a hatalmas ablaküvegtáblák mögött, narancs fényben fürdő recepcióspultig, ahol egy fiatal, fényes fekete haját pimasz lófarokban viselő lány unott arccal lapozgatott egy színes magazint, és papízacskóból sózott mandulát szemezgetett hozzá.

A lány arca felderült, amikor meglátta Otist, és pergő nyelvvvel beszélni kezdett hozzá, amire a férfi jelnyelv és apró, vakkantásszerű hangok keverékével válaszolt. Úgy tűnt, jól megértik egymást. Otis beszámolója közben a lány Márta felé pillantott, majd újra, még vehemensebben beszélni kezdett, mire Otis közelebb lépett és széles gesztusokkal győzködte tovább. Márta a beszélgetésből kirekesztve, leforrázottan állt, és úgy érezte, a vakító fénytől fojtogató meleg üli meg a helyiséget, mint egy zárt üvegalickát. A lány ekkor élesen Mártára nézett, és az eddigi közömbösség helyett valamiféle élénk, átható keserűség költözött a tekintetébe, amit azzal igyekezett leplezni, hogy lehajolt, és mérgesen előrángatta a vendégkönyvet.

Márta eltöprengett a kettőjük viszonyán. Testvérek? Barátok? Szeretők? Bárhogya is, a lány nem örült a jelenlétének. Úgy mondta a szoba árát, mint egy különösen kihívó sértést. Az ár magas volt, de Márta tisztában volt vele, hogy ezen az elegáns helyen arányaiban inkább olcsónak mondható: biztos kapott egy kis kedvezményt Otis miatt. Hirtelen ólmos fáradtságot érzett a tagjaiban. Nem csak a lábán lévő sebek, hanem a hőségben megtett, hosszú és kimerítő úttól túlterhelt izmai is sajogtak.

Három éjszakára volt pénze. Kitétte az asztalra az irataival együtt és Otisra mosolygott, az ólmos kimerültségnek azon a bizonytalan határán, ahol elképzelhető, hogy akár a következő pillanatban megerednek a könnyei. Otis bátorítóan visszamosolygott. A lány gyanakvó pillantást vetett rájuk, majd a vendégkönyv fölé hajolt, és elkezdte bemásolni Márta adatait az útlevelekből. Olyan erővel nyomta a toll hegyét a papírra, hogy az egy helyen átszakadt.

Hiába volt fáradt, még sokáig feküdt ébren. Az ágy fölött, a fehérre festett mennyezeten úgy ficáncoltak a tengerről visszaverődő fények, mint apró, ezüstszínű halak. A műanyag szalagfüggöny nem rekesztette ki teljesen a világosságot: a kevés, de fényűző bútorral berendezett szoba halványan derengett, mint egy akvárium. Oldalra fordult, és most is pontosan emlékszik, milyen gyötrő, ragacsos és fojtogató, várakozással és szorongással keveredett büntudat öntötte el. Úgy érezte, képtelen kívánni, hogy végre pirkadni kezdjen.

Oldalra fordul, most a saját ágyában, és azt suttogja, Otis. Hangja reszelősen bukdácsol a sötétben, vágyakozásában sötét és mély, mint egy kút, aminek a mélyén növények ringatóznak és süllyednek alá a vízbe hullott levelekkel együtt, és közben abszurd módon patetikus is, egy megöregedett nő száraz, kopogó hangja, amivel megfakult, szájalmas kis emlékeit hívogatja.

Mióta nem mondta ki a nevét? Lehet valakire úgy emlékezni évtizedeken keresztül, hogy az ember tudatosan, minden erejét megfeszítve nem emlékezik. Mint valami inverz látás, mint szánt szándékkal nem észrevenni, vagy nem elképzelni valakit. Nem meglátni a sarokban, a szűk folyosón, a konyhában feltűnő alakokat, inkább előzékenyen elkerülni őket. Nem gondolni Otisra sem.

És miközben most is lenne más megoldanivaló gondja, ugyanúgy, mint akkor régen, és büntudattal tölti el, hogy ehelyett rá gondol, egyszer csak muszáj kimondania a nevét: mintha ezzel valóságossá tenné, hogy igen, Otis létezett.

Végül szinte észrevétlenül aludt el a hotelben töltött első éjszakán: az egyik pillanatban még az ágyában fekvé figyelte a hullámozó falat, a következőben pedig az apósa udvarán állt, az élénk piros és fehér virágú, karókra futtatott, futóbab ágyásai mellett. Joci bácsi a hatalmas kert hátsó része felé igyekezett, ahol nem is kerítés, csak egy kis csatorna választotta el a telket a szántóföldektől.

Közben talán Mártának, talán csak maga elé motyogott, amit alig lehetett hallani a szájában füstölgő cigarettától. Márta szaporán sietett utána könnyű nyári ruhájában, valami homályos kötelességtudattól vezérelve, mintha az öregnek és neki közös elintéznivalójuk lett volna abban a kertben. Ahogy elhagyták az utolsó ágyásokat, gondozatlan, göröngyös gyepszőnyegre értek, és a telekhatáron álló három sudár nyárfához, amiket fiai születésekor ültetett Zoli nagyapja, de Márta tudta, hogy a három testvér közül már csak Joci bácsi van életben.

Nyár vége volt, és a földekről épp akkor gördültek ki az utolsó kombájnok a távoli bekötőút felé: a lenyugvó nap korongja a kopár tarló fölött lebegő, tejszínű por tetején ringott egyre lejjebb, lassan fenyegető rózsaszínűvé színezve az eget. Joci bácsi megtorpant, elpöccintette a cigarettát, ami belebucskázott a csatorna békalencsékkel pettyezett, iszapos vizébe, majd megfordult, és a nászútról kezdett hadarni pattogó, rideg hangján, meg arról, hogy ő személy szerint ellenzi, hogy Mártika éppen a munka derekán rángassa el Zolit tíz napra, amikor neki olyan nagy szüksége lenne a fia segítségére. Márta kihallotta a szavaiból az iránta érzett, alig-alig leplezett, szinte csikorgó ellenszenvét.

A férfira bámult, és már éppen válaszolt volna, mikor észrevette, hogy a kis csatorna vizét hosszan elnyúló, sötétbarna taraj borzolja fel: ez a torkán akasztotta a szót. Az alacsony vízből terebélyes hulló emelkedett ki lassan, egy kígyóra emlékeztető, mitologikus szörny. Az álmos hátsókert gyepe fölé emelte tojásdad fejét, és kiismerhetetlen, sárga pillantásával Mártára meredt.

Joci bácsi elhallgatott, várta, hogy reagáljon valamit, de ő képtelen volt megszólalni, csak a hullót bámulta, ahogy az nyakát finoman meghajlítva a férfi válla felé közeledett. Az állat olyan hatalmas volt, hogy testének nagyobb részre még mindig rejtve maradt a csatornában.

Márta ekkor hadarni kezdett, talán hogy kétségbeesett igyekezetével meg nem történtté tegye az egész jelenetet, talán hogy felébredjen: azt fejtegette, hogy Zoli beleegyezett a görög útba, sőt ő maga is menni akar, és ez az utolsó év, amikor még megtehetik, hiszen jövőre már gyereket terveznek, mondta riadtan, és az álomban egy pillanatra elgondolkodott, hogy vajon igaz-e, amit mond, hogy valóban gyereket tervez-e Zolival, ekkor azonban a hulló, fejének hirtelen, játékosan kecses mozdulatával oldalról a férfi felé kapott, Márta pedig nem tudta eldönteni, hogy milyen célból, mert a közeledés lehetett akár barátságos is. Ekkor azonban zihálva felébredt a görög hotel szobájának kétszemélyes ágyán.

Háy János

Az ember csak

Az ember csak jön, megy,
nem is tudja miért,
valaha cél volt,
s most nem érti, akkor
a cél mit ért.
Minden céltalan semmiség,
minden céltalan, jön,
megy a semmiért.
Vetődik partnak, mint a víz,
s aztán a mederbe visszatér.
Hullám volt,
egynek látszott,
s most nem látom,
csak nézem a tó vizét.

Elcsenni szép képet,
jó levegőt, a szem,
s a tüdő megdicsér.
Nézni a napot, úr-
isten mennyi fény.
Nytitni ablakot, a világ,
tényleg ennyire szép.
És tovább jönni és menni,
bár ahogyan tegnap,
ma sincsen miért.
Az ember csak jön, megy
és nézi a tó vizét.

Háy János 1960, Vámosmikola. József Attila-díjas magyar író, költő, festő, illusztrátor, a Palatinus Könyvkiadó alapítója. Legutóbbi kötete: *Az öregtó felé*; Európa, Bp., 2017.

Szabó T. Anna

Hamu, láng

Kürti Lászlónak

Úgy pakolják ki majd az életünket,
mint a nagynéni házát, a gyerekkor
utolsó helyszínét, százéves tárgyak
borús múzeumát, a csengő csillárt,
fakó szőnyeget, sötét képeket,
rengeteg könyvet - srapnelnyomokat,
háborús sebeket, és ki tudja hol halt
emberek szignóit - polgári élet
éhezések árán fenntartott közegét -

színházbérletek, olcsó porcelán,
a márvány lámpaállvány csupa por,
az összegyűjtött régi szappanok
nyugat-szagát is elnyomó halál-szag,
vége, vége, szétszáll a semmibe,
csak álmainkban lesz egész, az emlék
megbízhatatlan, nincs, ki összetartsa,
a ház halott, ha gazdája halott -

de pár könyvet por és hamu között
fellapozunk, halkán beszélni kezd
egy régi szerző, egy elfeledett
fordító, él és szól a hang tovább,
mert aki könyvbe préseli magát,
az egy ideig biztos halhatatlan,
azt olvassák majd az üres szobákban
virrasztó gyászolók, nem hallgat el,

Szabó T. Anna 1972, Kolozsvár. 1987-ben családjával áttelepült Magyarországra. A gimnáziumot Szombathelyen végezte. 1991-ben Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-angol szakos hallgatója, az Eötvös József Collegium diákja. 1997-ben szerzett tanári és előadói diplomát, majd elvégezte az Angol Reneszánsz és Barokk PhD-programot, doktori fokozatát 2007 tavaszán szerezte meg. Budaörsön él, szabadúszó író és műfordító, fellép zenészekkel, tanulmányokat, kritikákat ír. Hét felnőtt és hét gyerekverskötete jelent meg, nyolc drámája volt színpadon, ötvennél is több műfordítását adták ki. Legutóbbi kötete: *Ár; Magvető, Bp., 2018.*

és felszáll majd a fejfáink fölé,
és megmutatja, kik voltunk mi mind,
mi fáj, mi volt jó, égő titkokat
gyógyítva kimond, és életet ad
minden halottnak, arcot és nevet,
hideg papírból tüzes meleg élet
csap ki, húlt hamvainkból póre láng,
a hit, a hit, a hit, hogy senki köztünk
nem élt hiába, és ez - megmarad.
ber csak jön, megy,
nem is tudja miért,
valaha cél volt,
s most nem érti, akkor
a cél mit ért.
Minden céltalan semmiség,
minden céltalan, jön,
megy a semmiért.
Vetődik partnak, mint a víz,
s aztán a mederbe visszatér.
Hullám volt,
egynek látszott,
s most nem látom,
csak nézem a tó vizét.

Elcsenni szép képet,
jó levegőt, a szem,
s a tüdő megdicsér.
Nézni a napot, úr-
isten mennyi fény.
Nyitni ablakot, a világ,
tényleg ennyire szép.
És tovább jönni és menni,
bár ahogyan tegnap,
ma sincsen miért.
Az ember csak jön, megy
és nézi a tó vizét.

Három őszi sanzon

1.

A vizet nézd, a felhős őszi-kék ég
alatt a meg-megborzongó vizet,
a hulló levél puha érintését
a szélborzolta fényes felszínen,

a markolászó száraz fehér ágat,
a tükörkép-gallyak mintázatát,
a hideg szélnek vetkeződő fákat,
a tusfekete törzs vad vágatát,

ahogy megszüli és kioltja egymást
az erőszak és az erotika,
és készségesen aláhullik minden
ha egyszer úgymint el kell múlnia,

ahogy az eső le-lecsap a tóra,
ahogy a felszín megint kisimul,
és éles kép jön pasztell vízióra,
és szárnyas mag száll míg a lomb lehull,

a vizet nézd hogy egy lehess a vízzel,
hogy ne tested, csak szemed által élj,
és menni tudj, ha túli hívás hív el,
hogy hunyd le, hunyj ki - szállj, ne félj! Ne félj.

2.

Kénsárga, légsárga, zöldsárga, rótsárga,
holtsárga, késsárga, szélsárga, félsárga,
repkénytől, zöld fűtől felfűtött holtsárga,
ősz gyilkos szépsége, tél gyilkos jósága,
fényárga, létsárga, sársárga, porsárga.

3.

Levegőt vesz, elindul,
mi várja a falon túl?
Vajon végre felindul?
Holtpontjáról kilendül?

Lépked-lépked hallgatag,
 ég alatt és fák alatt,
 avar várja, zörgeteg,
 lejtőn sziklagörgeteg.

Tüdejébe fér az ég,
 annyi csak, mi épp elég,
 orra szag és szembe kép,
 izmokba a messzeség.

Lép-lép, ballag, mendegél,
 énekel csak, nem beszél,
 tudja, minden végetér,
 s nem várja a véget: él.

György Miklós illusztrációja Krúdy Gyula a *Szinbád* első könyvéhez

Karkó Ádám

A gödörből

Amit a szem lát - csupán egy laptop
a testtel szemben; balra egy gyertya
ég; jobbra a telefon hangosan vijjog;
a láb között, most csak egy üveg bor
áll; az ablakon kínaiak mosolyognak
be; a szem sarkából látni, hogy anya
hív; a derék elkezd fájni - ezt okozza
az egész napos görnyedés; a szem is
homályosan lát már; a kedves elé húz-
za a széket, s őt nézi hajnalig, majd
elfárad, utána végleg lehunyja magát.

Hallgatás

Ő azt mondta,
kiírni más, mint megírni.
A szavakat kivágni, s újra ültetni,
megtörni egy mondatot
ott, ahol félsz megtörni,
s ez a félsz elszárad egyszer,
aztán újra csírázik.

Ő azt mondta,
kiírni más, mint megírni.
Keresni a valakit, aki nem mond
semmit, s a semmit is elültetni -
vagy a saját hangodat megtalálni,
és létezni csak, hangtalanul.

Karkó Ádám 1997, Esztergom. Békéscsabán érettségizett, magát békéscsabainak vallja, viszont élt Táton, Gyulán, Tatabányán, most Budapesten él. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-történelem tanár szakos hallgatója. 2013 óta ír verseket, valamint manapság rövid novellákat is.

Ő azt mondta,
kiírni más, mint megírni.
A nap lemenőben volt, de ma
feljött, mikor még fénylett
a horizont vége.
Csend volt, mégis beszéltünk,
s a szavak újra nőttek.

Papp Oszkár illusztrációja Krúdy Gyula *Tótágas* című kötetéhez

Barna T. Attila

Őszülő

Őszülő vénlány bolyong, a nyár,
eszelősen tépkedi haját,
a tájon szerteszórja.
Folyók elégiája, hegyek remegése,
elhagyott ágyakon sóhajok.
Tóban a szél fuldokolva csapkod.
Kipirult erdők lassan szeretkeznek.
Dombokon túl temetik a harangszót.

sárga virágok

sárga virágok nyílnak a földben a holtak -
a sötétbeborult
Tabán felett Krúdy Gyula úr
felgyújtja a holdat

mozdulatlan szél

mozdulatlan szél fúj
az űr aluljárójában
várakoznak a csillagok
Isten szakállá leng a tél

téli délután

herseg a hold pengéje az ég lila-szürke borostás arcán

Szirmai Péter

Utazás délre

Arra ébredtem, hogy a vonatablak döngve kinyílt. Porfelhő zúdult a fölkébe. Az ablakhoz ugrottam, a szerelvény épp kanyarodott, nehezen tartottam meg az egyensúlyomat. Erőlködve felhúztam az ablakot. A fölkében örvénylett a por, a plafonon alig látszott a villanykörte. Odakinn sötét volt. Előhalásztam a mobilomat: 4:37-et mutatott. Leültem, zsebkendőt tartottam az arcom elé. Elhúztam a függönyt, láttam, a folyosón is kavarg a por. Biztosan nyitva van az ablak, gondoltam. Nem vállalkoztam rá, hogy kimenjek, becsukjam.

Számoltam, hány órája lehetek úton. Nagyon lassan forgott az agyam. Megmasszíroztam az arcomat. Kiszámítottam: tizenkét, tizenhárom órája utazom.

A vonat a kanyar után lassított, megállt. Lehúztam az ablakot, hunyorogtam a homokvihar miatt, aztán megláttam a táblát: Nuevo Felicidad¹. Sietve kaptam kis utazótáskám után, félrehúztam a fölkeajtót, a leszállóhelyhez mentem. A peronról láttam, hogy rajtam kívül csak pár ember száll le. Egy férfi, mozgásából ítélve: öregember, hatalmas hátizsákkal, egy asszony szintén hátizsákkal, két gyerekkel, két férfi kézitáskákkal. Ennyi. Csak a hátukat, a körvonalukat láttam. Sötét foltok pár hatvan wattos izzó fényében. Az irányító benézett a kocsikba, maradt-e benn valaki. Intett a tárcsával, hogy a szerelvény indulhat a fordulóba. Ez volt a végállomás: Nuevo Felicidad en el fin del mundo². Innen már csak visszafelé vezet az út.

Újra a peronra pillantottam: üres volt, mindenki eltűnt. Kicsi peron volt: húsz méter hosszú, öt méter széles. Mögötte: romos állomásépület, árnyékban. Utcai világítás nem volt. Nem tudtam merre induljak, hol találok szállást. Közelebb mentem az állomásépülethez. A három méter magas ajtó sötéten meredt rám. Kopogtam. Vártam, de nem nyitottak ajtót. Lenyomtam a kilincset. Az ajtó nyikorogva engedett. Benn félhomály uralkodott. Ruhák, papírok, egyéb kacatok egymás hegyén-hátán. Az egyik fotelben hatalmas kandúr ült, füle bojtos, mint egy hiúznak, szőre ápolatlan. Épp engem nézett. Aztán megszólalt valaki:

- Maga idegen itt. Nem jött volna be ide. Ez üzemi terület.

Kerestem a hang forrását. A kandúros fotel mögött, a szoba közepén, szekrény állt. Mögüle jöhetett a hang. A szekrény mellé léptem, egy fotelt láttam, háttal nekem. Egy kéz látszott még, meg egy kályha nyílása. A kályhában égett a tűz, ez adta a fényt a szobában. Hideg volt, összerázkódtam.

- Bocsánat - mondtam.

Éreztem, hogy száraz a szám.

¹ Új Boldogság.

² Új Boldogság a világ végén.

A kéz intett, hogy lépjek elé. Aztán egy ruhákkal teli székre mutatott.

- A ruhákat nyugodtan dobja le a földre.

Leürítettem a széket, leültem. Testes, de nem kövér öregember ült velem szemben. Dús, ősz haját hátrafésülte. Köntöst viselt. Alsó lábszára hosszú volt, amiből arra következtettem, hogy nagyon magas lehet. Szabályos, borotvált, öreg arcát alulról világította meg a tűz. Szeme árnyékban. Mereven viszonzta tekintetemet. Egy ideig álltam, aztán elkaptam a fejemet.

- Gondolom, menekül valami elől - mondta. - Ide nem érkezik más...

Ismét ránéztem. Sem szájalmat, sem megvetést nem láttam rajta.

- A városból jövök. Elegem lett az emberekből.

Hallgattunk. Előredőlt, ültő helyében egy piszkavassal megkavarta a szenet a vaskályhában.

- Értem. Nos, itt a sivatagban valóban kevesebb van belőlük.

Hátradőlt, úgy pásztázott.

- Itt napközben nincs mozgás. Az emberek a közeli Tranquilidadban³ dolgoznak. Takarítók, szemétszedők, ilyesmi.

A macska leugrott a székről, nyújtózott, az ajtóhoz ment. Az öreg nehézkesen felkelt. Valóban legalább két méter magas volt. Az ajtóhoz lépett, kiengedte a macskát, behúzta az ajtót, visszaült.

- Az emberek csak este térnek vissza konténerlakásukba - folytatta.

Sóhajtottam.

- És hétvégén?

Megingatta a fejét.

- Jóformán semmit se csinálnak. Alszanak. Ha felébrednek, főznek valamit. Vagy nem is főznek, csak hideget esznek.

- És a gyerekek? Van itt óvoda, iskola?

Felnevetett.

- Nincs. Három gyerek van a faluban, azért nem indítanak osztályt. Tranquilidadba járnak iskolába.

Forgattam magamban, amit mondott.

- Csak három gyerek?

- Tízen laknak a faluban. Kevés a gyerek.

Hitetlenkedve ingattam meg a fejemet.

- Tízen? Buenos Airesben érdeklődtem, ott azt mondták, hogy a lakosság százhusz fő...

Mosolygott.

- Az tíz éves adat. Azóta elmentek az emberek. Fantasmába⁴, Tranquilidadba, máshová. Errefelé nincs semmi, ami miatt itt marad az ember. Nincs fa, nincs bokor.

¹ Nyugalom.

² Kísérlet.

A szél, a homok, mindent tönkretesz. Ide nem jönni szoktak, hanem elmenni. Ezért nem értem magát...

Megrántottam a vállam, jelezve, hogy nincs kedvem magyarázkodni.

- Úgy tudom, hogy megüresedett a világítótoronynál az állás - mondtam.

Fölemelte a fejét.

- Aha. Már értem... Nos, valóban.

- Kinél kell jelentkezni? - kérdeztem.

- Nálam.

Kérdőn néztem rá.

- Magánál?

- Igen. Én vagyok a polgármester.

Majdnem felnevettem, de visszafogtam magamat. Észrevette.

- Más ez a világ, mint amit megszokott.

- Értem.

Csendben ültünk, csak a tűz pattogása hallatszott. Ő törte meg a hallgatást.

- Tudja, nálunk nem olyan jó állapotú a villamos hálózat. Tele van szakadásokkal. Bizonytalan a működés. A világítás problematikus. Ezért, mindig van nálunk gyertya.

Kurtán felnevetett. Aztán így folytatta:

- A világítótorony nincs bekötve a hálózatba: széntüzelésű. Üzemeltetőjének a feladata, hogy a tüzet ébren tartsa. Nehéz munka...

Félrehúztam a számam, megrántottam a vállamat: na és?

- Rendben... Kell önéletrajz?

- Nem. Ehhez a munkához nem kell.

- Akkor megkaptam a munkát?

Megbiccentette a fejét.

- Hozhatom a családomat? Két hétéves lányom van, feleségem.

- Persze. A világítótorony mellett van egy kis ház. Ott ellakhatnak.

Fázósan összedörzsöltem a kezeimet. A kis kályha alig adott meleget.

- Holnap mennék értük...

Elmosolyodott.

- Rendben. Ma elalhat itt. Tolja össze azt a két fotelt - intett a fejével egy ruha halom felé. - Itt talál pokrócot - mutatott a lábánál lévő kupacra.

Összeállítottam ideiglenes ágyamat.

- Én a tűznél alszom, ülve. Öreg vagyok, csak így tudok aludni.

Bólintottam. Bevackolódtam.

Hallottam, hogy odakint süvít a szél. A homokvihar ismét feltámadt. Gyorsan elaludtam.

Csabai László

Evilágiak, túlvilágiak

(A riporter - harmadik rész)

A ravatalozó előtt munkásruhába bújt férfi takarítja nagy bőszen a betonteraszt. Túláságosan kilendül kezében a seprű. Mintha kaszálna. Zubbonya hónaljban lucskos az izzadságtól. Régebben minden férfi ilyen világoskék munkásancugban járt. Még vasárnap is abban voltak, legfeljebb frissen mosottban. Öltönyt csak templomos ünnepeken vettek föl.

- Jó munkát kívánok! Révész Vilmos vagyok a Beregi Krónikától - szólítja meg a riporter.

- Agy'sten! Mit lóbálja ezt itt?

- Mikrofon van benne. Felvenném a beszélgetőnket. Megengedi?

- Hát...

- Maga itt a temetőgondnok?

- Gondnok az iskolában van. Én temetőcsász vagyok.

- Csász?

- Az a csász nem csak a terményekre vigyáz.

- Értem. Sok dolga van?

- Persze. Lopnák a virágokat, a műanyag koszorúkat, a márványlapokat. Meg mindent, ami mozdítható. Őrködnöm kell.

- És mi még a feladata?

- A temetések előkészítése. Mert innen temetnek. Háznál nincs már ravatalozás. Jobb is így. Például dédanyám három napig feküdt a nagyszobában. Aztán meg nekem kellett abban az ágyban aludnom. Mindig azt álmodtam, hogy visznek ki a temetőbe.

- És tényleg ide került.

- Így igaz. De szerencsére élve. És pénzt adnak érte.

- Jól keres?

- A fenét! De más munka nem akadt. Ezt is a tanácstól kaptam.

- Az önkormányzattól?

- Attól hát, a tanácstól.

- Ez tehát önkormányzati temető?

- Hát... temető. Mint a többi. Milyen lenne?

- Vallásfelekezeti is tarthat fenn temetőt.

- Ja... hogy izé... értem már, de olyan csak a zsidóknak van Naményban. Oda más vallású nem is mehet. Ide jöhet mindenféle: református, görög, római, jehovás, unitárius, kommunista, kiskisgazda, cigány... A legtöbb persze református.
- Olvastam, hogy ebben a temetőben is van néhány csónakos fejfa. Megmutatná őket?
- Kihúzogatták tavaly mindet. Korhadtak voltak már nagyon. A polgármester rendelte el.
- Neki nem inkább védenie kéne a kulturális értékeket?
- Mi érték van egy korhadt fejfában? Ott van az, ni, világoszöld márványból, annak van értéke. Kétfmilliót fizetett érte a hűtőházas Balogh. Nincs még benne senki. Csak hogy készen legyen, ha szükség van rá. Én, mondjuk, nem bánám, ha minél hamarabb odakerülne Balogh, mert az velem egyszer úgy kibabrált...
- Kell még lennie csónakos fejfának. A temetőkről szóló weblapot ma reggel néztem, és azt gyakorta frissítik. Jelezték volna, ha egy sem lenne már.
- Pedig nincs. Mondom!
- De a weblapon...
- Azt nem ismerem. Ide csak egy lap jár, a Kelet Magyarország.
- A weblap nem papíron van. Hanem az interneten. Nem tudja, mi az?
- Hogyne tudnám, mi az internet! A sógornak van, nála nézem. Olyasmi masina, mintha egy tévé meg egy írógép lenne összekötve.
- Igen, körülbelül.
- De én újságot azon nem olvasok. A sógornál folyton az ugrálás megy.
- Toronyugrás? Síugrás?
- Nem emberek ugrálnak, hanem olyan kockák, és azoknak a jobb sarkára rá kell kattintani, hogy eltűnjenek. Kurvák hirdetik magukat, hogy pénzért levetkőznek. Nem lehet tőlük látni, mi van a ringben.
- Ökölvívást néznek?
- Azt hát. Nagycsöcsű nők bokszolják egymást. Be vannak kenve olajjal. Csak úgy leng a...
- Bemehetek? - kérdi a riporter, és a homályos belső térre mutat.
- Persze. Máris nyitom - és a temetőcsősz sűrű káromkodás közepette rugdosni kezdi az alul szoruló ajtót. - Nemrég padlócsempéztek, és azok a hitványak nem gyalulták meg utána az alját.
- Nincs sok látnivaló benn. Nincs kereszt, angyal, s bármiféle emberábrázolás, ami ellenkezik a szigorú kálvinizmusmal. Egy kép szomorúan lekonyuló virágokat mutat. Szép viszont a három modern rózsablak. A jobb oldali falnál saroktól sarokig ér egy fehér monstrum.
- A halottat teszik ebbe? - kérdi a riporter.
- Igen. Ez a halotthűtő. Használjuk mindig. Ha télen fagy van, akkor is. Belenéz?
- Nem, köszönöm.
- Nézzen csak bele! Na? Mit lát benn?

- Semmit. Sötétség van ott. Mit kéne látnom?
- Az alumíniumládát. De kilopták belőle.
- Kik voltak?
- Na, kik? Na vajon kik?
- Kik?
- Még kérdi?
- Mondja már meg!
- Na, vajon kik lehettek? Kik zabrálják a fémet? - és a férfi tesz egy mozdulatot a Tisza felé.
- „A folyónál kik laknak? Halászok? Hontalanok? Cigányok? Nyilván a cigányokra gondol.”
- Értem. És megvannak az elkövetők?
- Sose lesznek meg!
- Akkor honnan tudja?
- Ki az aki, nem tudja? Hol él maga? Hé! Nem pesti?
- Naményban élek, a Beregi Krónikának írok, mondtam már. Amúgy Pesten nőttem fel, ez igaz. Megismerkedtem egy naményi lánnyal és...
- Szóval Pestről! Mert azok jönnek le ide, beszélgetnek barátságosan, fényképeznek, aztán meg megjelenik az újságban, hogy itt ostoba, elmaradott nép él, bántják egymást, ok nélkül fújnak a cigányra, vasvillára hányják a menekülteket...
- Én csak azt írom le, amit az emberek valóban mondtak.
- Hát, remélem is. Tisztességes nép él itt. Csak eléggé kutya nép. Az igaz. De nem mind. Csak akik bejöttek.
- Tehát mégis a migránsokkal van baj?
- Miféle migránsokkal?
- Akik a háború meg az éhség elől jönnek. Arabok, afgánok, afrikaiak.
- Ja, hogy ezek! És maga szerint ezt a népséget... szóval mindenkit be kéne engedni? Még ha csőstül jönnek is?
- Nem mondtam ilyet.
- Akkor jól van. Egyébként én nem a négerekről meg az iszlámokról beszélek. Hanem a románokról.
- Na, hát az már egészen más tészta.
- Ők jöhetnek?!
- Nézze, Románia is benne van az Unióban....
- Unió meg a kifsaszom! Az Unió azért kellett, hogy nőjön a fizetés, nem azért, hogy idejőjjenek a románok, és elfoglalják a munkahelyeket.
- Ezt tudomásul kell venni. Ugyanis a munkaerő szabad áramlása alaptörvény. A magyarok meg mennek Németországba, Angliába, az ottani munkahelyekre.
- Még ha jönnek kapálni, metszeni, az rendben van. De a szomszéd faluban már a pap is román!

- Ez tényleg furcsa. Nem is tudtam, hogy ortodox hitközség is van a Beregben.
- Orto... mi?
- A románok főleg ortodox vallásúak.
- Ez református.
- Ember! Maga nem tudja, mit beszél! Az a pap, vagyis lelkész egy határon túli magyar lehet.
- Mondom, hogy román! Onnan jött.
- Nem hallott még az erdélyi magyarokról? Székelyek, csángók...
- Hogyne hallottam volna. De a székely, az megint más. Az olyan, mint a magyar, csak kisebb.
- Kisebb?
- Meg olyan kerekfejű.
- Köszönöm a beszélgetést, minden jót.
- Isten vele. Megyek én is, mert kezdődik a szuperrangadó.
- Szuperrangadó? Bayern-Hamburg?
- Nem.
- Reál-Barcelona?
- Nem.
- Hát?
- Újszállás-Csaroda. Most dől el, ki jut föl a megye kettőbe.

Révész Vilmos mégis talál egy csónakos fejfát! S ráadásul fekete ruhás anyóka gubbaszt előtte. Minden megvan, ami egy romantikus festő ecsetjére kívánczik. A riporter megkerüli a nénikét, és távolról próbálja meglesni az arcát. Mert a riporter megszállotta a szenvedésnek. Nem ő maga szeret szenvedni, hanem mások szenvedését szereti nézni. Nem kárörvendően, hanem őszinte részvétellel. Ami mégis egyfajta szenvedés, részesülés a szenvedésből. Az asszony arca az örökre otthonra lelt fájdalomé. A riporter nem tud ellenállni neki. Közelebb megy hozzá, és önkéntelenül kérdi:

- Nagyon fáj, néni? Nagyon?
- A néni felnéz, idő kell neki, míg felfogja, hogy szóltak hozzá. Aztán kurtán válaszol:
- Esz a méreg.
 - Mi történt? Megrongálták a sírt?
 - Azt nem. Csak Bodnár Erzszi, az a riherongy, ide temettette magát, az uram mellé.
 - A halál nem vet véget az ilyen viszályoknak?
 - Nem. Pláne, ha valaki ilyen tolakodó.
 - Az ura kitartott maga mellett, nem?
 - Kitartott. Minden évben elköltözött legalább egyszer Erzszihez, de mindig visszajött. A gazdaság, a gyerekek...
 - Maga pedig visszafogadta. Ennyire szerette az urát?

- Hogy szerethettem volna? Soha nem volt hozzám egy jó szava!
 - Akkor meg miért vette magát feleségül?
 - Erzsit akarta. De a lány szülei nem engedték.
 - Mi volt a gond? Kevés volt a kérő vagyona?
 - Fordítva. Éppen hogy túlságosan is jómódú volt. Erzsi szülei meg kis nadrágszíj-parcellások. Erzsi anyja aszonta, nagygazda fiú csak azért vesz el szegény lányt, hogy örökre cselédet csináljon belőle. Kikötötte, hogy az ő lányát csak hozzá hasonló ágrólszakadt veheti el. Nagyon rátarti volt az a nő. Nem engedett.
 - Ki lett Erzsi férje végül?
 - Fótos Dani. Egy kis mitugrász. Viszont legalább szegény volt. Az biztos. Nem volt semmije. Nem hóböröghetett, nem követelőzhetett. De azért, ha ivott, csak hóbörgött, csak követelőzött. És sokat ivott. Az vitte el. Részegen beleesett a kompról a Szamosba. Erzsinek nem lett új férje. Merthogy akkor már hozzá járt az uram, így rossz híre kelt.
 - Maguk módosak voltak?
 - Mondhatni. De nem azért vett el az uram. Hanem... Nem is tudom, miért. Bosszúból. Hogy Erzsi élete végéig sirassa. De nem siratta. Inkább törvénytelenül élt vele. Egyébként mindegy, hogy mi gazdagok voltunk vagy sem, mert a földet úgys elvette a téesz.
- A riporter nagy levegőt vesz. Mert most okítani akar. Amit nem szeret. Pláne öreg embereket nem, akiknek minden belátás késő már.
- Ha maga meg az ura ennyire nem pászoltak egymáshoz, miért nem engedte, hogy a férje meg Erzsi egymáséi lehessenek? Miért nem engedte el az urát?
 - De hát a hites uram volt! Hogy az a riherongy megkapja az én hites uramat!?

A részvét fárasztó. Révész Vilmos mellkasát masszírozva ül le egy sírkő előtti lócára. A szív tájéki szúrás gyermekkorában rémítette. Azt hitte, roham, ájulás és a vég következik utána. De nem. Nem jött utána semmi rossz. Viszont elkezdte módszeresen figyelni önmagát. Gondolatait, tetteit. S főleg a közérzetét. (Az introspekció persze már önmagában belépő a rossz közérzethez.) És sikerült megállapítani a gyomor felől induló szúrás okait: sietve evés, szénsavas italok, rossz alvás, kevés fizikai erőkifejtés, túl sok fizikai erőkifejtés. Később jött ehhez a másnaposság, a hétvége vagy szabadság közeledte, a többszörös testi kielégülés. És, mint most, a gyászban elfáradás. Sötét, fájdalmas élvezet. Ami megint maga felé tereli gondolatait. Ez azonban egy ponton túl, paradox módon, a kívülről érkező impulzusokra is érzékenyebbé teszi: a riporter kezdi érteni a halottak beszédét. Különösen azét az özvegy Karmazsinnéét, aki előtte fekszik.

- Milyen nap van ma, fiam? - kúszik ki a föld alól a hang.
- 2018. február 23. Péntek. Miért tetszik kérdezni?
- Csak tudni szerettem volna. A napok számlálása, számontartása is egy időtöltés. Húsz éve fekszem itt. Unom már nagyon. A szerencsésebbeket bibliával együtt temették el. Azoknak legalább van olvasnivalójuk.

- A néni tud beszélni, ez azt jelenti, hogy feltámadt?
- Hogy támadtam volna már fel? Ide vagyok beszorítva.
- De hisz a feltámadásban?
- Hát, azt mondják, lesz. Hisszük is. Meg nem is. Voltaképpen itt is olyan, mint a fenti életben. Az ember reméli a jót, de biztosan nem tud semmit. Mi marad hát? Remélni. És várni. Várni, várni...
- A sírgödrot a feltámadásig nem hagyhatják el?
- Egy ideig még visszajárhatunk. Oda, ahol életünkben is megfordultunk.
- Na, az már valami! Elvégre az ember sokfelé megfordul az életében.
- Én ugyan a földi életem alatt el nem hagytam Újszállás határát. Minek tettem volna? Az elemi iskola itt volt. Felsőbb osztályba nem mentünk. A gróf meg a nagygazdák földjén gürcöltünk a napszámért vagy a kommencióért. Hogy néha egy kis szalonna vagy füstölt csülök kerüljön a paszulylevesbe, disznót hizlaltunk. Azt viszont nem lehet magára hagyni. Visít, ha nem kapja meg időre, ami jár neki.
- És más sem jutott el legalább Nyárligetre?
- Nemigen. A szegényember megül a seggén hónapszám. Na, a katolikusok elzarándokolnak Máriapócsra, a Könnyező Szűzanyához. De ez kálvinista község. Nekünk ki kell nevetni az olyan bálványdolgot, mint a proseecció.
- Még Naményba sem jutottak el?
- Oda esetleg. Ja, meg a férfiakat elvetette a háború Isonzóba, Galíciába, a legutolsó meg a Donhoz. De hát halottként minek járnának azok oda? Látni megint a sok borzalom helyét? Egy kis temetőből elmenni egy nagy temetőbe? Az uram egy ottani sírban lehet. Ha egyáltalán eltemette valaki. Meg a bátyja. Bár róla semmi hírünk nem volt. Lehet, nem is pusztult el a háborúban. Talán hadifogságba esett, kiengedték, összeszúrte a levegőt egy muszka asszonnyal, és csinált neki vagy öt gyereket. Még tán ma is él. Igaz, lenne már vagy száz éves.
- Hiányzik a férje?
- Igen. Jó ember volt. Dolgozott folyton. Nem ivott csak lakodalomkor. Azt is egy hétig heverte ki. A lányunkat védte. Ha nem megfelelő udvarló jött, kitette a szűrét.
- A lányára is gyakran gondolt?
- Persze. De mindig gyerekként jut az eszembe. Amikor még nem jártatta annyit a száját. Nem követelte már előre az örökséget. Fura szerzet az én lányom. Én nagyszájú voltam, de megbocsátó, tűrő. A férjem elégedetlen, de csak olyan csendes, dünnögő formán. Erre a lányom nagypofájú követelőző lett. Mindenkitől a rossz tulajdonságokat viszi tovább.
- Mit hiányol leginkább a mostani állapotában?
- Ó, ha én azt mind fel tudnám sorolni! A lábfürdözést a kanálisban, a cigánynótát a kocsmában, a farsangokat, a farsangi fánkot. Egy fánkért odaadnám az életemet. Ha még lenne életem.
- Tudna enni?
- Azt meghiszem!

- De hát ahhoz test kell. Működő száj, nyelőcső, gyomor, belek... Egy szellemi lénynek ilyen nincs. Átesik rajta az étel.
- Á, nem hinném. Befalnám és vigyorognék.
- Lehetetlen.
- Ne felejtse el, hogy maga most álmodik, és az álomban bármi megtörténhet.
- Tehát én a maga hangját csak álmodom?
- Igen, ez csupán álom.
- Kár. Ez a fajta halál utáni megmaradás is valami. Jobb, mint a nagy bűdös semmi.
- Ne kenődjön el! Inkább menjen haza, és ölelgesse a feleségét, amíg tudja.

Míg a riporter szunyókált a padon, vendégek érkeztek a ravatalozóba. Egy halott és kilenc élő rokon. Közéleg az este, s így a virrasztás. Már nem szokás hajnalig maradni, de a temetési és virrasztó dalokat fújják becsülettel.

Először ezt:

*"Lezárva koporsód fala,
Megpihentél általa,
Agg vándora e föld létnek,
Vége a sok szenvedésnek."*

Nem tetszik a riporternek. "A halottat és a gyászolókat nem való olyanokkal vigasztalni, hogy a halál véget vet a szenvedéseknek, meg hogy a temető nyugodt pihenőhely. Mint valami szanatórium? Szanatóriumba meggyógyulni megy az ember. Aztán kijön. Annak ez a lényege."

A hangos elődaloló, ahogy errefelé hívják "diktáló", új énekbe kezd:

*"Hadd menjek Istenem, mindig feléd,
Fájdalmam útjain mindig feléd,
Ó, sok keresztje van, de ez az én utam,
Mert hozzád visz, Uram, mindig feléd."*

*Ha este száll reám, s csöndes helyen
Álomra hajtánám fáradt fejem:
Nem lesz, hol nyughatom, kő lesz a vánkosom,
De álomszárnyakon szálllok feléd."*

*Szíveimtől trónodig - mily szent csoda! -
Mennyei grádicsok fényes sora.
A szent angyalsereg mind nékem integet.
Ó, Uram, hadd megyek én is feléd!"*

Ez már elnyeri a riporter tetszését. De az előbbi nyers, evilágra vonatkozó materializmusa még mindig szúrja a szívet. Mérges az olcsó vigasztalást is elfogadó énekesekre. Meg az énekszerző bizonytalanságára. Mintha maga sem tudná, van-e túlvilág, s ha igen, milyen ott lenni. Aztán, meglágyulva, legyint. "Ha az evilág dolgaiban sem tudunk kiigazodni, hogyan tudnánk a túlvilágiakban?"

Papp Oszkár illusztrációja Krúdy Gyula *Tótágas* című kötetéhez

Miklya Zsolt

A rendszer ujja

Ha nem illesz bele a szerkezetbe,
kívül tágasabb, de jól vigyázz,
távol is utolér a rendszer ujja,
ez elmegy vadászni, ez eltalálja,
ez javaitól fosztja és heréli,
ez lassan forgatja a saját levében,
ez az icurka-picurka meg csak nézi,
mikor lesz a falat szájába omló.

Államosították az iskolákat,
tantestületét szétszórták a járásban,
aki nem fogadta el az ajánlatot,
feketelistára került a tanügyben,
a kulák- és ügynöklisták mellé,
hazánkat védjük a nyugati métely,
a kolonializmus fertőjétől,
ügynökeit meg ügyesen elintézzük,
önök választottak, önöké az ország.

Dirifiának lenni nem dicsőség,
nem is önazonosság, inkább
a szegregáció rafinált formája,
a mikrotársadalmak ökológiája
nem ismer felülről irányított rendet,
ott még a párttitkár is együtt focizik
a lázadóval, ismeri minden testcselét
és lábmozgását, tudja, mikor kell
elengedni és hátulról becsúszni,
mikor hagyja védtelenül a lábaközét is.

Miklya Zsolt 1960, Csorvás.költő, szerkesztő. Tanítói, majd hitoktatói diplomát szerzett a Debreceni és a Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolán. 1997-től a kiskunfélegyházi Parakletos Könyvesház egyházi kiadó szerkesztője és egyik szerzője. Felesége Miklya Luzsányi Mónika tanító-író-szerkesztő, akivel alkotóközösségben is él. Ennek öt gyermek és számos könyv, kiadvány a gyümölcse. 2001 óta folyamatosan publikál irodalmi lapokban. Több verses- és mesekötete jelent meg. Legjelentősebb költői elismerése a Quasimodo emlékdíj, melyet 2007-ben kapott.

Mint világosság köpenyét az Úr,
 magára vette az ég indigóját,
 rendszerkritikát akkor gyakorolt,
 ha az órarendtáblázatot alakította,
 egyeztetés és nyilvántartás lett
 a fő tevékenysége, meg a békítés,
 ha a rendszerelemek nem fértek
 össze, meg a kiegyenesedés
 képessége a tökön rúgások után.

Dirifiának lenni nem dicsőség,
 nem önazonosság vagy kötelesség,
 csupán az ég papírvékony indigója,
 amin átüt minden egyes betűnyom,
 adategyeztetés és nyilvántartás,
 rendszerkritika és béketúrás,
 búcsúbeszéd és hangulatjelentés,
 csak a belső beszéd nem,
 vízjel takarja.

A visszacsatolás elve

Ha már az elveknél tartunk, tudod, van még
 egy-kettő, amit nem lehet nem figyelembe venni,
 most a szemléletességről ne beszéljünk,
 azt megoldjuk, hanem itt ez a visszacsatolás,
 ami ugye mégiscsak rendszerellenőrzés,
 nem lehet csak úgy ráhagyni a tantestületre,
 hogy majd magától megoldja, ablakot kell
 nyitni egymásra, átláthatónak is kell lenni.

Így került ablak a portásfülkével
 szomszédos terem hátsó falára,
 mint címer alatti fül és nyitott szem,
 mindenlátó és mindenhalló, még ha
 nem is ül mögötte mindig a diri,
 csak a pedellus, akinek a füle
 és a szája mindenhol ott van, aki
 ki tudja, mikor lép a terembe, hogy
 fél vödör iszapot a parázsra öntsön.

Iskolafenntartásra szakosodott
az egész család, karbantartó és fűtő,
portás és takarító, meg szarlapátoló,
ha a rendszer úgy kívánja, udvarra
lapátolták ki a budikból a szart,
keverték össze a szén után maradt porral,
ezt kívánta a rendszer ökológiája,
szénport viszünk a fekáliába, így
hasznosítjuk újra mindennapjainkat.

Iszapolás idején a fél napközi
ott ácsorgott a szagforrás körül,
vonzott a mindent átható illat,
a jelenlét mindentudó bomlásterméke,
a megújuló környezeti visszacsatolás elve,
szívtuk magunkba korábbi magunkat,
készülve a jövő pillanatra, mikor
a múltunk befűti a termet, mikor
a pedellus iszapot önt a parázsra.

Így kell ezt, be kell avatni, érdekeltté
kell tenni őket az iskolavezetésben,
hadd vigyék haza a maradékot,
hadd járja át a falakat a melegség,
hadd vigyünk egy kis szénport az oktatásba,
fő a meleg, a meghitt közösség,
hogy a kolonializmus nyomását
kibírjuk, hogy a jövő alkalmazkodó
embertípusát kineveljük, látod,
szükség van visszacsatolásra.

Tollközök

Függöny söpör a széksorok között,
 egy láthatatlan zsinórszerkezettel,
 mit nem tudom, ki rángat, de nem ember,
 az biztos, egy madárraj ütközött.
 A színpadon tollcsomók, tollközök
 és vércsöppek a díszleten, de nem kell
 izgulni, ez csak afféle üzemjel.
 Majd ráfújnak egy adag működöt.

A biztonságos sávba tartozol.
 Nincs ütközés, legfeljebb önmagaddal.
 Nem ér utol madár, madárraj, angyal.

Pedig a tollköz izgalmas pokol.
 És közelebb van, mint Szevasztopol.
 De ez csak szóvicc. Villan, mint egy rangjel.

Rangjelzéseid között válogatsz.
 A csontcsillagot régen elfeledted.
 Bár csontodig hatolt, s egynémely tetted
 nyomot hagyott, mint csonka változat.

A többbit elnyomja a pillanat.
 Rendületlenül hiszel a rendületnek,
 én-rengésedből csillagok születnek,
 csontszínt gyakorolnak az ég alatt.

Áldjad vagy verjed sorsvetésedet,
 sorok között tanulsz olvasni, s néha
 már azt hiszed, tiéd a legjobb téma,

mert titokban odakacsint neked.
 Magánhangzót nem köt az ékezet.
 Rangjelzéseid között maradsz néma.

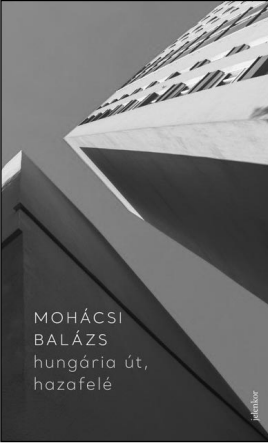
Nem köt le téma, forma, tartalom.
Akkor mi? Mi tölti ki a csendet?
Fülelsz. Madárhang. Billegető-termet.
Kis kerti rozsdafarkú szorgalom.
Billegéseimet nem számolom.
Nem számolok a ki nem mondhatóval.
Csak engedem, legyen. (Szipogás. Sóhaj.)
Nyelvidentitás helyett médium.

Kipontozódik minden sor, ütem.
Eső kopog a fémtetőn, magas hang,
frekvenciája rétoriként üzen,

bádog favágótestben szívüzem,
portfolióján árokszéli pitypang.
Billegni kész. Ballagni. Bádog-bigbang.

A pécsi szál

Bedecs László

Szinte mindig a főváros a központ, Budapest pedig jó néhány irodalmi műben mitikus centrum. Csakhogy Budapest mítoszával párhozamosan vagy épp azt ellenpontozva az elmúlt másfél évszázad magyar irodalma a kisváros és a vidéki nagyváros mítoszait is építette. Debrecen és Szeged mellett épp az a Pécs büszkélkedhet Csorba Győzőnek, Pálinkás Györgynek, Bertók Lászlónak vagy épp Parti Nagy Lajosnak köszönhetően árnyalt költészeti reprezentációval, ahol most az ebbe a sorba beállni igyekvő Mohácsi Balázs próbált csalás nélkül szétnézni, reményt találni. A mottóul választott Bagi Zsolt-idézet nyomvonalán elindulva gondolkodik az önkép és a városkép kapcsolatáról, illetve annak az evidenciának a mélységeiről, hogy természetes módon és szükségszerűen kötődünk ahhoz a helyhez, ahol élünk és ahol felnőttünk.

Az már másodlagos, hogy szeretjük vagy gyűlöljük, ragaszkodunk hozzá vagy elvagyódunk belőle, nosztalgiá-

zunk egy korábbi állapota iránt vagy épp örülünk a fejlődésének - a kötetben megformált kérdés a kötődés erejére, a kiszakíthatatlanság bizonyosságára vonatkozik, arra, miként válik a hely az identitás elválaszthatatlan részévé, és hogyan beszélhetünk ennek a kölcsönös függésnek a tudatában önmagunkról és a helyről, ahol élünk.

Vagyis a város táplálja és neveli a verset, de vers maga is igyekszik beleszólni a városról folyó diskurzusba. Mohácsi szerepet kér, követel ezzel a kötettel a városkép nyelvi megalkotásának folyamatában: a versekben is megidézett egykori kisfiú, egy szemlélődő alak, illetve a tinédzserkori sodródó figura a versbeli megszólalással válik láthatóvá, cselekvővé, sőt kezdeményezővé. Nagy kár, hogy eközben megelégszik két retorikai fogással. Az egyik a városnak az ókeresztény sírkamráktól a sétálóutca torz Weöres-szobráig terjedő kulturális örökségének és az ebből a közegből sokáig ki sem látó kisfiú eszmélésének, nevelődésének, tanulásának, szerelmeinek és barátságainak egymásra csúsztatása, vagyis a város emlékeztetének és a saját emlékeknek az egymásba játsása. A másik a vidék hangjára jellemző panasz retorikája, a hiányzó lehetőségek sorolása, a perifirikusság és a provincializmus miatti keserűség újbóli megfogalmazása, ami például az újra egyre fontosabbá váló Téreyköltészet Debrecen-verseinek dühében már húsz-huszonöt éve is ott volt, és

Bedecs László 1974, Budapest-Baku, kritikus. Legutóbbi könyve: *Egy lehetséges változat*. Tanulmányok, kritikák a kortárs magyar költészetről (2016).

ami állandóan a lehangoló és kicsit unalmas elmenni-maradni kérdésébe torkollik. Azt a kicsit közhelyes alap-gondolatot, mely szerint vidéken megállt az élet, minden jó hely bezár, minden haver elköltözik, minden jó zenekar megszűnik, Mohácsi a kötet-címmel teszi valamelyest érdekessé, hiszen az ott szereplő „haza” és főleg a „hungária” szavakkal az egész országra kiterjeszti a perifériáról, a marginalitás-ról és az egykor virágzó és dinamikus, ma már csak „sitt”-szerű kulturális hagyományról mondottakat.

Amit azonban ez a kiterjesztés, általánosítás hozzátesz a versekhez, az elvész a kötet egészére jellemző beszédhelyezeten, vagyis azon, hogy maga a beszélő viszont fontosnak mutatja magát, azaz: bár poétikailag ez lenne a kívánatos, nincs ereje saját perifirikusságával is szembenézni. A város és az ország ugyan szerinte se nagyon látszik a világtérképen, de ő, ennek az országnak és ennek a városnak a lakója mindenáron látszani akar. Pont úgy, ahogy a másik kötetmottó, Anghy András gondolata a városokra utalva fogalmaz: „minden város titkolt vágya [...], hogy ne csupán egy város, hanem általában „a” város legyen”. Minden költő vágya, hogy „a” költő legyen - és ez becsületre méltó, valóban létező vágy, de a legtöbb esetben mégis csak megmosolyogtató. A problémán gondolkodva Kuligin jut eszembe a *Három nővérből*, aki ugyan a világ központjának érzi a történet helyszínét, az orosz kisvárost, sőt önelégültségével tüntet, a csehovi rendben csupán egy jellegtelen mellékszereplő: a szerző tehát egy ref-

lexiós szinttel feljebből margóra helyezi a magát a centrumba álmodó, vágyai szerint oda tartozó szereplőjét. Valami ilyesmit hiányolok ebből a kötetből is: a beszélő ne kintről vagy pláne fentről nézzen a városra, ne gondolja, hogy ő egyébként onnan elmehet, ha kedve tartja, szintet léphet, ha úgy akarja, hanem mutassa meg, hogy ha a város és az ország a lakói által az, ami, akkor a lakók egy percig sem képzelhetik, hogy különbek, többek bármely más lakónál. Tudják és mondják, ha lehet, hogy aki kispályán játszik, az kispályás játékos akkor is, ha épp Kassák-mezt húz magára.

Az is igaz persze, hogy Mohácsi versei próbálnak a kispálya előnyei mellett is érveket hozni, ez lenne a „lassú város” koncepciója. És ahogy Csehovnál mesterien összefügg a térábrázolás az időérzékeléssel, ráadásul úgy, hogy mindez egyben értékképzet is, úgy próbál Mohácsi is a maga szintjén térről és időről, kis(ebb) városról és lassúságról, mindezzel kapcsolatban pedig az ember világban való elhelyezkedéséről, az életmódok és -tempók értékrendjéről is beszélni. A kötetre ráerőltetett „lassú-város-kiáltvány” lehetne egy életszemlélet, vagy nagy szavakkal: egy életfilozófia költői lenyomata, ha szemléletileg, nyelviileg és formailag egységesebb anyag támogatná, ha nemcsak gegnek látszana egy következetlen kötetben. Pedig lenne ebben mit keresni, hiszen ez láthatóan épp ellentétes irányú, mint az évszázaddal ezelőtti szerzőknél (Flaubert-et vagy Kosztolányit, Móriczot említhetnénk még hirtelen), hiszen ott épp a modernség igénylése hallatszik, ott

a kisváros az elidegenedett, csak a külsőségekben megnyilvánuló világot jelenti, a szubjektum magára maradásának, befelé fordulásának helyét. Mohácsi viszont a huszadik század tapasztalatától átítatva épp a metropoliszban látja ugyanezt, számára, legalábbis a programversben, a rohanó nagyváros a riasztó, és ezzel szemben beszél a lassú kisváros kívánalmáról, az élhető hely álmáról. A probléma az, hogy ellentmondásos mindez: odaírja ugyan alcímnek a „lassúváros”-t (egyébként teljesen feleslegesen, gyengítve, elrontva csak a főcímet), de aztán a panasz-kultúra ereje, amely miatt egyébként olyan sokan elvágódnak ebből az országból, legyőzi őt, és a vidéki lét negatívumai között nála is automatikusan feltűnik a lassúság, a nehézkesedés, melynek következtében olyan nehezen változik itt bármi is. Vagyis miközben ez ellen kiált, maga is használja a lassúságot mint az unalom és az elszalasztott élet metaforáját.

De mindez csak e kötet kerete, a konkrét, túlságosan szerteágazó, a szerző útkeresésének a kelleténél nagyobb bizonytalanságát jelző szövegek másféle problémákat rejtenek. Az egyik ilyen a komolyság és a könnyűség egymást ütő poétikai megoldásai gerjesztik. Nagyon is jó, hogy az elsőkötetes szerző próbál a vallomásos költészet köreiből kiszakadni, igyekszik a gyerekkori traumákat csak annyit emlegetni, amennyi egy efféle költészet megalapozásához feltétlenül szükséges, és mint láttuk, próbál városának és országának aktuális gondjaira is rápillantani. Nagyon jó az is, hogy ugyanakkor nem

ragad bele ebbe a komolykodó, bölcselkedő, kicsit koravén pózba, mint néhány kortársa (Fehér Renetó, Gerőcs Péter például), hanem próbál játékosvicces megoldásokkal lazítani a szövegben, könnyíteni a vállára vett terhek súlyán. A baj az, hogy az ehhez szükséges iróniája sokszor másokra irányul, bántó, a humora pedig durva - és az öniróniának kevés jelét mutatja: „nem történhet meg még egyszer, hogy unokánkat / megkéseljék dolly roll-koncerten” - írja épp a *lassúváros-kiáltványban*, és érzésem szerint arra gondol, hogy a mi unokánk már nem fog ilyen koncertekre járni, nem fog ennyire olcsó kultúrát fogyasztani. De ezzel bántja azokat, akik ilyen koncertekre járnak, az ilyen helyeken nem létező „késelés” emlegetésével pedig kifejezetten nevetségessé is teszi őket. Ez nem vall kifinomult érzékenységre, nem mutat empátiát - miközben ez elvárható volna egy magára valamit adó költészettől. Ugyanebben a versben ott az „éljenek a burzsoá nyugdíjasok!” felkiáltás is, amely nemcsak így, a kontextusból kiragadva ízléstelen, anélkül is csak egy kocsmai vicc, és nem is értem, kit és miért vesz célba.

A „nemzödüh” szó használata a parti-nagyos hangulatú „baszdüh” helyett kifejezetten modoros, a „mamácska” gyermekes, zavaróan lágy, az pedig, hogy még a Petőfi utcában sem érint meg valakit a romantika, megint csak egy szlemmes poén, gyenge megoldás. A „baj van a mandulámmal, mint erre felé / a mandulákkal általában” (*willkommen*), viszont épp a pécsi vonatkozások miatt lehet érdekes: a Janus Pannonius-

féle mandulafácscsa és fa mai pécsi rokonainak akár a télben is virágzó rész szépsége mellett a mérgező gyümölcs és a betegségekért felelős szerv párhuzama szépen mutatja a város történet és a saját megélt élet összekapcsolásának lehetőségeit, az egymásra írhatóság, az egymásba olvashatóság technikáit. Az viszont már nem szerencsés, hogy ugyanez a motívum néhány oldallal később visszatér: „a városban esik a mérges mandulaízű eső” (*asszonyom a város egy lusta napon*) - ezt a másodikat jobb lett volna kihagyni a kötetből, hacsak nem azt próbálta demonstrálni a szerző, hogy a mandulából megárt a sok: nagy mennyiségben mérgező, sokszor használva hervasztó.

Örömmel állapítottam meg, hogy a kötetben egész katalógusát, panorámáját láthatjuk Pécs múltbeli és a jelenkori értékeinek - kár, hogy a szerző megint csak a 'régen minden jobb volt' panaszos csapdájába esett, amikor a könynyebb utat választotta. A szövegtér mégis megrajzolja a város terét, a kötetben előre haladva szinte a városban mozgunk mi is, sőt a könyv végére került, az alighanem legnagyobb pécsi költőnek, Bertók Lászlónak ajánlott *panoráma-kísérlet* nem is kevesebbet vállal, mint e katalógus hiánytalan összeállítását:

*„pásztázok a hungárián
egykori zöld egykori csillag uránia
egykori kino
egykori jam kórház tér százéves barbakán ferencesek
szent istván tér leőwey szökőkút sétatér
székesegyház*

*kioszk papucs dante hiány csontváry
hiány lék a falon dzsámi”*

A felsorolásból is látszik, hogy a kulturális tér, vagyis mindaz, ami Pécsset meghatározza és különbözővé teszi minden más helytől, nem csak a magas kultúra tárgyait és szövegeit jelenti, része ennek a romkocsmák világa, a Kispál és a borz repertoárja, az iskolai szavalóverseny és minden más, ami valaha élményt jelentett. Az is látszik, hogy nem az útikönyvek imperatívuszai, nem a kötelező körök, hanem épp a személyes élmények tesznek bármit is fontossá: „egy kanapé egy a konzumtól az olimpiáig / vállunkon vitt kanapé emléke a plázamozitól / a zsolnay-dombig hazakísért lány emléke” és a többi. Épp azért neveztem már kétszer is következetlennek, ellentmondásnak a kötetet, mert máshol viszont azt olvashatjuk: „emlékek csak: nem visznek máshová / nem dinamikus hagyomány: ócska sitt. / sokaknak kéne már ezt belátni” (*hungária út, hazafelé*). Hiszen a város emléke és a saját emlékek lényegében ugyanazok, ha az egyik ócska sitt, a másik is az, ha az egyik itt, helyben tart, a másik sem enged elmenni. És persze, megint az önirónia hiánya, az öntudat diadala: én már tudom, amit ti nem - én már beláttam, jó lenne, ha mások is belátnák, merre tart a város és az ország. Az újkomoly-ság néha túl komoly.

És ha már a Kispált emlegettem, azok egyébként kimondottan üdítő sorok, ahol egy dalszöveg részlete simul észrevétlenül a vers szövegébe - persze nem úgy észrevétlenül, hiszen sokan

felismerjük őket, hanem úgy, hogy nem kiált róluk az intertextualitás nyoma, sajtáttá lesznek ezek az idézetek. Ahogy azok is, amelyeket én nem ismertem fel, azaz amelyeknek az idézet-volta sem vált nyilvánvalóvá, nemhogy az eredetijüket kerestem volna. Onnan tudom, hogy mégis vannak, lehetnek ilyenek, méghozzá jelentős számban, hogy az *intertextualitás&kollázs* című szöveg, rendhagyó, de nagyon eredeti módon felsorolja a forrásokat, akiktől a könyvben szó szerinti vagy torzított formában idézetek találhatóak, mind a kb. százat. Igazi posztmodern gesztus ez, Esterházy Péter se csinálta jobban, csak korábban. De a gesztusnál, még egyszer megerősítem, izgalmasabb, hogy a vendégszövegek milyen észrevétlenül simulnak az főszövegbe - már ha egyáltalán beszélhetünk ilyen mennyiségű idézet mellett főszövegről. Az pedig külön jó, ha a forrás is kötődik Pécshez, mert olyankor a szövegek közötti kapcsolatokon keresztül újra csak a városnak a kötetben oly sokszor megnevezett mítosza épül tovább. De Mohácsi Balázs kötetében Pécs végül mégis olyan városnak látszik, melynek nemcsak kezdete van, de bizony vége is lehet. Csak akkor lenne azonban ez megfontolásra érdemes ajánlat, ha következetes és világos alternatíva is volna, és ha maga a beszélő tudatosabban kötné magát mindahhoz a rosszhoz, amitől szerinte a városnak szabadulnia kell, és minden jóhoz, ami miatt ettől a várostól nem tud soha megszabadulni.

Mohácsi Balázs: hungária út, hazafelé, Jelenkor, Bp., 2018., 80 oldal, 1499 Ft.

Mindenki kialakíthatja saját Budapest-könyvét

Zólya Andrea Csilla

Izgalmas színtartományok az elmúlt évek magyar gyerekkönyv-kiadásának az utóbbi években több kiadónál is megjelent gyerekeknek és családoknak szóló várost járó és bemutató Budapest-kötetek. Mindezek közül most Tittel Kinga: *Mesélő Budapest* című 2016-ban napvilágot látott könyvét és Bartos Erika 2017-ben indult hat részesre tervezett *Brúnó Budapesten* című sorozatát emelném ki. Az előbbi egy családi útikalauz és várostörténeti olvasókönyv, ami a kiadó ajánlása szerint a 10-14 éves gyerekek és szüleik számára mu-

Zólya Andrea Csilla 1978, Székelyudvarhely. Kritikus, szerkesztő, tanár. Tanulmányait a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen végezte. Jelenleg Szentendrén él. Legutóbbi kötete: *Szabadcsavar* (2014).

tatja be Budapest számos rejtett vagy ismertebb látni- és tudnivalóját. A második pedig egy mai családi mese/történet keretébe helyezve kalauzolja végig a 4-8 éves gyerekeket a város legkülönbözőbb pontjain.

Hiánypótló mindkét kötet azzal együtt, hogy több előzményükkel is számolhatunk. Elsőként például 1982-ből Mosonyi Aliz és Háy Ágnes fővárosról szóló, annak nevezetes helyszíneit megidéző *Mesék Budapestről* című mesegyűjteményével. Szintén fontos szót ejteni a 2006-ban megjelent *Benjámín Budapesten* című gyerekeknek szóló városi kalauzról, ami egy kisfiú, Benjámín történetén keresztül mutatja be a várost, ahogy az itt töltött nyári és téli vakáció idején felfedezi Budapest nevezetességeit. Az olvasó így a várost téli és nyári pompájában egyaránt láthatja. Az útikalauz témérdek hasznos információt tartalmaz a különböző nevezetesebb helyszínekről és programokról az elérhetőségeiktől kezdve a belépők áráig. Különlegessége, hogy nemcsak Benjámín tekintetén keresztül mutatja be Budapestet, hanem számos gyerek szemszögét is megeleveníti azzal, ahogy a városi kalauz képi világát a gyerekrajok teremtik meg. A három szerző, Farkas Zoltán, Sós Judit és Szabó Mária által jegyzett *Budapest gyerekekkel* 2008-ban jelent meg. Szintén végigjárja és röviden bemutatja a gyerekek és családok számára érdekes helyszíneket Budapesten és környékén. E kötetben is kiemelt helyet kapnak a gyerekrajok. A témában úgyszintén meg kell említenünk az óvodásokat megszólító Scmal Róza *Budapesti*

böngészőjét (2012), Gévai Csilla *Amíg utazunk* (2013) és *Amíg zötyögünk* (2014), illetve Entz Sarolta, Mészáros János és Jánosi-Halász Rita *Bolyongások Budapesten - Két egér kalandjai* (2009) című kötetét. E könyvek olvasása/újraolvasása során láthatjuk egyrészt, hogy e (gyerekeknek szóló) városi útikalauzok is elévülhetnek részben, főleg ha az aktuális programokról, helyszínekről és esetleg azok áráról is tartalmaznak információt, másrészt remek láttelepei a város és a társadalom egy-egy korszakának.

Tittel Kinga útikalauza és Bartos Erika a főváros nevezetes helyeit bemutató sorozata a felsorolt kötetekhez hasonlóan izgalmas lenyomatai Budapest éppen aktuális arc(ulat)ának és egyben annak is, ahogy a város folyamatosan változik. Arra hivatottak, hogy segítsenek a gyerekeknek és velük együtt a felnőtteknek éberséggel járni Budapest utcáit. Újból és újból rácsodálkozni egy-egy helyszínre, felfedezni és újra felfedezni, megismerni az apró részleteken keresztül (is) a város múltját és jelenjét. Mindkét kötet erénye, hogy nemcsak azokat az olvasókat kötik le és ébresztenek bennük vágyat, hogy felkeredjenek bebarangolni a város valamely részét, akik még nem ismerik, vagy épp (át)utazóként most fedeznék fel a várost, hanem azok számára is élmény olvasni e családi útikalauzokat, akik otthon vannak benne és ismerik. Ilyen szempontból tulajdonképpen kiegészíti e két könyv egymást és remekül párbeszédbe állíthatóak egymással.

A *Mesélő Budapest* eredetileg mesekönyvnek indult, de időközben tartalma és szemléletmódja megváltozott, végül várostörténeti olvasókönyvként és útikalauzként jelent meg. Célzott közönsége részben a nagyobb gyerekek, akikkel alaposabb történelmi ismeretekről, eseményekről és művészettörténeti fogalmakról behatóbban lehet értekezni, illetve a szülők és a tanárok, akik a könyv alapján remek, városfelfedező útvonalakat állíthatnak össze a család vagy az osztály számára.

A gazdag képanyag és a város különböző körzeteit, utcáit, valamint épületeit ábrázoló térképek megkönnyítik a tájékozódást. Az alapos leírások, lebilincselő anekdoták, legendák, történelmi visszatekintők, különböző rejtélyek leleplezése, az éppen szóban forgó városrész érdekességeinek és tudnivalóinak a kiemelése pedig nemcsak abban segítenek, hogy felfedezzük Budapestet, hanem szintén jó alapot adnak ahhoz, hogy egymást és önmagunkat is megismerjük a könyv által elindított beszélgetések során. Hiszen a kötet óhatatlanul felidéz(het)i a már meglévő személyes ismereteinket vagy akár a családjunk közel- és régmúltbeli tapasztalatait.

Lenyűgöző a szerző felkészültségének alapossága, ahogy a római kortól a török időkön át napjainkig felidézi, mi minden alakította az egyes városrészek, épületek és utcák formálódását, azok hogyan hagytak nyomot, illetve miként tevődtek egymásra a múlt rétegződő lenyomataiként. Tittel Kinga útikalauza Budapestet értelemszerűen egy élő, folyamatosan változó városként mutatja

be, így Budapest olyan éppen aktuális, folyamatban levő nagy változásaira is utal, mint amik a Várnegyed, a Városliget vagy a Duna szabályozása körül történnek. Természetesen helyet kap a kötetben Budapest történelmi helyszínei mellett a város arculatát meghatározó fürdők, híres cukrászdák, kávéházak bemutatása is, de megemlíti az utóbbi években megjelent, a város üde színterét képező, különféle életképeket bemutató zsánerszobrok (pl. Columbo, A kutyás lány, A rikkancs, A békebeli rendőr, A festő) vagy a belváros tűzfalait életre keltő falfestmények is.

E Budapest-könyvnek nemcsak a város a főszereplője, hanem az őt bejáró utazó is, akit akár Szotyfi, a városfelfedező galamb is jelképezhet, ahogy feltűnik a borítón és időnként előbukkan a különféle városrészleteket mutató képek és térképek között. A szerzői intenció szerint a galamb humoros és játékos ábrázolása a kisebb olvasók megszólítását kísérel meg azzal, ahogy kikereshetik és felfedezhetik a galamb nyomait a kötetben.

Jól átlátható és követhető a *Mesélő Budapest* felépítése, növelve a kötet útikalauzként való használhatóságát: az első fejezetben röviden a város történelmét ismerteti, ezt követi a város általános bemutatása, majd pedig Buda, a Margit-sziget, Pest, Óbuda nevezetes helyszíneit, zárásképpen a városrészeket összekötő Dunát és a hídjait járja be. A könyv végén név- és tárgymutatót, illetve fogalomtárat találunk, segítve az olvasók tájékozódását a meghatározó fogalmak és személyek között.

Bartos Erika *Brúnó Budapesten* mesekönyv-sorozata ezúttal is a szerző rajzaival készült. Formáját tekintve követi a szerző korábbi mesesorozatait, azonban egy nagyon is eltérő hangot megszólaltat az előző kötetek szöveg- és képi világához képest. A sokak által kedvelt *Anna*, *Peti* és *Gergő* kötetekből is ismert leegyszerűsített, sematikus formák és alakok miliője már a Pécs városát bemutató, 2014-ben a Pro Civitate Emlékéremmel díjazott *Hoppla* meséiben (2010) is több helyen részletgazdag, aprólékos, igényes épületrajzokkal és utcametszetekkel bővül ki. A *Brúnó*-sorozat kötetei tulajdonképpen folytatják a *Hoppla* meséi állatszereplőinek a várost és környékét megismerő kalandjait, de ezúttal egy, a Balaton mellől Budapestre költöző kislány és családja kerül a fókuszpontba. A sorozat koncepcióján és képi világán tagadhatatlanul érződik a szerző 2016-ban megjelent, a Szép Magyar Könyv különdíját is elnyerő *Budapest titkai* című építészeti albumának hatása, ami a főváros atmoszféráját Budapest nevezetes helyeinek és épületeinek képein, illetve metszetein keresztül mutatja be. E kötet precíz, aprólékos és módfelett igényes ábrázolásmódja természetesen jelenik meg a *Brúnó*-sorozat képi világában és leírásaiban. Ennek köszönhetően e gyerekeknek szánt, napjainkban játszódó mesébe illesztett útikalauz valódi főszereplője maga Budapest. Helyszíneinek bemutatásakor előtérbe kerül az egyforma madárkák, sünök, gombák, állatok, gyerekek és felnőttek uniformizált világa mellett a legkülönbébb terek, épületek, jármű-

vek sajátosságainak az ábrázolása, és ezen keresztül az egyediségnek a megragadása és hangsúlyozása.

A *Brúnó Budapesten* sorozat szereplőinek arc és test ábrázolását a korábbról már ismert egyöntetűség jellemzi, hiszen az egyes alakokat vizuálisan csupán az eltérő ruháikról és hajukról különböztethetjük meg. Ugyanakkor hangsúlyt kap e sorozatban az egyediség és a másság megmutatása, ahogy például enged bepillantani a kerekesszékes Józsi bácsi és Maja, az öt éves siket kislány mindennapjaiba is. A másság természetes ábrázolása emlékeztet a szerző korábbról ismert segítő könyveire, amelyek célja, hogy odafigyelésre és elfogadásra sarkalljon bennünket és érzékenyítse az olvasókat a sérültek specifikus igényei iránt. Ennek jegyében fontos például az első részben a Láthatatlan Kiállításához kapcsolódó beszélgetés Brúnó és az édesapja között a Braille-írásról és arról, hogy milyen érzékelni a világot a hangokon, illatokon, mozgáson és tapintáson keresztül, ha nem láthatjuk azt. Talán ez is sejteti, Brúnó a családjával nem egy lecsupaszítottan idealizált világban jelenik meg, hiszen a való élet valódi kérdéseivel, gondjaival, örömeivel és feladataival találkozik, miközben a kötetben bemutatott hosszú hónapok alatt bejárják és belakják a várost.

A *Brúnó Budapesten* eddig megjelent három részének, a *Buda tornyai*, *Buda hegyei* és *Pest szíve* mindenikére érvényes, hogy nemcsak igényes, színes és élvezetes városi kalauznak bizonyulnak, hanem egyben betekintést nyújtanak abba, hogy egy mai, Budapest

élő zenész anya és építészmérnök apa gyerekének, családjának és barátainak hogyan telhetnek a mindennapjai. Ennek jegyében nagyobb figyelem jut a zenéhez kapcsolódó helyszíneknek, illetve a különböző épületek sokrétű vonatkozásai kapnak hangot a kötetekben. De olvashatunk a társasházban élő szomszédok történeteiről is vagy arról, ahogy a kisgyerekek megtanulják, hogyan kell felelősségteljesen egy háziállatot gondozni. Feltűnnek az itt élő gyerekek által közkedvelt édességek a terítékre kerülő kürtöskalács, palacsinta, szilvás gombóc, mézeskalács, mákos guba, tejbegríz, bejgli és az otthon készített túró rudi révén. A sorozatban ugyanakkor kiemelt helyet kapnak a különféle mindennapokra szóló hasznos, praktikus tanácsok: ötletek gyümölcsös tálalótányérok mókás díszítéséhez, találunk városjáró társasjáték készítéséhez mintát, tippet arra, hogyan lehet őszi falevelekből képeket alkotni, színes papírból állatokat hajtogatni, a házi túró rudi recept képes-szöveges útmutatóját, ötleteket karácsonyi és húsvéti díszek készítéséhez, locsolóverseket, anyák napi köszöntőket, gesztenyéből készíthető figurák vagy különféle játékok és kézzel készíthető ajándékok mintáit.

Kétségtelen, hogy Bartos Erika e sorozatban a kisgyerekek számára elérhető és megtapasztalható világ teljességének megmutatására törekszik. Így az útikalauz a tudományok és művészetek legkülönbébb területeinek ismeretanyagait is változatos ábrákon foglalja össze, ezáltal ezek vonatkozásában is útmutatóként szolgál a gyere-

kek számára. Következzen néhány példa ezekre: a szimfonikus zenekar hangszereinek elhelyezkedését ismertető kép; a különféle hangszerek rövid bemutatása; a szolmizációs hangok kézjeleinek ismertetése; a túraösvények és útvonalak jelzéseinek magyarázata; a kirándulások közben, a Tropicariumban és az állatkertben látott állatfajok ábrája; a gyakori kutyafajták képe; a cseppkőbarlang képződményeinek ismertetése; a különböző fajta fák leveleinek összehasonlítása; híres magyar tudósok és találmányaik bemutatása; a Budapesten közlekedő különféle járművek fajtáiról készült és a működésüket bemutató ábrák; épületek, városrészek és a város fejlődésének és történetének összefoglalói vagy épp a busójárás rövid ismertetése.

A sorozat eddig megjelent részei igazi gyermekkalendáriumként követik végig és mutatják be az év fontos ünnepeit és az azokhoz fűződő szokásokat, amibe belesimulnak a szereplők személyes eseményei és fontos pillanatai. A Brúnó-történet lineárisan halad előre a család nyár eleji Budapestre költözését követően, beavat a hétköznapiak, évfordulók és a jeles napok, ünnepek forgatókönyvébe. Az első kötet, a *Buda tornyai* egy évszakot mutat meg, a nyarat, a második, a *Buda hegyei* az őszen és a téli ünnepeken vezet végig, a harmadik rész januártól a nyár elejéig kalauzolja el az olvasót. Időrendben követik egymást az államilapítás ünnepe, karácsony, újév, farsang, húsvét, anyák napja, ezek sorát gazdagítják a közöttük levő további örömteli pillanatok: kisbaba születik a

családban, születésnap i köszöntések, esküvő, vendégek érkezése vagy a barátok és rokonok meglátogatása, illetve a közös kirándulások és városnéző séták.

A *Brúnó Budapesten* kötetek nyitottságra tanítanak gyereket és felnőttet, ami elengedhetetlen, hogy igazán megismerhessünk egy várost, másrészt segítenek tájékozódni a főváros által nyújtott sok-sok lehetőség között. A főszereplő kislány remek vezetőket kap a szülei, a keresztapja, a nagybátyja, a szomszédok személyében, akik játékos könyvnyelddel kalauzolják végig a város nevezetességein és a gyerekek számára is érdekes, izgalmas helyszíneken. Brúnó bebarangolja a város legfontosabb helyszíneit, miközben minden egyes út során jut idő a játékokra is és az éppen megismert városrész környező játszótereinek kipróbálására. A sorozat így nem melleleg nemcsak a főváros nevezetes helyeit mutatja be, hanem az ismertebb és fontosabb játszótéereket is felleltározza. Ezeket a bejárt helyszíneket - többnyire a fejezetek végén - a nap végéhez közeledve Brúnó és az édesapja egyfajta rituális szertartás keretében összegzik és jelölik be a város térképén az aznap megismert városrészeket, így jól követhető, ahogy a főszereplő kislány felfedezi Budapest újabb és újabb részeit.

Ha kisgyerekekkel szeretnénk felke-rekedni, hogy (újra)felfedezzük a város egy-egy helyszínét, nem is találhatunk a Brúnó-könyveknél jobb útikalauzt. Ugyan a kötetek méretükből és formájukból eredően nem túl könnyű útitársak, de nagyszerű ötleteket ad(hat)nak útitervek készítésekor, mint

ahogy a már bejárt útvonalak felidézéséhez is kiváló alkalmat nyújtanak a részletgazdag, élménydús és színes ismertetőik. A kötetben az épületrajzok, az utcametszetek és városrészletek, valamint az aprólékos térképek mindmind a szerző által hallatlan precizitással készített tus-tollrajzok által jelennek meg. Kétségtelen, hogy nemcsak egy utánozhatatlanul egyedi és lenyűgöző képi világot teremt Bartos Erika e Budapestet bemutató sorozatban, hanem egyben hozzá is járul a gyerekek térbeli gondolkodásának kiszélesítéséhez és a térlátásuk fejlesztéséhez. Ilyen szempontból ki kell emelnünk a kettévágott Várhegy és az alagút képét, a Sikló működésének rejtélyeit leleplező metszetet, az metróalagutakat, mint a város egymásra épülő rétegeit láthatóvá tevő képet vagy a Szemlő-hegyi-barlang szerkezetét és kialakulását bemutató metszetet. Ezen ponton elidőzve szintén remek további példák az Országházról vagy az Operáról készült félbevágott oldalmetszetek, amelyek aprólékosan tárják elénk e neves épületek felépítését.

Bravúros a *Brúnó Budapesten* sorozatban a könyv a könyvben motívum. A bejárt helyszínek gyarapodásával párhuzamosan készül Brúnó saját Budapest-könyve, amit édesapja rajzol neki a már megismert helyszínek épületeiről. A szerző e motívum révén is egyfajta aktív és kreatív viszonyulásra sarkallja a gyerekeket, hiszen a város fokozatos megismerésével mindenki kialakíthatja a saját Budapest-könyvét. E törekvést viszik tovább a sorozat mind-egyik részéhez kapcsolódó foglalkoz-

tató füzetek, amelyek különféle, az óvodásoknak szánt, a térbeli tájékozódást, az apró részletek felismerését fejlesztő, a személyes élmények felidézését és kifejezését célzó feladatokkal, miközben ráadásképpen még gazdag képanyaggal is kiegészítik a köteteket.

Tittel Kinga és Bartos Erika budapesti útikönyvei által a nagyobb és a legkisebb gyerekek is egyaránt kiváló idegenvezetőt kaptak a főváros megismeréséhez, és azt sem túlzás kijelenteni, hogy velük együtt a felnőttek is felcsigázva várják a Brúnó-sorozat további részeit, amelyek - a tervezettek alapján - folytatják majd Pest bebarangolását, illetve a Duna partjának, hídjainak és szigeteinek, valamint Budapest környékének a felfedezését.

Tittel Kinga: Mesélő Budapest. Kolibri Kiadó, Budapest, 2016.

Bartos Erika: Brúnó Budapesten - Buda tornyai. Móra, Budapest, 2017.

Bartos Erika: Brúnó Budapesten - Buda hegyei. Móra, Budapest, 2017.

Bartos Erika: Brúnó Budapesten - Pest szíve. Móra, Budapest, 2018.

Bartos Erika: Brúnó Budapesten - Buda tornyai lépésről lépésre. Móra, Budapest, 2017.

Bartos Erika: Brúnó Budapesten - Buda hegyei lépésről lépésre. Móra, Budapest, 2017.

Bartos Erika: Brúnó Budapesten - Pest szíve lépésről lépésre. Móra, Budapest, 2018.

Turczi-útikalauz stopposoknak

Vilcsek Béla Turczi István
- monográfiájáról

Kovácsné Kiss Csilla

Szepes Erika találóan nevezi a kortárs irodalom egyik emblematis alakját, Turczi Istvánt „hagyományembernek”. Költő, próza- és esszéíró, drámák, hangjátékok és dalszövegek szerzője, műfordító, többnyelvű antológiák összeállítója, lapszerkesztő és könyvkiadó, irodalomszervező, művészeti események és kiadványok ötletgazdája, megteremtője. Állandó mozgásban van az alkotói létben 1985 óta. Rengeteg publikáció, interjú, recenzió és kritika igazolja, hogy a „jelen(lét) embere”, ahogy Vilcsek Béla irodalomtörténész, egyetemi

Kovácsné Kiss Csilla 1970, Mátészalka. A Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett diplomát magyar nyelv és irodalom - orosz nyelv és irodalom szakon. Német nyelvtanárként a Miskolci Egyetemen végzett, majd pedagógus szakkvizsgát szerzett a Debreceni Egyetem TEK Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Karán. A Mátészalkai Esze Tamás Gimnázium tanára.

oktató, kritikus monográfiájában olvashatjuk az első fejezetben.

Milyen feladatra is vállalkozott Vilcsek Béla? Azt a munkát vette magára, hogy a Turczi-művekről, - kötetekről, munkásságáról eddig született recenziókat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat rendszerezze, újraértelmezze, logikai sorrendbe helyezze, és magát a már jelentős Turczi-életművet megkísérelje egységes horizonton, az olvasó számára lebilincselő olvasmányként felmutatni. A tudományos munka precíz-ségén, objektív szakszerűségén átüt az olvasó-befogadó ember szubjektivitása, a szépséget, humánusot kereső elemző irodalomtörténész-kritikus tisztelete választott alanya és művei iránt.

Vilcsek Bélát ebben a nagyívű munkában mindvégig az a - a monográfiában többszörösen is érvekkel megtámogatott - meggyőződése vezérelti, hogy Turczi Istvánt és eddigi életművét megilleti ez a figyelem. Turczi eddigi életművét pályaszakaszokra osztja, idézi az egyes művekről, kötetekről eddig megjelent kritikákat, véleményeket, a teljesség igényével gyűjt össze minden Turczi-publikációról írt elemzést, bírálatot, méltatást. Ez önmagában is a kortárs költőre-íróra irányítja a figyelmet, de a monográfia szerzője a pusztá dokumentációnál többre törekszik: bevonni olvasóit a „Turczi-univerzumba”.

Payer Imre úgy értelmezte az *Új Forrás* lapjain ezt a költői világot, hogy annak ereje a hitben, a lét-dacban, a megátalkodottságban, a nemet mondásban rejlik. Ez a fajta költészet a nagy filozófiai kérdésekkel foglalkozik, és nem idegen tőle az „örök emberi” tagadás,

akár a bosszú sem. Vilcsek monográfiájának nyitó szövege Turczi *Írni* vs. *Inri* című alkotása, melynek záró sora összefoglalja ezt a filozofikus „univerzális ellenkezést”, amely a kötet címében is visszacseng: „Az írás a halandók bosszúja.”

Színes világba csöppenünk a Turczi-szövegeken keresztül is, de akkor is, ha szembesülünk azzal a ténnyel, milyen sok jelentős költőt, irodalmárt, kritikust, műértőt ragadott már magával egy-egy alkotás, kötet, így született az a sok interjú, ismertetés, nyilatkozat, esszé, kritika, tanulmány, melyek listáját természetesen megtaláljuk összeszedve a monográfiában.

A kötet emellett mégis erősen vers-és műalkotás-központú. Ezen a ponton sokféle indulhatunk tovább. Vissza az időben a nagy elődökhöz, akiknek versformáit, beszédmódját az *ÁTHAL(L)ÁSOK* és *ELHAL(L)ÁSOK* élteti tovább. A kortárs alkotói miliőre nyit ablakot a 66 SMS, amelyek kortársakhoz szólnak. Fordulhatunk viszont tematikus érdeklődéssel is Turczi felé: a történelem, főleg a személyiség identitása, a nő, főképp az erotika, illetve az irodalom, a költészet kérdései is a fókuszunkba kerülhetnek. Mindhárom területet érinti a monográfia szerzője. Amellett, hogy eligazítja ebben a szerteágazó témavilágban az olvasóit, gondolatvezetésébe beilleszti Kabdebó Lóránt, Tarján Tamás, Szepes Erika, Zsávolya Zoltán, Szentmihályi Szabó Péter, Lator László, Palásti Péter és még sok más irodalomtörténész és kritikus véleményét is.

Vilcsek Béla Turczi-monográfiája rengeteg információt halmoz fel. Bemutatja Turczi magánemberi, tehetséggondozó, irodalomszervezői oldalát, megemlíti az idegen nyelvű megjelenéseket (spanyol, héber, mandarin nyelvű Turczi-versekkel találkozhatunk), összegzi mindazt, amit eddig neves elemzők írtak a költőről, közzétesz ismeretlen Turczi-műveket, részleteket, eligazítja olvasóit a szakirodalomban, de közel hajol az egyes versekhez is: felrajzolja a versek születésének körülményeit, fogadtatását, a szerző más művészeti ágakkal és alkotókkal való kapcsolatát.

Azt gondolhatnánk tehát, hogy Vilcsek Béla monográfiája mindent készen terít az olvasó elé. Kötete mégsem hagyja ki az olvasót ki a műalkotás értelmezésének izgalmából: „Nem volna egyszerűbb és hasznosabb arra biztatnia a nyájas olvasót, hogy ezt a verset minél többször és minél alaposabban elolvassa? Abból ugyanis sokkal többet megtudhatna a szerzőről és verseléséről, mint százféle bölcsnek tetsző értekezésből vagy gondolatból. A monográfus meg talán akkor teszi a legjobban - ha szépen és egyszerűen elhallgat” - olvashatjuk a monográfia 160. oldalán. Az önironikus kiszólás ellenére inkább úgy érezhetjük, a monográfus szólama sehol sem felesleges vagy túl bőbeszédű. Partnerként vezeti végig olvasóit egy kortárs költő alkotói világában.

Vilcsek Béla: A halandó bosszúja - Turczi István-monográfia, AmbrooBook Kiadó, 259 old., 2700 Ft.

Túl a tér, az idő és a nyelv korlátain

Szkárosi Endre *Véletlenül nem jártam itt* című verseskötetéről

Demeter Györgyi

„az idő az idő töredelmes
hurutját hagyja mindenén”
(Szkárosi Endre: *Hogyan is?*)

A világban helyét kereső, világot értelmezni akaró alkotó nem véletlenül dacol állandóan a tudatot és a képzeletet akadályozó határokkal: térrel, idővel,

egyéb korlátokkal. Többre vágyik: az önkifejezés és önmegértés szabadságára, ami sokszor együtt járhat az újjal, a szokatlannal, a meghökkentővel vagy provokatívval. Szkárosi Endre egyike azoknak a posztmodern kísérletezőknek, aki nem torpan meg semmilyen gondolatot és fantáziát gúzsba

Demeter Györgyi 1965, Mátészalka. A Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett diplomát magyar nyelv és irodalom - orosz nyelv és irodalom szakon 1988-ban. A Mátészalkai Esze Tamás Gimnázium tanára, Mátészalka Város Érdemes Pedagógusa (2018).

kötő, merev hagyomány felrúgásától. Mély intellektuális igénnyel, meglepő hangakusztikai hatással, nyelvi innovációval teremt szövegvilágokat.

„Véletlenül nem jártam itt” című kötetében maximálisan érvényesül az alkotás határtalanságának igénye. Versei több mint négy évtized érzelmi-gondolati világából táplálkoznak, így rendkívül sokszínű lírát teremt. A kötetborító misztikus-rejtélyes: a köd homályába tűnő, véget nem érő út és a lekopaszított, ég felé is tekintő fa a végtelenség érzetét keltik (a költői életpálya képi archetípusai). A vertikális dimenziót a magasba törő létra fokai is erősítik. A képen szimbolikusan megjelennek a visszatérő gondolatkörök: a sorsszerűség, a léttitkok, a mindenség meghódítása, az égi és földi szféra egymásba játsása, a lét-nemlét küszöbén lebegés, a túlbujánzó vágyak szabad, lüktető iramlása, morális gátakat elsöprő uralma.

A kötet cím grafikai megoldása atmoszférateremtő: a „véletlenül” szó betűiből kiinduló, a szót ugyanakkor áthúzó egyenes végeláthatatlanná növeli a síkot, és egyszerre meg is kérdőjelezi a kijelentést. Hogyan lehet „Véletlenül” bármit is *nem* tenni, „itt”, esetleg ott nem járni? Furcsa. Megmagyarázhatatlan. Rejtélyes. Kételyt is ébreszt a tagadás kiemelésével, s éppen az ellenkezőjéről győzi meg az olvasót: a személyiség cselekvés által biztosított jelenlétéről.

A költői életmű gazdagságát bizonyítja, hogy különböző típusú textusokat vonultat fel - vizuális költészet, hangköltészet, a slam poetryhez közeli

szövegek -, de meg kell jegyezni: a Szkárosi-líra jellegzetessége éppen a műfajok közötti átjárhatóság. Rendezőelvé a határok nélküliség, tehát az eszköz- és stílustárban is változatos: tartalmaz lineáris költeményeket, épít az avantgárd hagyományokra, s tudatosan új nyelvi leleményekre, megformálásra törekszik. Ez a határok nélküliség helyenként mintha a szándékos ízlésrombolást célozná, a közízlés számára kevésbé elfogadható szituációkat, kifejezéseket ír le. Felvetődhet a kérdés: ez a fesztelenség is a független, teljes autonómiát hirdető literatúra része? Lehet-e ennyire a normákat mellőzni? („Lábak, kezek, ajkak, szemek”, „Krónosz hagy láttelelet”, „Az irokézek sírja”, „Ima”, „A gondviselés”, „Óda a városrombolókhöz”, „Közigazgatási dal”, „Templom”, „Grunde”, „Agyba!”)

A versciklusok tagolása, felépítése kötetlen. Semmilyen kronologikusság nem köti, hiszen a legtágabban értelmezett alkotói szabadság jegyében kilép a tér, az idő és a köznyelv korlátaiból. A művek terjedelmét tekintve is szokatlan az elrendezés: sorversekkel és nagyobb lélegzetvételi költeményekkel is találkozhatunk.

Szkárosi Endre jól ismeri elődei művészetét. Evokációiban Balassi Bálint, Shakespeare, Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János, József Attila, Pilinszky János motívumai, kifejezései is megjelennek. Virtuóz mestere a költői áthangszerelésnek.

A kötetnyitó „Gyűlés” ars poetica-szerű. A küldetésstudat komolyságát, a művészi-alkotói teremtő erőt, de az írá-

sok humorát, a hangulatteremtő hatás fontosságát is kiemeli. A második változat a „Gyüllés” pedig Szkárosi Endre írásművészetének alapkoncepcióját mutatja fel: a torzítások, a ferdítések, a szavak, mondatok széttörésének poétikáját.

A Juhász Gyula-i szelíd hangú Anna-rajongást idézi a „*Milyen volt...*” indítás a „*Merülő Monró*” című versben, majd a második szakasztól égő, lüktető szenvedéllyé fokozza a „Monró”-bálványozást. Az első versszak finom metaforikus lágyságát („*monrók a mezők*”) az éles szó- és hangváltás megtöri, majd az ismétléseket tartalmazó párhuzamok fékezhetetlen, sodró lendülete teljesen más érzelmi síkra tereli. Egyszerre jelenik meg a műben a fenségesség és a hétköznapióság - a programelv szerinti írás szabad „kalandozása”.

A *Két tér, két idő* című alkotás is ellenpontokat tartalmaz. Az avantgárd szürrealista automatikus írást idézi az *MIM.T*, míg a *MIN.T* kalligrammatikus felépítésével, érzékenyen finom természetsszimbolikájával párhuzamba állítja a tájat és az emlékezet köteleinek szétfoslását. A metafora és a megszemélyesítés a mulandóság rettenetét teszik teljessé: „*zajtalan jégropanás*”, „*Kidőlt fa fölött / dörömböl / az ég.*”

Ebben a világban misztikus rejtellyességet fokozó képek, motívumok jellemzőek: *sírvilág, ajtó, küszöb, Hold, éji rés, szemgödör, csillagok, láthatatlan szájak*. A sírbolti csöndesség várakozó feszültségének nyugtalansága érezhető a lét-nemlét típusba sorolható versekben („*Ajtó*”, „*Az éji rés*”, „*Fuga*”). A magára maradt ember kapcsolatrend-

szerében már csak a megszemélyesített elemek jelennek meg, illetve a szorongások, a félelmek. Az önmagával folytatott szellemi tusákat és az arra adott válaszokat is eleven erővel mutatja be: érett józanságra, a pusztuló-elmúló létezés elfogadására, sztoikus magatartásra ösztönöz az „Éj fölé” emelkedéssel. A „léttöprengések”, az élet-halál kérdései bennünket is meditáló vívódásra, mindennapi küzdelmeink „miértjeinek” vizsgálatára készítenek.

Az erőtlen, elárvult lélek kiegészítése több alkotásban negatív élmény, ahogyan a „nagy útra kelés” titokzatos vonzása, a sürgető-incselkedő játék a halállal. A víziókban azonban az örök ragyogással megtöltött pokollét gyakran menedék is a lírai én számára. A számvetés panaszát szemléletesen és megrendítően összegzi a figura etymologica az *Ajtó* című versben: az ember „életéért élteben meglakol”. A bűn-büntetés-bűnhődés ténye vitathatatlan. Itt nincs lehetőség a megtorpanásra, a felhúzott vállak és szemöldökök hárfító hanyagságára! Itt kategorikus kijelentésekben szembesülhetünk önmagunkkal, kapcsolatrendszerünkkel, embertársainkkal megvívott-megszenvedett csatáinkkal. Az egyén számára azonban megtartó erőt jelenthet: a kozmikussá növesztett, üvöltő némaságban nem mindig a végzetes egyedüllet diadalmaskodik. Az egyén keresi a vigaszát, s megkapja néhány pillanatra egy mozdulat, egy ártatlan gesztus villanásnyi örömeiben. Igazi gyógyírre talál, mert „*Egy arc még őrzi jelét: egykori tekintetét. / Meglátja majd a kihunyó résben, mikor a küszöbre lép.*”

A belső én összegző leltárverse a „Fuga”. Olvasásakor egy megkomponált zeneműre asszociálunk, ahol a hangzás ugyanolyan lényegessé válik, mint a szavak homonímiájából és egymásra rímeléséből adódó jelentésgazdagság. Az indító sor - „könnyű sorsom nehéz kőbe véstem egykoron” - kétségbeesést, a „megkínlódott” létharcot vallja be. Az egzisztenciális árvaság a kifakadás metaforikusságában válik megrázóvá: „magam egyre homályosabb jeleken hordom”, „nehéz lettem.../ s elszállok egy falevélen zúzott szárnyakon”. A megsebzett, megtépázott, egyre kiüresedettebbé váló lélek a lét értelmét is megkérdőjelezi. A színek antagonisztikája (fekete-fehér) a lenni - nem lenni, a méltósággal elviselni - „vitézül” harcolni kérdéskört szembesíti, hogy aztán a József Attila-i sötét korom a lélekre is rákövüljön, s a villoni időtlenség homályának érzését erősítse a kölcsönszal „Vanitatum vanitas”-szal. A fekete mindent megsemmisít: vágyat, hitet, lelkesedést, boldogságot. Ijesztő a kijelentés: „lenni nagy fekete gép”. A nyelvi szabályok felrúgása is a kilátástalanságot, a lehetetlen reménytelenséget fokozza: a gondolkodó-küzdő ember elveszését szimbolizálja.

Sérelmek, indulatok, megvetés, lázadás érezhető azokban a versekben, amelyek a társadalmat mutatják be. Aktuális problémákra utal a költő kegyetlenül leplezetlen hangon, éles durva kritikában. A közélet kérdéseit tartalmazó versek hol cinikusan, máshol lemondó közönnyel fejtik ki az adott

gondolatot („Petőfi kúr”, „Hazán, kha-zán, khe se miünk”, „A fák is embe-rek”, „Acsargó”). A költői szerep és a tágan értelmezett nyilvánosság bonyolult kapcsolata is megtalálható a művekben. A hangnem rendkívül változatos, a gúny, az irónia céltáblája, de keserűen elkomoruló is tud lenni („Közigazgatási dal”, „Közbontási, köz-építési és közszereteti dal”, „Orális álság”, „Dal a társadalmi igazságosságról”).

Szinte költészeti forradalmat jelentenek azok a művek, amelyekben Székely Endre a hangok hangulati hatását, hangzó értékét, különleges hangzásvilágát használja ki, illetve összekapcsolja őket a látvánnyal. A hangvers is a művészi határok szétszakítását jelenti, de a vizuális, akusztikai és térbeli megnyilvánulások egységét hozza létre. A nyelvi elemeket funkcionális tartalmuktól és jellegüktől „szabadítja meg”, azaz tisztán képi vagy hangzásbeli sajátosságok alapján alakítja az üzenetét. Lemond a hagyományos közlésről is, a kitalált-kombinált szavakból vizuális és auditív költészetet teremt („Fogda-dal (1), Fogda-dal (2), „Militarista dal”, „Modus poetandi”, Versforgatókönyv”).

Meglehetősen összetett, bonyolultabb megformálás jellemzi az elhunyt pályatársak halála miatt írt „megemlékező” alkotásokat. A vallomásszerűbben áradó, személyesebb hangú versekben a megformálás újabb és újabb kifejezésekkel közvetíti az alkotói üzenetet, s nem riad vissza a legmeghökkenőbb nyelvi újításoktól sem

(„avítan hiperszonikus szembenerőd-jével”, „tetőartikuláció”, „daj-daj zslugyár”, „undor és önzésvezérelt”, „legszoftikáltabb radarrendszer”) - „A gondviselés”, „Óda a városrombolók-hoz”, „Kraye-ház DaÓda” című költeményekben.

Szkárosi Endre a nyelvi határtalanságot azzal is bizonyítja a kötetben, hogy a magyar mellett angol, német és olasz nyelven is ír verseket („Easy”, „Run”, „Destroy Division”, „Die zwerfende Graaf”). Egyedi az eljárása abban a tekintetben, hogy egy szöveg több nyelven szerepel. Sajátos megoldása, amikor a magyar szavakat idegen nyelvi elemek - gondolatok, idézetek - szakítják meg, így kitágítják a befogadói magatartás aspektusait („A gondviselés”, „Avec ma solitude”, „Töri szadomaz”). Ez a technika szinte bevonja az olvasót vers alkotásába, hiszen sokkal nagyobb figyelem kell a központozás nélküli és az idegen kifejezések értelmezéséhez. Nem merészség azt sem állítani, hogy ő teremti meg a mondatokat.

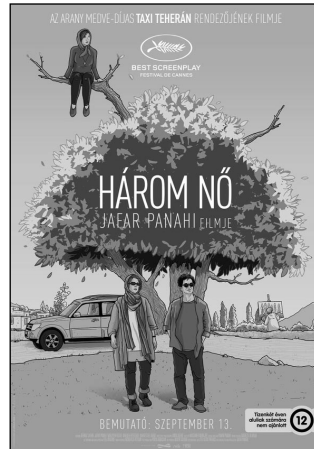
Hol vannak a tér és idő korlátai? Mennyire tudja a művész dimenzionálni a költészet szisztematikusan létrehozott, évszázadok óta alkalmazott szabályait? Hogyan lehet újabb és újabb alkotói „trenddel” kifejezni gondolatokat, érzelmeket? Ezekre a kérdésekre Szkárosi Endre „Véletlenül nem jártam itt” című kötete figyelemre méltó válaszokat ad.

Szkárosi Endre, Véletlenül nem jártam itt, Ambroobook kiadó, 2018, 170 oldal, 2950 Ft.

Útszűkület

Kritika Jafar Panahi
Három nő című filmjéről

Beretvás Gábor

A Taxi Teherán Arany Medve-díjas rendezője, ha nem is sikerült elérnie előző filmjének sikerét, most sem panaszkodhat igazán. Hiszen mint a Három nő történetének társírója 2018-ban is besöpörhetett egy rangos elismerést, mégpedig a legjobb forgatókönyvnek járó cannes-i kitüntetést. Nem mellékes, hogy a másik szerzőről vajmi keveset tudunk. (Majdnem csak

Beretvás Gábor A Debreceni Egyetemen szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Ezt követően a DE Humán Tudományok Doktori Iskolájában abszolvált. Kutatási területe elsősorban a közép-kelet-európai rendszerváltás dokumentumfilmes feldolgozása és a háború utáni magyar filmtörténet. Az utóbbi tizenöt évben több egymástól eltérő filmes rendezvénysorozat életre hívója és irányítója, illetve filmes szakmai beszélgetések vezetője. 2014 és 2016 között az amszterdami UvA, a kolozsvári Sapientia és a kolozsvári BBTE ösztöndíjas kutatója. 2015 óta Gulyás Gyula filmrendező munkatársa. Jelenleg a Debreceni Egyetem Filozófia Intézete film szakirányának óraadója.

annyit, hogy Nader Saeivarnak hívják, és hogy fiatal nő. Jellemző...)

Persze Panahi neve valószínűleg sokakét elhomályosítaná, például mert művészi kiállása a jelenkori iráni hatalom szemében politikai és egyben a társadalom ellen elkövetett bűn. Azaz Irán egyik legelismertebb rendezője már-már megkapta a hazaárulóknak járó megbélyegzést. A rendezéstől legalábbis húsz évre tanácsolta el a kormány. Ennek immáron nyolc éve. De nem úgy fest, mintha ez egy cseppet is meghatotta volna a filmet. Nem emigrált. Nem váltott szakmát. Nem zárkózott be. Sokkal inkább, mondhatni, úgy készíti filmeket, hogy nyitott szemmel, blendefedő nélkül jár. Mondhatni, az értelmiségi rácsodálkozásával figyelni Iránt. Ezt a látásmódot próbálja a barátaival készített filmjeiben is érvényesíteni. Ezek a filmek kis költségvetésűek, ha úgy tetszik, elsőre nem is tűnnek művészfilmnek. Felfoghatóak úgy is, mint egyfajta hobbi, alkotásait nézhetjük útifilmnek vagy értelmezhetjük akár homevideóknak, filmetűdőknek. Olyanok, mintha a megmaradt kamerákat nem tudnák leállítani a profik, veszik a körülöttük történeteket, de természetesen szem előtt tartva a művészi igényességet.

A *Három nő* is ilyen. A film főszereplői a saját magát alakító rendező, Jafar Panahi és a szintén önmagát hozó iráni színésznő, Behnaz Jafari. De nem mellékesen mindenki magát alakítja, épp csak hogy szerepel. Nyugodtan mondható, hogy szerzői filmről van szó, amely egyben félig családi vállalkozás is. Hiszen a stáb jó részének a neve vagy Panahi vagy Jafari.

A láttelekekben megfogalmazódó társadalmi körkép itt a hatalommal nem kokettáló értelmiséginek a megértésére kalibrált szűrőjén keresztül ad hírt arról, hogy milyen viszonyok uralják a mai Iránt. Ennek szimbolikus jelenete az, hogy a vidékre indult városiakat udvariasan kiokosítják a helyiek, hogy milyen egyezményes jelekkel üzenjenek a szembejövőnek, hogy kocsijukkal mindketten balesetmentesen átkelhessenek az ősi bércek egy nyomvonal keskeny hágóján. Tegyem hozzá, a férfiak világa ez. A tradícióké. Ahol nem a problémát hártják el. Hanem annak jelzésére szentesítenek egy megoldást. Azaz, ha valaki megpróbál kezdeményezni, és ki akarja szélesíteni az utat, azt minimum bolondnak nézik. Ha *horribile dictu* nő tesz ilyet, akkor azt a legjobb esetben is kiközösítik, vagy elzavarják.

A *Három nő* három hasonlóan renegát szellemiségű, különböző korú és sorsú (színész)nő történetét meséli el. Érdekes a magyar címválasztás, mert nem követi híven sem az angolt, sem pedig a másik nyelvet, ami a fordítás alapjául szolgálhatna, a franciát. Bár nem tudjuk, mit fed pontosan az eredeti *Se rokh* cím, de az angol *Three Faces*, vagy a francia *Trois visages* talán költőibb megoldás arra, hogy az egyenjogúságra törekvést három különböző archoz társítsa, és ne vegye már azonnal a nőket egy hidzsáb alá.

De kik is ők? Mely sorsok fonódnak össze a vidéki Irán területén? Van-e igazán arcuk? A történeti szálak összekötéséért is felelős, önmagát játszó Behnaz Jafari maga az arc, az etalon. Az elfogadott és rajongott művésznő,

aki mondhatni fölötté áll mindennek. Ikon. Aki leginkább a nők számára bír példakép jelleggel. De egykori soroza-
tokban betöltött szerepeiért a férfiak is elismerik.

A másik nő egy falusi tehetség, akit bár felvettek a színművészeti egyetemre, ez a választása hagyománytisztelő, vallásos családja körében nem talál támogatásra, nem lel megértésre. A fiatal lány így a legelkeseredettebb. Műbalhéi vannak, olyan, akár a többi tinédzser. Előtte az élet, vagy itt cammog el mellette? Támogatásra lel, elköltözik, és megvalósítja az álmait? De az is lehet, hogy a felettébb régimódi báty elégtételt vesz rajta rebellis kinyilatkoztatásai miatt.

A harmadik nő a hetvenes évek egykori sztárja, aki a falu melletti kunyhójában senyved, és megvetésben van része. Bár meg kell hagyni, pont ő az, aki már annyira öreg, hogy megélte és azóta is éli a szabadságot: minden ellene elkövetett tett mondhatni lepergerőla. Nem ünneplik már tömegek, de ha úgy van, kimegy a határba, és békésen elfesteget.

Panahi itt is sofőr, de nem egy nagyvárosi forгатag taxisa. Vidéki sofőr, aki ezúttal is mintegy hagyja, hogy a környezete mesélje el a történetet. Dokumentarista ihletettségű filmjében nem ítélkezik, nem befolyásol, kvázi nem rendez. Nyugodtan hagyja, hogy feltárułkozzon a néző előtt a vidéki Irán. A történet mélységeit sokszor átmossa a humor, a kontextus, amint érzékeli a néző, hogy hol vagyunk. Ahogy akár egy európai számára, úgy Panahi számára is abszurdnak hatnak monda-

tok, akként mutatkoznak helyzetek. De ő valahogy megérti, sőt, élvezi is ezeket. Ez az ő országa. Nem lehet elúzni innen. Ez az ő útszűkülete. Békésen kívár, míg elmúlik az útzár. És közben kioldja a biztonsági övet.

Él-e a magyar festészet?

Összegzés az
„Élő magyar festészet 2018”
című országos festészeti tárlatról
KEPES INTÉZET - EGER -
2018. október 13. - november 13.

Németh Erika

Él-e a magyar festészet? Valójában, előbb egy kiinduló kérdéssor megválaszolását tenné szükségessé az ilyen típusú nagy volumenű tárlatok megtervezése. Mit is értünk sikeres országos tárlaton? Mik a céljai? Valóban meg akarja-e szólítani a széles közönséget? Milyen metódus alapján válogasson a zsűri? Tud-e erős anyag létrejönni zsűri nélkül? Sikerebben mutatkoznak-e

Németh Erika szobrászművész, grafikával, festéssel is foglalkozik. 2001 óta a Nyíregyházi Művészeti Szakgimnázium szobrász tanára, emellett rajtot és művészettörténetet is tanít. Egy évig vezette a Nyíregyházi Városi Galériát, 2018 szeptemberétől pedig az Artikon Galéria művészeti vezetője. 2018-tól a Hadron Művészeti Egyesület elnöke. Rendszeresen szerepel hazai és külföldi kiállításokon, művésztelepeken.

meg jelentős alkotások, ha meghívásos módon állítják össze a kiállító művészek névsorát? Végül, milyen, pontosan megfogalmazott elvek mentén kívánják egymás mellé rendezni a nagyon különböző műveket?

A jelentős rendezvénysorozat idén már tizenhetedik alkalommal rendezték meg Magyarországon.

2018-ban Újbuda, Szolnok és Eger voltak a kiemelt kiállítási helyszínek. A Magyar Festészet Napja Alapítvány elnöke, Verebes György, Munkácsy-díjas festőművész, a Szolnoki Művésztelep művészeti vezetője sikeresnek értékelte a tárlatot, melyet három kurátor együttes munkája hozott létre. A kiállítás díjazottjai Czene Márta, Nádas Alexandra, Orosz János és Szilágyi János festőművészek voltak.

Él-e tehát a magyar festészet?

A kérdés megválaszolásához izgalmas kirándulásnak ígérkezett az egri tárlat meglátogatása.

Természetes, hogy amikor megérkezik a látogató egy kiállításra, már valamiféle elvárással rendelkezik, izgalommal gondol az elkövetkező percekre. Azért jár ilyen rendezvényekre, mert kapni szeretne valami támasztót, nevezhetjük ezt erőnek, feltöltődésnek, örömmek, értelmezési kísérleteknek, gondolatindításnak, vagy katarzisnak.

Az egri kiállításon elindulva azonban váratlan „rendezetlenség” lepi meg a látogatót. Már a kezdeteknél felborul a tér struktúrája, súlytalanabb művek kerültek hangsúlyos pozícióba és súlyosak mellőzöttebe. A néző ösztönösen próbál harmóniát keresni az adott térben, de ez a bizonytalan érzet nem szűnik meg. Ezért a megoldás a termék-

ben való folyamatos továbbhaladás lesz. Ha ennek ellenére igyekszik a néző az egyes műveket alaposan szemügyre venni, nem fogja őt segíteni ebben a következetesen helytelenül beállított megvilágítás sem. A rendezés néhol úgy tűnik, nincs tekintettel a méretekre, a súlyosságra, a témára, a színvilágra, a kifejezőmódra vagy a technikára. Érthető módon nagyon nehéz egy ennyire sokrétű anyagot megrendezni, de valamiféle rendező elv mindenképpen szükséges, ennek hiányában minden mű sérülhet. A befogadásra kész néző pedig kedvét veszti.

Mindenesetre megakad a szem Király Gábor pergő festékkel megfogalmazott karakteres madár figuráin, vagy F. Balogh Erzsébet gyengéd és kifinomult „Fény tanulmány” című művén. Lóránt János Demeter, Szily Géza és Sváby Lajos markáns képei mellett megjelenik Giczy György finom rasztereket, ízes, lendületes felületeket alkalmazó festménye. Varga Patrícia Minerva szép, lírai munkáját kissé lefokozza az osztás és a keretezés típusa.

Király Gábor festménye

A vibráló színvonalú művek közül kitűnik Hegedűs Endre „Barlanglakások” című műve, amely a szépen megformált ragacsos-zöld fatörzseket, a lősz és

agyag matériákat szimpatikus érzéki-séggel jeleníti meg. Valódi festői értékeket mutat fel a néző számára.

Friss fuvallatot kapunk, amikor elének kerül Debreceni Imre képe, amelyen a női figurája vállát vörös-lila merész blokkokként kezeli, a száj nedves és vágykeltő, a haj friss és erotikus.

Debreceni Imre: *A tündérek is esznek halat*

Verebics Kata „Redface” című műve többféle asszociációs áthallást mutat. A szépen megérlelt bőrfelületek ütköznek a kép alján lévő spontánabb festékcsoportásokkal. A vörös-kék kontúrok egymást kísérve, egymásba olvadva adnak plasztikus formát a fejnek, és a rejtett kézformának.

Töttös Kata triptichonjával alaposan „odaló”. Egyrészt ábrázolódik a sorozatán mindaz, ami veszélyessé teszi a nőt, az erotikus fehérneműben megfestett női mellkas, és egy lőfegyver, ami végül is ugyanaz. A hal, mint jelkép, és a formátum választás módja a szakrális gondolkodástól sincs messze. Mindez pontosan, hűvösen ábrázolva, acéllpra ül-

teve. Nyugtalanító ellentétek, amelyek megmozgatják az idegeinket.

Töttös Kata: *triptichon (részlet)*

Mint ahogyan Jovián György érzéki színekkel megfestett műve is, ahol a bontási törmeléket, mint képi témát emeli fel a magas szintű ábrázolás rangjára. A színhasználat kifinomultsága, és a kompozíció vágása is figyelemre méltó.

Friss megoldású, erősen és látványosan megfestett figurákat mutat be Ardey Edina. Az álldogáló, vagy ülő fiatal lányok bevásárlás után várakoznak. A shoppingolás utáni perceket ábrázolva, a festő magabiztos szerkezettel teszi fel a figurák testét, és a színeket.

Ardey Edina: *Idill az ötödik sugárúton (részlet)*

Szabó Ábel képének címe „Emlékeztből kiesett táj”. Az igazi művészi gondolkodásmód lehetővé teszi, hogy egy szinte teljesen érdektelen, közönséges látványt így dolgozzon fel a festő. Miként lehetséges, hogy a gazzal és cserjékkel benőtt lepusztult beton környezet, a hozzá tartozó kusza graffitijeivel, egy ékkőberakásos dobozra hasonlít? Valami olyasmi nemesre, ami méltó a tanulmányozásra. Nagyon szimpatikus a festő szenvedélye, ahogyan remekül áttanulmányozta a baloldalon elhelyezkedő rőtes színű gyepet, vagy ahogyan a szürke árnyakat puhán beültette a fa ágai közé.

Szabó Ábel: Emlékeztből kiesett táj

Más értelmezéssel jelenik meg a modernitás Szabó Franciska „Láthatóság” című nagyméretű festményén. Nyilvánvaló, hogy a művészt a munkások fluoreszkáló védőmellénye és a fejlámpa által okozott fény megoldása érdekelte leginkább. Kompozícióján a közelre eső tárgyi elemek kissé elnagyoltak, de a fő témára való utalást segítik. A címválasztás is leleményes, többértelmű magyarázatokhoz vezet a nézőt. Talán e munka frissessége láttán kijelenthető, hogy ilyesmi az, amit keres a néző ezen a kiállításon.

Szabó Franciska: Láthatóság

Tovább haladva újra felvetődik a kérdés, hogy miért képzelhető az hiteles rendezési koncepciónak, amikor például a nagyon színes művek egy teremben kerülnek kiállításra.

Következik még olyan munkák sora, ahol úgy tűnhet, a művész nem igazán tudott mit kezdeni a felülettel, amelyet kijelölt magának. A néhol üres gesztusokat még az indulat sem vezérli, erőtlenség jön létre. Olyan sok mű estében okoz meglepetést ez a probléma, hogy jogosan vethető fel újra a kérdés, egyáltalán él-e a magyar festészet? Természetesen ez itt, és most, csupán ennek a kiállításnak egyes művei vonatkozásában értendő kérdés. Mégis, kevés meggyőző választ ad a tárlat e felvetést megkérdőjelezve.

Ilyen gondolatok után, jól esik találkozni Végh András művével, melynek hevesen tüzes gesztusai, izgalmas, naiv szépségű jelrendszere, erős kolorittal párosul.

Végh András: Június

A földszinti kiállítóterek fő egységébe érve, megmutatkozik a rendezési igény.

A központi falfelületre helyezett nagyméretű műnél, kidolgozottsága és kifinomultsága ellenére is, gazdagabb benyomásokat okoz, a két oldalon jó érzékkel elrendezett kisebb méretű festmény.

Óry Annamária biztos kézzel megfogalmazott, misztikus fa ábrázolása mellett, Nádas Alexandra halkán szóló, meghatóan áttetsző, bűvös-finom munkája foglal helyet. Nagy kár, hogy erre a műre rányílik a következő kiállító terem ajtaja.

Figyelmet felkeltő munkát mutatott be Nemes Anna is. Az „Okos majom” női alakja, az ösztöneihez kötött szellemiség kifejezése lehet. Erős, fekete-fehér lazúros megfolyatásokkal alakul ki az izgalmas figura.

Nemes Anna: Okos majom

A Gál Ádám monumentális munkáján jelen lévő finom felületek, építészeti részletekre utaló töredékek, pasztózus anyagrétegek az elmúlást, a romlást, az emlékek, és az örökség fontosságát ragadják meg.

Szurcsik József „Időkép” című alkotásán, jelen van a művész jellegzetes, szögletekben gondolkodó teremtménye. Komor tekintettel tűnődve engedi be magába, a reneszánszos ragyogású, nyugtalanító színű tájat.

Czene Márta bravúrosan megfestett műve, analizáló ridegségével, zavarba ejtően kényelmetlen benyomást kelt a szemlélőben. Kínosan intim közelségbe húzza a nézőt.

A tér egészéből kiemelkedik Füzesi Gergely „Tiszta kék” című alkotása. Szerényen megbújik az oldalfalon, ez a rezgő, finom színszimfónia. Kék, zöld, rozsdá ecsetnyomok együtt alakítják ki az emberi figura tömbjét. Ez a belső,

halk vibrálás, mintha az ábrázolt ember személyiségének lüktetése lenne, folyamatos energiaként sugárzik a képből. A festészet olyan alap értékeit birtokolja a mű, mint a színértelmezés, a textúra, a valór és a reflexek gazdagsága, vagy az ábrázolás és kifejezés ereje. Tulajdonképpen mindazt, amit a „festői” kifejezésről elgondolunk.

Füzes Gergely: Tiszta kép

A földszinti, oldalsó kis kamaraterem változatlanul eklektikus benyomást kelt. Nehezíti a zavartalan vizsgálódást a térben hagyott hangszer, és a bútorok.

Felütésként itt ismét egy izgalmas mű következik. Árvay Zolta „Memento 56’ Sortűz” című alkotása. A lázasan vibráló munka emberi röntgenképek töredékeit mutatja be, hátulról, színes fénnel átvilágítva. Koponya és mellkas felvételek, vérnyomok, szövegtöredékek jelennek meg rajta. Az applikált töltényhüvely, vagy a nemzeti színű szalag már nem tettek hozzá a műhöz.

Ennek a térnek egyértelműen legemlékezetesebb műve Ferenczy Zsolt „Fekete Béke” című festménye. Talán utalhat az első világháborút lezáró béke idén száz éves évfordulójára is. Türkiz-mé-

regzöld szemű, csőrű, lábú fekete galamb lebeg a kénsárga háttér előtt, néma kimerevített mozdulattal. Tragikus fekete békegalamb, az üszök hírnöke-ként jön, de később lassú feltámadást hoz.

A mű környezetében számos, önmagá kifejezőmódját kereső művész munkája jelenik meg. Gyakran indulnak elaprózott kísérletek, melyek nem érnek sikeresen célba. Fájón megmutatkozik a mai magyar festészet egy élettelenebb szelete is.

Az emeleti kiállítóterekbe érve egyértelművé válik a rendezés különbsége. Itt már teljesül a művek összeszoktatása, gondos megkeresések láthatóak a művek vonatkozásában.

Győrffy Sándor és Hajdú László műveinek finom struktúráit nem érheti kifogás, ám a gazdag esztétikai megjelenésen nem mutatnak túl.

Kopasz Tamás végre „odahasít” egyet a „Zuhanás No. II. 2.” című művével. Szín és indulat feszültségbe kerül. A matéria ízesen terül el a gesztus nyomán, érzeki, lüktető művet hozva létre. Élő festészet, ha úgy tetszik.

Kopasz Tamás: Zuhanás

A kezdeti feszesség után, kissé megint kezdi elérni a látogatót egy bizonyos szó szerinti, és átvitt értelmű „színtelenség”. Váltakozva kerülnek elő a bátortalankodó, erőtlen munkák, és a sikító színek uralta képek. Tébláboló nyelv, meg nem talált harmóniák fedik fel magukat.

Majd ismét egy menedék. Puha Ferenc megmutatja, hogy „Cím nélkül” is meg lehet fogalmazni úgy tömegeket, belső struktúrákat, hogy az érzékeny foltok, rezgő vonalak által létrejövő absztrakt képződmény, szürkesége ellenére is ezerszínű legyen. Teli van a rajz izgalmas sejtésekkel, belső etűdökkel, nemes beszéddel.

Valami rég túlhaladott féle konstruktivizmus következik a többi mű által, az egymást metsző íves vagy szögletes vonalak között kialakult terek kitöltögetésre kerülnek színekkel vagy faktúrákkal. Ezek a művek a legszerényebb fogalmazás szerint is ellentétben állnak az „élő” fogalmával.

Szépen uralkodik Kéri Mihály tüzes elevenségű, bonyolult szövetű képe, amely a szakrális kompozíciók jegyeit is hordozza. Sajnos a mű élvezetéből nagyon sokat elvesz a nem megfelelő világítás.

Megnyugtató látni Király Györgyi „Eltűnődő csend” című, puha árnyakból, és lazúros felületekből álló csendéletét.

Felüdülést okoz Zöld Anikó kis képe is. Atlantisz mélységes világához vezet a nézőt, le a víz alá, kék rejtélyek és gyengéd fénypázmák segítségével.

A tárlat egészét végigjárva, szembeüthetünk a művészi gondolkodás nehéz küzdelmével, azonban az al-

kotók egy része nem birkózik sikerrel ebben a küzdelemben. Nyugtalanítóan hat az az egyszerűség, ahogyan a világról való gondolkodás örömtelenné redukálódik. Valóban ilyesmi lenne az úgynevezett festői gondolkodás, ami a világ jelenségeinek sajátos értelmezéséhez vezet? Márpedig erre az értelmezésre a néző vár. A néző éhes a válaszokra. Ezért van a képzőművészetnek hatalmas ereje, és ezért állnak hosszú sorokban a látogatók a hitelesen válaszoló művészek kiállításai előtt.

Mi az az erős félelem, ami fogva tartja itt és most a művészt, és meddő tevékenységre kényszeríti? Félelem attól, hogy a valódi nyelve nem illeszkedik a kor tendenciáihoz? Félelem a saját képességeinek hiányától? Esetleg félelem az értelmezés grandiózus útjának a végigjárásától, magától az út egészétől? Jávor Piroskának lehet igaza, aki a „74 éves lettem én február tizedikén” című festményén úgy tárja elénk gyermeki szimbólumait, hogy valódi meséje hitelesebben és tisztábban szól, mint az illeszkedni próbálók többségé.

A tárlat megtekintése során elgondolkodtató tapasztalatokat szerezhet a néző, de ha mostanában szeretne találkozni a festészeti gondolkodás szinte érthetetlenül lenyűgöző példáival, akkor erre lesz módja például Bécsben. Claude Monet és Id. Pieter Bruegel nagyszabású gyűjteményes kiállításait végigjárva fog találni válaszokat a kérdéseire.

A cikkben említett festmények teljes galériája az avorospostakocsi.hu oldalon tekinthető meg.

Angyalosi Gergely

Derrida az igazságról és a hazugságról

Az igazságról való beszéd egyik módja ősidők óta az, ha a hazugság ellen-téteként határozzuk meg. Ezen az úton indult el Derrida is még 1994-95-ben, amikor *A felelősség kérdései IV. - A tanúsítás* című szemináriumán kitért erre a problematikára, majd 1997-ben előadásáá tömörítette a *College international de philosophie* rendezvényén¹. Mielőtt azonban rátérnék az általa felvetett kérdésekre, egy három évtizeddel ezelőtti képeslapról szeretnék beszélni. A lapot én kaptam Esterházy Pétertől a *Nagyvilág* kritikai rovatának szerkesztőjeként. Valamilyen cikk megírására kérhettem fel, őszintén szólva már nem emlékszem, mire. Ezt a választ kaptam: „Kedves Szerkesztő Úr, kedvem volna, de időm - így hazudom, és ez igaz: - nincs. Szóval egy szerkesztőnek, tudom, ez nem ér semmit. De megjegyeztem, és ha »olyan« van, akkor azt küldeném Önnek. Köszönöm szépen a felkérést, üdvözl: Esterházy Péter.” Megjegyzem, a képeslapon egy koppenhágai templom, a Marmorkirken kupolája látható, ami egyrészt azért érdekes, mert ez lap a féltékenység összefüggésében felbukkan a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című regényben², másrészt az igazat-mondás szakrális kötelessége miatt, ami egyik témája Derrida írásának. (Ez utóbbi kapcsolat nyilván merő véletlen.) Túl azon, hogy ez volt a legelegánsabb és legkedvesebb visszautasítás, amelyben szerkesztőként részesültem, utólag a megfogalmazás is elgondolkodtatott. Mire mondja azt Esterházy, hogy „igaz”? Arra, hogy hazudik, vagy arra, hogy valóban nincs ideje? Ha viszont valóban nincs ideje, miért állítja azt, hogy ez hazugság? Hiszen ez esetben a hazugság állítása a hazugság maga. Vagy mégis lenne ideje, de nincs kedve hozzá, mely esetben a „nincs időm” kijelentés egy kegyes hazugság, *mendacium officiosum*, ahogy már Aquinói Tamás nevezte ezt a beszédaktust?³ Derrida többek között hivatkozik Szent Ágostonra, aki a *De mendacio* című írásában így fogalma-

Angyalosi Gergely 1953, Budapest. József Attila-díjas (1997) magyar kritikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár. Fontosabb kutatási területe a 20. századi magyar kritika története, a mai francia irodalomelmélet, valamint az 1950-es évektől számított francia filozófiai irányzatok. Legutóbbi kötete: *Rejtett fényforrások*; Kijarat, Bp., 2015.

¹ Jacques Derrida, *Histoire du mensonge, Prolegomenes*, Galilée, Paris, 2012.

² „Mindenesetre amikor Imre nevét meglátta egy idegen asztalon heverő képeslapon - a képeslap egy dán templom kupoláját ábrázolta napfelkeltekor (Kitte Fennestad/Marmorkirken) -, akkor akár egy sötét felhő (vagy annak az árnyéka?) borult a szívére a féltékenység. Illetve a féltékenység sötét felleget vetett árnyékot a szívére.”

Esterházy Péter, *Hahn-Hahn grófnő pillantása*, Magvető, Budapest, 1991, 65.

³ "Mendacium recte et sufficienter dividitur in mendacium officiosum, iocosum et perniciosum." Aquinói Szent Tamás, *Summa Theologica*, idézi Frenyó Zoltán, *A hazugság megítélése Szent Ágoston gondolkodásában*, http://acta.bibl.u-szeged.hu/49301/1/platonhoz_012_284-293.pdf

zott: „Nem mindenki hazudik, aki téves dolgot állít, ha azt hiszi vagy véli, igaz az, amit mond. Az hazudik, akinek más van a lelkében és mást fejez ki szavaival vagy bármiféle jellel. Ezért is mondjuk, hogy a hazugnak kettős szíve van, azaz kettős gondolata (...) Lelke szándékából kell megítélni a hazugot vagy a nem-hazugot, nem maguknak a dolgoknak igazságából vagy tévedéséből. Ezért az, aki a tévedést igaznak állítja, igaznak véli, tévedőnek vagy meggondolatlanak mondható, de hazugnak nem mondható igazoltan, mivel nincs állításában kettős szíve, nem is akar megtéveszteni, hanem téved. A hazugnak pedig vétke, hogy a megtévesztés kívánsága van lelke állításában, akár megtéveszt, ha hitelt adnak megtévesztő kijelentésének, akár nem téveszt meg, ha nem talál hitelre; vagy ha igaznak állítja a megtévesztés akaratával azt, amit nem gondol igaznak,“⁴. Esterházy mondata az egyházatyát követve úgy is értelmezhető, hogy hazudik ugyan, amikor azt állítja, hogy nincs ideje, ám igazat mond akkor, amikor maga világít rá erre a hazugságra. Nevezhetjük kegyes hazugságnak (a latin kifejezés más fordításban a „szükség-hazugságként” szerepel), ám mivel kimondója maga világít rá a státusára, voltaképpen nem nevezhető hazugságnak. *Performatívumként* pedig felfogható úgy, mint „önmaga mentsége”, vagyis hasonló ahhoz, mintha elnézést kérne (bár nem teszi) – a közös emberi gyarlóságért, hiszen mindannyian tudjuk, hogy az esetek többségében arra van időnk, amire valóban akarjuk, hogy legyen. Csupán arról lenne szó, hogy „egyszerűbb” lett volna ennyit mondania: „sajnos, nincs időm”? Vagy az igazság-hazugság bonyolult összjátékának bevonásával valami mást, többet is sikerült közölnie? A kérdést egyelőre válasz nélkül hagynám.

* * *

Visszatérve Ágostonhoz: Derrida felhívja a figyelmet arra is, hogy nem csak a tévedés nem nevezhető hazugságnak. Nem az a fabula és a fantazma sem, hiszen egyik se igaz vagy hamis, hanem „szimuláció, szimulákrum, egy virtualitás félárnyékában (akárcsak a mítosz)”. Ugyanakkor ezek nem is tévedések, becsapások, hamis tanúsítások vagy szószegések. Nietzsche *A bálványok alkonyában* sajátos álláspontot képvisel, ugyanis föltételezi a kontinuitást a tévedés (Irrtum) és a hazugság között. Derrida megfogalmazása szerint ez az írás fabulációs narráció egy fabulációról, az igazságról mit meséről. (Gondoljunk csak a *Hogyan lett végül az „igazi világ” - mese* fejezetre, melynek alcíme a következő: „Egy tévedés története”). Tudjuk, a görögöknél a „pszeudosz” szó egyaránt jelenthetett hazugságot, hamisságot, költőiséget, tévedést, csalást; s már Arisztotelész számon tartja azt a lehetőséget, hogy lehet tévedni, csalatkozni, s ezt másoknak továbbadni hazugság nélkül⁵. A *Metafizikában* például azt mondja, hogy nem csupán az a

⁴ Ld. Frenyó Zoltán, i. m., 287.

⁵ Derrida, i. m. 14.

hazug, aki képes a hazugságra, hanem inkább az, aki *hajlik* a hazugságra, aki szándékosan választja a hazugságot. Az ilyen ember rosszabb annál, mint aki nem szándékosan hazudik (ez egy ellenvetés Platón *Kisebbik Hippiaszával* szemben, amelyben Szókratész az ellenkező álláspontot képviseli). Ez ugyanakkor felveti azt a kérdést is, hogy létezik-e nem szándékos hazugság? Derrida szerint első lépésben a hazugság redukálhatatlanul etikai dimenziójával kell számot vetnünk, s ennek semmi köze a megismeréshez, az igazsághoz, vagyis az igaz/hamis problémához. „Hazudni annyit jelent tehát, hogy *be akarjuk* csapni a másikat, néha éppen úgy, hogy igazat mondunk. Lehet hamisat mondani hazugság nélkül, de lehet igazat mondani a becsapás szándékával, vagyis hazudva.”⁶ Ha viszont hisszük, amit mondunk, akkor nem hazudunk akkor sem, ha valótlan állítunk. Érdekes, hogy Ágoston a jelek szerint kizárja annak a lehetőségét, hogy hazudhatnánk önmagunknak is. A francia nyelv ellenben, emlékeztet Derrida, egyértelműen utal erre a lehetőségre például a „se tromper” visszaható igével, illetve annak származékaival. Ám természetesen egyik nyelv sem nem ad választ arra a kérdésre, hogy ebben az esetben tévedésről vagy önmegtévesztésről van szó.

* * *

Ezen a ponton kezd világosabbá válni az előadás címe, vagyis, hogy mit ért a filozófus az igazság „történetén” (vagy történelmén)? A máig magunkkal hordozott igazság-koncepciók első pillantásra levetnek magukról minden történetiséget. Hajlamosak vagyunk úgy gondolkodni, hogy amennyiben valami egyszer igaz volt, akkor mindig igaz is lesz. Eszerint bármely, a történelmi változékonyságnak tett engedmény az igazság (a bármilyen módon felfogott igazság) lényegét kezdené ki. Másfelől Derrida azt is megjegyzi, hogy amennyiben mégis van a hazugságnak története vagy történelme, azt *hazugság nélkül* kellene elmesélni, ami nem tűnik könnyű feladatnak. Ez egyben a hamis tanúzás és a szöszegés (*parjure*) története is lenne, „mert minden hazugság szöszegés” vagy esküszegés, amennyiben bármely kijelentésünkhöz egy virtuális ígélet járul, nevezetesen az, hogy igazat fogunk mondani. Ha hazugságban rejelő radikális rosszat akarjuk „történetileg” megközelíteni, akkor nem redukálhatjuk azt a tévedések vagy a „nem-morális értelemben felfogott” igazság történetére.

Ebben az összefüggésben nyilván mindenkiben felmerül a fikció problémája. Minden hazugság feltételezi egy fikció szándékos kiötlését, noha természetesen nem állíthatjuk, hogy minden fikció vagy mese hazugság lenne. (Ez például az irodalom lényegének teljes félreismerése volna.) Rousseau *A magányos sétáló álmodásainak* negyedik részében a hazugságok különféle fajtáinak felosztására tesz javaslatot, és hozzáteszi, hogy azt a „hazugságot”, amely nem árt senkinek, nem is

⁶ i. m. 15.

hazugságnak, hanem „fikciónak” kellene nevezni.⁷ Sőt, teszi hozzá, ha valaki nem csak elhallgatja az igazságot, amelynek kimondásával nem tartozik senkinek, hanem az ellenkezőjét mondja, akkor se hazudik, mert csak hamis pénzt ad valakinek, becsapja, de nem lopja meg. Ez természetesen gyökeres ellentéte a kanti álláspontnak, amely látszólag nem ismer el semmiféle kivételt hazugság-ügyben. Kant azt mondja *Az erkölcsök metafizikájában* hogy a hazugság lehet külső vagy benső. „Az előbbi esetén mások, az utóbbinál – s ez még súlyosabb – a saját szemünkben válunk megvetés tárgyává, és sértjük meg a személyünkben lévő emberiség méltóságát.” „Még a pusztá dolognál is csekélyebb értékű az az ember, aki maga sem hiszi el, amit másnak mond (még ha az csupán eszmei személy volna is).” „...a gondolatközlés képességének természetes célszerűségével éppen ellentétes célt követ, tehát lemond személyiségéről, s csupán az ember csalóka látszatát, nem magát az embert jeleníti meg”⁸. (Derrida a Rousseau-idézet kapcsán mellesleg emlékeztet a hazugság és a „hamis pénz” metafora évszázadokon átívelő összetapadására, ami önmagában is figyelemre méltó jelenség.) Anélkül, hogy részleteznénk Rousseau gondolatmenetét, nem hagyhatjuk említetlen, hogy végül egyáltalán nincs megelégedve saját teóriájával, amely, mint írja, esetleg csak önmagunk mentetegetésére szolgál. Szerinte ugyanis létezik önhazugság, s lévén, hogy ezzel saját méltóságunkat sértjük, kárt okozunk önmagunknak, vagyis a szentségnek, amely bennünk lakozik. Ami megbocsáthatatlan szerinte, vagyis találkozik a rigorózus kanti állásponttal. Érdemes itt emlékeztetni Rousseau választott jelmondatára: „Vitam impendere vero”. Ez a sortöredék Iuvenalis negyedik szatírájának 91. sorában található, és Domitianus császár zsarnoki uralmát jellemzi azzal, hogy a kényúrnak még a kegyencei is állandó veszélyben vannak. „Élete forog kockán barátjának, ki esőről / vált vele szót, meg nagy hősről s hús kikeletről.” (IV. 87-88) Nos, ezt követően olvassuk a jelmondatot magában foglaló sort „... nec civis erat qui libera posset verba animi proferre / et vitam impendere vero”, vagyis: „s oly polgár sem volt, aki őszintén szíve mélyét / tárja ki, s élete sem drágább neki, mint az igazság”. Vagyis a rousseau-i jelmondat nem csupán a kontextusból kiragadott, hanem egyenesen ellentmond annak. Ez akár szimbólumként is felfogható: az igazsághoz való elvi ragaszkodásnak feltétlennek kellene lennie, a gyakorlatban azonban ez nem, vagy csak igen ritkán valósulhat meg. Rousseau (véltetőleg Kant is) jól tudta ezt.

* * *

Derrida számára az a legfontosabb kérdés, hogy van-e a kultúránkban prevalens fogalma a hazugságnak? Az eddig említett lehetőségek közül ő is azt választja, amely a hazugságot intencionális aktusként határozza meg. Mindig a másiknak hazudunk, vagy önmagunknak, mint másiknak. „A hazugnak tudnia kell, mit csinál,

⁷ Idézi Derrida, i. m. 17-18.

⁸ I. Kant, *Az erkölcsök metafizikája*, Gondolat, 1991. 544.

enélkül nem hazudik.”⁹ Ebből azonban az is következik, hogy „mindig lehetetlen lesz *bizonyítani*, hogy valaki a szoros értelemben véve hazudott, még akkor is, ha bizonyítani tudjuk, hogy nem az igazságot mondta”. Tehát nem azt kell kérdeznünk, hogy „mi a hazugság?”, hanem azt, hogy mit tesz, és főleg, hogy mit akar tenni az, aki hazudik? „A hazugság kérdésének kitüntetett vezérfonálként kellene szolgálnia az intencionalitás lényegéről és történetéről, az akaratról, a tudatról, az önmagának való jelenlétről, az egész fenomenológiáról stb. való reflexió számára.”¹⁰ Derrida azért ragaszkodik a hazugságnak eme (legalább Ágoston óta) „prevalens” jelentéséhez, mert úgy tartja, hogy merevsége, nyersesége, „majdhogynem együgyűen rendíthetetlen” jellege ellenére megvéd attól, hogy gondolkodásunk megadja magát azoknak a homályos, eldönthetetlen, maszatolós megoldásoknak, amelyek a hazugság fogalmát veszik körül. (Fél- vagy negyedhazugságok, a tudattalan, a tudatalatti viszonya a szándékosság vagy az akaratlanság, a tudás és a tudatlanság kérdéséhez, vagy a hasznosság és az ártalmasság dilemmájához.) Egy ilyen fogalomhoz való ragaszkodás nélkül bármiféle etikáról, jogról, vagy politikáról való következetes gondolkodás elképzelhetetlen lenne.

* * *

Két nehézséget említ, amelyeket ezzel a hazugság-meghatározással kapcsolatban mindig szem előtt kell tartanunk. Az egyik a mindent-kimondás képtelensége, amit Montaigne utolérhetetlen világossággal fogalmazott meg. „Ha a hazugságnak is csak egy arca volna, mint az igazságnak, könnyebben eligazodnánk. Hiszen annak ellenkezőjét tekinthetnénk igaznak, amit a hazug mond. Az igazság fonákjának azonban százezer alakja és korlátlan kiterjedése van.”¹¹ (Tehát „százezer” megnevezése lehet a hazugság ellentétének, amelyeket mindazonáltal nem lehet „az” igazságnak nevezni.) A másik problematikus terület az, hogy a „prevalens” meghatározás a hazugságot mindig egy deklaratív kijelentés formájában tartalmazza, holott mindannyian tudjuk, hogy hazudni lehet szavak nélkül, gesztusokkal; de akár ide tartozhat a „kegyesnek” nevezett hazugság is. Ugyanis a hazugságnak performatív értéke van, vagyis elhitethet valamit anélkül, hogy ez a valami egy konstatív kijelentésben megfogalmazható lenne. A hazugság *eseményt* idézhet elő a derridai értelemben, amelynek nincs köze az igaz/hamis értékválasztáshoz, vagyis a konstatívumban összefoglalható szándékos hazugsághoz. (Arisztotelészre hivatkozva említi itt az imádság, kérés, fogadalom (*priere, eukhé*) példáját, amelyről már a görög filozófus is azt mondja, hogy sem nem igaz, sem nem hamis.) Az elképzelt „igazságtörténet” szempontjából azonban a legnagyobb nehézséget az

⁹ I. m. , 21-22.

¹⁰ I.m. 24.

¹¹ J. B. E. Montaigne, Esszék, I. kötet, 53. Jelenkor, Pécs, 2001.

jelenti, hogy meg kell különböztetni a hazugság fogalmának és magának a hazugságnak a történetét (vagyis gyakorlati működését egy kultúrán belül; ez azokat a módokat, technikákat, motivációkat jelenti, amelyek között egy adott korszakban észlelhetővé válik). Rögtön megjegyzi azonban, hogy egyáltalán nincs meggyőződve ennek a vállalkozásnak a kivitelezhetőségéről, hiszen különbséget kellene tenni 1. a hazugság fogalmának történelme (*histoire, Historie*), 2. a hazugság története (*histoire, Geschichte*) között, amely azokból az eseményekből tevődik össze, amelyek a hazugsággal vagy a hazugság révén történtek, végül pedig 3. mindezt egy igaz történet formájában kellene elmondani, amely rendező elvet biztosít az elbeszélésnek (*Historie, historia rerum gestarum*).¹² (Mely utóbbi, mint Hegeltől tudjuk, nem azonos a *res gestae*-vel, a megtörtént dolgokkal.)

* * *

Ahogy tanulmányának alcíme mutatja, Derrida „prolegomenáknak” szánja az abban foglalt gondolatokat. Részben Arendt, részben pedig egy Koyré-tanulmány érvelését veszi vizsgálat alá, valamint néhány példával érzékelteti a közéleti vagy politikai hazugság és igazmondás jellegének és praxisának megváltozását a második világháború, illetőleg a Szovjetunió és a keleti blokk összeomlása után. Ezúttal nem áll módomban követni ezeket a fejtegetéseket, amelyekből azt a következtetést szűrheti le az olvasó, hogy a demokratikus társadalmak nyilvánosságának szerkezetébe beépülő hazugság-praxisnak igenis van történelme, vagyis komoly módosulásokon megy keresztül. Koyré 1943-as cikke szerint a totalitárius rezsimek hivatalos filozófusai arról akarnak meggyőzni, akit lehet, hogy az „Igazság” kritériuma nem az univerzalitásban rejlik, hanem a faj, nemzet, osztály szelleméhez való alkalmazhatóságában, hasznosságában. Az igazság értéke nem a világosságában, hanem a fegyverként való alkalmazásában rejlik. Nem megérteni kell a valóságot általa, hanem segíteni annak módosításában, átalakításában, afele vezetve minket, ami nincs. Derrida fontos és érvényes figyelmeztetésnek véli ezt a gondolatot, de nem osztja azt a véleményt, hogy minden gyanús, ami behatárolná, kérdőre vonná, sőt dekonstruálná „az igazság mint a megállapítás semleges objektivitásának mint adekvációnak vagy feltárulkozásnak (*alétheia*) autoritását”¹³. Ez ugyanis magát a tanúsítást is gyanúba keverné. (A tesztimoniális problematika ugyanis nem azonos az igaz/hamis alternatíva vagy a bizonyíthatóság problémájával.) Végül is négy következtetésre jut. 1. A hazugságtörténetet minden morális prédikációtól mentesíteni kell (extra-morális értelemben, ahogy Nietzsche beszélt erről); 2. Figyelembe kell venni az új mediátikus struktúrákat: a kép szerepe (*substitut iconique*) egyre inkább az, hogy átalakul szimulákrummá, vagyis magává a

¹² Derrida, i. m. 29.

¹³ I. m. 78-80.

dologgá. A kép deformál, állítólag az informálás érdekében, s teszi mindezt anélkül, hogy kimutatható lenne egy intencionális hazugság; 3. Körül kell határolni a politika terét: Derrida elfogadni látszik Arendt koncepcióját, mely szerint a személy nem redukálható a politikai közösségen belül való létezmódjára, hanem magányosan (is) szemben áll az igazság vagy a hazugság kérdésével - s ennek felismerése visszahat politikai döntéseire is. Magyarul: az igazság nem sorolható a politika vagy az antipolitika oldalára; 4. Arendt kapcsolatot lát a képzelet és a politikai cselekvés, illetve a hazugság között. Derrida egyetért ezzel, és megállapítja, hogy nincs történelem legalább a hazugság *lehetősége* nélkül, a szabadság és a cselekvés nélkül. „És természetesen a képzelet és az idő, a képzelet mint idő nélkül.”¹⁴ (A Derrida-Sartre viszony ismeretében nem lepődöm meg, csak sajnálkozom amiatt, hogy Derrida nem említi a Sartre nyilvánvaló hatását az arendt-i gondolatmenetre, gondoljunk akár a képzeletbeli, akár a cselekvés és a szabadság összefüggéseire.)

* * *

Befejezésként egy magyar vonatkozású vitát idéznék fel, amelynek sokrétű tanulságai véleményem szerint összekapcsolhatók Derrida némelyik felvetésével. Soproni András russzista az *Élet és Irodalom* ez év júliusi számában reagált Bán Zoltán András kritikus korábbi, a *Magyar Narancs*ban megjelent írására.¹⁵ A megjegyzéseinek tárgyát képező idézet Lukács György 1918-as írásából való (A bolsevizmus mint erkölcsi probléma): „...a bolsevizmus azon metafizikai föltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik, hogy lehetséges, mint Razumihin mondja a Raszkolnyikovban /sic!/, az igazsághoz keresztül hazudnunk magunkat. E sorok írója nem képes ezt a hitet osztani, és ezért feloldhatatlan erkölcsi dilemmát lát a bolsevik állásfoglalás gyökerében.” A történet folytatását ismerjük: Lukács néhány hét múlva belép a kommunista pártba, majd megírja A kommunizmus erkölcsi alapja, illetőleg a *Taktika és etika* című cikkeit, vagyis ahogy Bán írja, „konokul elkezdi magát keresztül hazudni az igazságig”. Soproni azonban nem ezt a döntést, hanem egy másik rejtélyt próbál megvilágítani. Azt állítja, hogy a regény alapos olvasása után Lukácsnak és idézőinek egyaránt észre kellett volna venniük, „hogy maga a kérdés Razumihin szájában - nonszensz”. (Megjegyzem, nem tudhatjuk, hogy Lukács a regény 1888-ban megjelent első magyar fordítását, Szabó Endre munkáját, vagy az annak mintájául szolgáló 1882-es német kiadást (Wilhelm Henckel) olvasta-e először. Szabónál Henckel nyomán szintén Raszkolnyikov a cím, Lukács pedig ezen a címen hivatkozik rá 1918-ban.¹⁶) Razumihin a Görög

¹⁴ I. m. 92-94.

¹⁵ Soproni András, *Klasszikusokat - csak pontosan*, ÉS, LXII. évfolyam, 30. szám, 2018. július 27., 2., illetve Bán Zoltán András, *Tisztaság és értelem*, Magyar Narancs, 2018/24.

¹⁶ Hetényi Zsuzsa szerint "Wilhelm Henckel megérezte, milyen csapda rejlik a címadásban". Ld. Hetényi Zsuzsa, *A fordítások bűne és vétké*, Holmi, 2009 június.

Imre-G. Beke Margit-féle, ma is talán a legismertebb magyar fordításban valóban ezt mondja: „Micsoda badarságokat fecsegnek! ... És ha még a saját fejük szerint hazudnának. Mit gondol, azért haragszom rájuk, mert hazudnak? Badarság. A hazugságot szeretem. A hazugság az ember egyetlen kiváltsága a többi élőlény felett. A hazugság vezet el az igazsághoz! Egyetlen igazságot se fedeztek fel úgy, hogy előbb tizennégyszer vagy száztizennégyszer ne hazudtak volna. De mi még hazudni se tudunk a magunk eszével! Hazudj a magad módján, és megcsókollak érte. A magam módján hazudni majdnem többet ér, mint más nyomán igazat mondani. Az első esetben ember vagy, a másodikban csak szajkó. Azok odaát nálam mind részegek, de azért jóra való emberek, és ha hazudnak is... elvégre én is hazudok... addig hazudunk, amíg az igazsághoz nem jutunk.”

* * *

Feltehető, hogy hasonló sorok maradtak meg Lukács emlékezetében is. (Egyébként Derrida szintén említi a hazugság „prevalens” fogalmát fellazító érvelések között azt, amely szerint „ki tudja, hogy ez a hazugság nem használ-e majd egy igazság kibomlásához, sőt egy egy olyan igazság kimondásához (*véra-cité*), amely hierarchikusan fontosabb, és amelynek a szolgálatába kell szegődnöm”¹⁷. A logika megdöbbenően hasonlatos Razumihin állítólagos, és Lukács által akkor még elutasított argumentációjához.) Razumihin azonban nem ezt mondja Soproni András szerint, mivel „itt a fordító - ferdített. Az orosz szövegben ismétlődő *vraty* ige egyik jelentése csakugyan az, hogy *mást mond, mint amit gondol*, vagyis hazudik. Csakhogy van más jelentése is: *ostobaságot, számárságot beszél, téved, tévelyeg*. Ha pedig ezeket illesztjük be a fenti részletbe, mindjárt helyükre kerülnek a dolgok”¹⁸. Az ő fordításában a részlet így hangzik: „Akkora számárságokat hordtak össze! De ha legalább a saját badarságaikat mondanák... Azt hiszik, az a bajom, hogy tévednek? Ostobaság! Én szeretem azokat, akik tévednek! A tévedés az emberiség egyetlen privilégiuma minden más élőlényel szemben. Aki tévelyeg - eljut az igazságig! Éppen az tesz emberré, hogy tévedek. Egyetlen igazsághoz sem jutott el senki, ha nem tévedett előtte vagy tizennégyszer vagy akár száztizennégyszer; de mi még tévedni sem tudunk a magunk eszével! Tévedj csak, de tévedj a magad módján, és én megcsókollak. Ha valaki tévelyeg, de a maga módján, az szinte jobb, mint aki egyből kimondja az igazságot, de a más módján; az első: ember, a második: csak papagáj! Azok odaát mind részegek, viszont mind becsületesek, és ha zagyvaságokat beszélünk is, mert én is zagyvaságokat beszélek, addig tévelygünk, míg eljutunk az igazságig.” Érdekes, hogy Soproni saját fordításából kimarad egy mondat, amely szerintem fontos: „Az igazság nem szökik el, de az

¹⁷ Derrida, i. m. 25.

¹⁸ Soproni, i. m. 2.

életet agyon lehet ütni. Elég példa van rá.”¹⁹ Összehasonlítva mű egyik francia, angol illetve német fordítását a javasolt verzióval, Soproninak igaza lehet. Ugyanis mindhárom nyelven a tévelygésnek, tévedésnek, badar beszédnek a szinonimáit látjuk viszont az adott szöveghelyen. A francia legalább öt szót használ ebben a funkcióban (*absurdité, divaguer, extravaguer, déraisonner, radoter*, angolul *error, mistake, nonsense* - egyedül a német fordítás próbálja ugyanazzal a szószerkezettel visszaadni: *Unsinn, Unsinnreden*). Vagyis feltételezhetjük, hogy amennyiben Lukács pontosabb fordításban olvassa a *Bűn és bűnhődés*t, nem Razumihin részeg beszéde jutott volna eszébe a bolsevizmus erkölcsi problémájának megvilágítására. Azt már én tenném hozzá, hogy akkor esetleg észrevette volna, hogy az adott szöveghelyen nem csupán nincs szó hazugságról, hanem a tévedés/igazság oppozíció egészen más megvilágításban bukkan fel. Razumihin az igazság általános, személytelen, konvencionálisan érvényes „szajkózása” ellen kel ki. A vitán, amely ennyire kihozta a sodrából, a vitapartnerekről ezt mondja: teljes személytelenséget követelnek, ez az ő gusztusuk. Nekik ez a haladás teteje.”²⁰ Erre mondja, hogy a tévedés sokkalta emberibb, „életesebb” vonás, mint az általános igazságok mechanikus ismételtetése; „majdnem többet ér”, írja a fordítópáros, „szinte jobb”, olvassuk Soproninál. (A személytelenítés pedig összekapcsolódik egyfajta haladás-gondolattal, ami szintén nem érdektelen mozzanat - nyilván az író idegenkedését fejezi ki a demokratikus tömegtársadalmaktól). Razumihin dilemmája tehát az, hogy lehetséges-e az általánosan érvényes igazsághoz *személyes* úton eljutni? Válasza pedig az, hogy igen, ha vállaljuk, hogy tévedések során át vezet az út.

* * *

Lukács értelmezése tehát egyértelműen „marhaság” volt, amelyet az utóbb rá hivatkozók tovább terjesztettek, ahogy Soproni írja – köszönhetően a fordító hibájának? Ha egyszerre próbáljuk elgondolni a hazugság fogalmának „prevalens” értelmezését (ahogy Derrida nevezi) és annak az emberi praxisban való működés-módjait, ez egyáltalán nem egyértelmű. Razumihin nem arról beszél, mint Lukács; de valóban szakadék választja el a hazugságot a tévedéstől? A válasz igen, ha a hazugsághoz nem társul hit; egyértelmű nem, ha „csupán” tévedésről van szó. Azt viszont, hogy valaki egy adott pillanatban nem hitte azt, amit képviselt, lehetetlen *bizonyítani*, ahogy Derrida mondta. Lukács 1918-as szövegében a hazugság a Rossz metaforájaként szerepel; a bolsevikok nem hazudnak, amikor az osztályelnyomással akarják megvalósítani az osztály nélküli társadalmat, a rossz révén a jót.

¹⁹ F. M. Dosztojevszkij, *Bűn és bűnhődés*, Európa, Budapest, 1976. 201. Görög Imre és G. Beke Margit fordítása.

²⁰ I. m. 200.

Valószínűleg hisznek ebben, míg Lukács képtelenségnek tartja: hitek ütköznek egymással, s ezen az sem változtatna, ha az osztályelnyomás ideológiáját „tévedésnek” minősítenénk. Végül pedig egy mondatban hadd térjek vissza Esterházy képeslapjára. Igen, többet üzent vele, mintha – akár udvariasan, akár nyers egyszerűséggel – csak visszautasította volna a felkérést. Úgy mondott igazat, hogy közben nem mutatta magát érinthetetlennek a hazugságtól. Őszinte volt, ám brutalitás és önhittség nélkül.

Péter Szabina

Az esemény mint *tranzitív* etikai forma. Ruben Östlund: A *négyzet*

„A saját életemmel kell felelnem
azért, amit a művészetben
tapasztaltam és értettem meg...”²¹

Mihail Mihajlovics Bahtyin

„Az igazság keresése a formák
előtűnésében bontakozik ki.”²²

Emmanuel Lévinas

Hogyan lehet egy műalkotásnak tárgya ábrázolt tárgyak nélkül? Mit és hogyan fogalmaz meg Ruben Östlund a 2017-es filmjében középpontba állított, címként és keretként választott négyzettel a kortárs művészeti gyakorlatról? Dolgozatomban azokat a 20. század második felétől egyre inkább jellemző interaktivitásra, közösségi szellemre, valamint az emberek közötti kapcsolatteremtésre épülő – a film által is felvetett, sőt helyenként karikírozott – kortárs művészeti formákat vizsgálom, amelyek elsősorban a társadalmi kapcsolatok szabványosított, mesterséges jelenséggé válásának artikulációjára tesznek kísérletet, továbbá amik az általános eldologiasodás következményeit és a kereskedelmi tereken kívüli emberi kapcsolatokat kutatják. A századfordulón a formára irányuló kérdés jelentős változásokon esett át: folyamatok és magatartásminták feltérképezésére irányult, a létrejövő művek ennek következtében a hagyományos felfogással ellentétben „szétszórt” formákba rendeződtek. Az ilyen szemléletű művészeti gyakorlat kritikával illeti az emberek közötti ellenőrzött területekre irányított kommunikációt, mivel úgy véli, hogy abból következően a különböző társadalmi kapcsolatok árucikkeké válnak. Ezzel szemben olyan közvetlenséget megidéző kapcsolatok létrehozására tesz kísérletet, amelyek (még ha rövid időtartamra is, de) a valóság addig egymástól távol tartott részeit – látványos reprezentációk nélkül – képesek egymással kifejező összefüggésekbe rendezni. Az ilyen közelítésű társadalmi kísérletezésekre épülő művészeti gyakorlat kiemelt formája az apró döntések hangsúlyosságára épülő esemény eseményszerűsége lesz.

Péter Szabina 1987, Ózd. A Debreceni Egyetem szabad bölcsészet alapszakán és esztétika mesterszakán végzett, 2012-től ugyanott a Humántudományi Doktori Iskola Modern Filozófia Programjának nappali doktorandusza volt, jelenleg doktorjelölt és óraadó tanár. Számos folyóiratban jelentek meg írásai, kutatásai mellett vizuális művészeti tevékenységet is folytat, munkáit több magyarországi kiállításon bemutatták.

²¹ Saját fordítás: A szöveg, amire támaszkodtam: „I have to answer with my own life for what I have experienced and understood in art...” In Holquist, Michael (1993): Foreword. In Bakhtin, M. M: *Toward to a Philosophy of the act*. Austin, University of Texas Press, xxii

²² Lévinas, Emmanuel (1999): *Teljesség és végtelen*. Ford. Tarnay László, Pécs, Jelenkor, 43.

* * *

„A négyzet a bizalom és a törődés szentélye. Benne mindenki ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bír.” – így szól a stockholmi X-Royal Kortárs Múzeum előtti téren neoncsővel bekerített négyzet négy méteres területen elterülő műalkotáshoz tartozó felirat, amely a filmben áramló eseményszerű epizódokon túl kapaszkodót nyújt befogadójának abban, hogy arra ne minden tárgyi vonatkozást elvető absztrakcióként (Malevich) vagy a „tiszta és örök művészi” (Kandinszkij) megnyilatkozásaként tekintsen. Azonban nem egyszerű elvonatkoztatni a négyzet lehetséges allúzióitól. A film megtekintését követően könnyen hasonló szituációban találhatjuk magunkat, mint például Malevich szuprematista festményeinek szemlélésekor: rengeteg probléma és válaszlehetőség merül fel, így a fennakadást nem az okozza, hogy semmi sem mondható el róla, hanem az, hogy nyomasztóvá és zavaróvá válhat a róla elmondható dolgok sokasága.

* * *

A rendezőre jellemző korábbi filmjeiből már jól ismert kritikus látásmód ezúttal a kortárs művészet és esztétikai elméletek összefüggésében többnyire ítélező szarkazmusként íródik a vászonra. A film művészeti gyakorlatra irányuló szemléletmódja nem látja be, hogy a kortárs műalkotások már kevésbé vagy egyáltalán nem monumentálisak és már nem az egész világ számára nyitott időbeliség keretein belül „fogyaszthatóak”, ehelyett inkább egy aktuális közönség előtt történnek meg *eseményszerűen*. A műalkotás sok esetben csakis ennek a megtapasztalásnak köszönhetően jön létre. A filmbeli négyzet is az emberek közötti viszonyokra, tapasztalatokra összpontosít: milyen kapcsolatokat hoz létre befogadói, sőt a város lakói között, milyen mintáját javasolja a társas együttlétnek? A filmben a négyzet által képviselt művészeti világ úgy válik értelmezhetővé, amennyiben – Nicolas Bourriaud koncepcióját idézve – relációs társadalmi térként tekintünk rá.²³ A négyzet nemcsak teret hoz létre, hanem időtartamot is: a beavatkozás, a megértés, a döntés idejét, ami a mű szemlélés által megvalósított „kiegészítéséhez” képest többletet hordozhat magában. Azonban Östlund a modern paradigmához ragaszkodva a filmben bemutatott művészeti intézményrendszer és kortárs művészet viszonyát szimbolikusan és autonómnak mutatja be, ami még mindig a magánjellegű tér igenlésén alapul. A film éles - olykor egyoldalú - kritikája pedig mintha azt feltételezné, hogy a kortárs művészeti gyakorlat emberi, emberek közötti kapcsolatokra, relációk összességére és társadalmi kontextusra irányuló kérdése csakis az elméleti és intellektuális síkon létezne.

²³ Lásd bővebben Bourriaud, Nicolas (2007): *Relációesztétika*. Ford. Pálfi Judit, Pinczés Bálint. Budapest, Műcsarnok, 10-12.

* * *

Az esemény, eseményszerűség – Bahtyin értelmezése szerint – olyan partikuláris sajátosságot hordoz magában, amely soha sem írható le pusztán a konkrét tette vonatkozó szabályokkal.²⁴ Olvasata szerint egy etikus vagy erkölcsös cselekedetre nem valamilyen intencionális tett eredményeként, hanem a megtapasztalt és megtapasztalható világ működéséhez való folyamatos hozzájárulásként, egyfajta „együttalkotásként” kell(ene) tekintenünk. Ennek következtében a tethez hozzájáruló eseményszerűséget az „együttlétezés” egyszeri pillanatának tekinti, amelyben a kötelezettség lehetőséget kap a megnyilvánulásra. Bahtyin terminusa egy olyan materiális sajátosság és egy olyan pillanat leírására tesz kísérletet, aminek absztrakt módon történő utánzása szinte lehetetlennek bizonyul. A létezés *lényegét* az ilyen értelemben vett eseményszerűségben látja, amihez az individuális felelős tett jelentősen hozzájárul. Az esemény bahtyini fogalmára tekinthetünk a tudomány absztrakt, formális kategóriák, valamint az eseményszerűség mint élmény, a tapasztalat között húzódó feszültségek konzekvens artikulációjaként is.

* * *

Az 1960-as évek kísérletezésre épülő művészeti irányzatai mellett ez a felfogás inspirálta a nem-reprezentációs elmélet társadalomtudományokat megcélzó látásmódját is. Niegel Thrift 2008-as *Non-Representational Theory* című munkája²⁵ minden egyes eseményként értelmezett tett, társadalmi gyakorlat, művészeti alkotás, egyszeri, egyetlen és megismételhetetlen jelenség állandótlanságát hangsúlyozza: minden mindig szüntelenül zajló mozgásban van. Minden egyes tett lényege – és ez a műalkotások esetében is igaz – azok egyedülálló eseményszerűségében keresendő. A nem-reprezentációs elmélet közelítésmódja szerint egy műalkotás a mindennapokhoz tartozó, megszokott, gyakran ismételt dolgokból és szituációkból táplálkozik és lehetővé teszi azok rövid idejű és indirekt módon történő „legigazabb” alakjukban lévő realitásokként történő kifejeződését.

* * *

A kortárs művészeti gyakorlat Östlund-féle bemutatása kapcsolódik ehhez a problematikához: alapvetően az élet szempontjából fontos erkölcsi kérdéseket halmoz fel és összeveti azokat a teoretikus síkon zajló diskurzusok tartalmával. Úgy gondolom, hogy Östlund alkotása alapjában véve erkölcsfilozófiai jellegű, már-már

²⁴ Morson, Gary Saul - Emerson, Caryl (1989): *Rethinking Bakhtin: Extensions and Challenges*. Evantson, Northwestern University, 7.

²⁵ Thrift, Nigel (2008): *Non-Representational Theory. Space. Politics. Affect*. London, Routledge

moralizáló tézisdráma, noha éppen annak érdekében tesz mindent, hogy ezt leplezze. Ám ahogyan azt a kortárs művészeti gyakorlatot is meghatározó eseményszerűség fogalma is magában foglalja - s ezt a filmben szereplő műalkotás, a négyzet is kiválóan szemlélteti -, az objektív kultúra és a szubjektív, az élet közötti szakadék áthidalására irányuló szándék inkább a résztvevő tetteiben, mintsem az absztrakt gondolkodásban realizálódik. Bahtyin szerint a pusztán teoretikus tevékenység, ide sorolja az erkölcsfilozófiát és az esztétikát is, nem férhet hozzá a cselekedet filozófiájához, azaz a létezéshez mint folyamatban lévő eseményhez: pusztán annyit érhet el (a bahtyini álláspont szerint negatívumként), hogy az adott tett tartamát, értelmét és létezésének történeti aktualitását különválasztja egymástól.

* * *

A filmbeli négyzet megnyitóján, Christian, a múzeum főkurátora és a film főszereplője, számos példát hoz fel a társadalmi felelősségvállalás létfontosságú szerepe mellett, azonban mindennapjaiban azoktól eltérően cselekszik. A megnyitó napján, azt megelőzően egy találmányos trükkkel kirabolják az utcán. A férfit leginkább telefonja elvesztése bosszantja, így a film több szálon futó cselekménye az okostelefon visszaszerzése körül bontakozik ki. Munkatársának segítségével a telefon lopáskövető szoftverével egy szegénynegyed többemeletes lakóházának helyszínére bukkannak, az épületet megpillantva gyorsan kiderül: tűt keresnek a szénakazalban. Elszánt kutatási kedvét azonban ez sem töri meg: levelet dob a lakótömbben található összes lakás postaládájába, amiben felszólítja az elkövetőt, hogy ellopott tárgyait küldje vissza egy csomagfelvevő pontra, máskülönben a rendőrséghez fordul. A telefont hamarosan visszakapja, azonban a megadott címre egy váratlan levél is érkezik, aminek feladója is a csomagfelvevő ponton várakozik az átvevőre. Ez a második váratlan értesítés nem más, mint egy dühös kislány számonkérése a postaládájukban talált levél miatt (aminek megfogalmazása a lakótömb minden egyes lakóját elkövetőként feltételezi). *„A szüleim azt hiszik, tolvaj vagyok.”* - mondja. Christian értetlenül elmenekül a kellemetlen szituációból, azonban a kislány este otthonának lépcsőházában is vár rá. *„Csak bocsánatot kell kérned, és elmegyek.”* - kérleli a fiút, de főhősünk ehelyett elzavarja, és egy indulatos mozdulattal lelöki a lépcsőn. A gyereket többé nem látjuk a filmben, eltűnik, csak a Christian fejében visszhangzó segítségért való kiáltások nyomaként marad jelen. A főszereplő a film végére, nemcsak az itt kibontott cselekményszál történései miatt, összeomlik, majd elhatározza, bocsánatot kér a gyerektől, azonban keresése hiábavaló, nem találja meg a fiút.

Az epizódra tekinthetünk akár a négyzet által felvetett problémakörhöz kapcsolódó esemény eseményszerűségének egy meglepetésszerű megnyilvánulásaként is, s általa plasztikussá válhat a kortárs művészet talán egyik legrelevánsabb kérdésfeltevése: lehetséges-e az, hogy az „én” egy műalkotás befogadásának alkalmával, s ezáltal egy másik megtapasztalásából következő közös-élménye által saját belső pozícióját mélyrehatóan átértékelve, aminek okán korábbi megszokásai, mindennapos tettei is (valószínű indirekt módon, de) átalakulnak? Könnyen úgy tűnhet, hogy főszereplőnk a négyzetre „készárúként” tekint, azaz annak leírását, hatókörét, mondanivalóját is adottnak, lezártak véli. Egy műalkotás létrehozásának folyamata (ami a filmben megjelenített korszakban elválaszthatatlan a befogadástól) számos előre nem tervezett, megjósolhatatlan eseménnyel jár(hat) együtt: ebben az értelemben rendelkeznek az események eseményszerűséggel, jelenvalósággal, meglepetéssel. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a készen kapott dolgok „hozzávalókként” történő kreatív használata is járhat meglepetéssel, mivel valami előre nem látható újat hozhat létre.²⁶ A korábban vázolt filozófiai pozíciók és művészeti gyakorlat a művészet és az élet klasszikus különválasztásának szükséges feloldása mellett érvelnek, meggyőződésük, hogy azok - ebben a fúziós viszonyban - szinte elkerülhetetlenül kölcsönösen felelősségre vonják egymást. Ez a felelősségre vonatosság pedig az egyén szintjén megy végbe, az egyén belső köteleességévé kell(ene), hogy váljon. Bahtyin *A tett filozófiájában* egyértelmű kritikával illeti kora filozófiájának túlzott teoretikusságát, s a gondolkodás felelősségteljeségének, a végrehajtott tett, cselekvés vonatkozásában kérdőre vonja azt. Kritikájával leginkább az egyén résztvevő gondolkodására kísérel meg hatást gyakorolni: úgy látja, ha valaki résztvevően gondolkodik, akkor tettei többé nem választhatóak el azok eredményeitől.²⁷

* * *

Ennek értelmében az individuális felelős tette a létezés folyamatos eseményében való részvétel kiindulópontjaként tekinthetünk. Östlund műve - eltekintve a kortárs művészettel szembeni moralizáló attitűdjéről - mintha felmutatna valamit a tapasztalathoz történő ilyen szemléletű visszatérésből, mivel az események eseményszerű tiszta minőségére irányuló nyitottság hiányát állítja történetének középpontjába. Ezzel a történettel mintha megpróbálná betölteni a rést az átélt tett és a tett reprezentációja között (amelyek természetesen nem azonosak). Meglátásom szerint pusztán azt téveszti szem elől, hogy a huszadik

²⁶ Lásd bővebben: Morson, Gary Saul (1994): *Narrative and Freedom: The Shadows of Time*. New Haven, Yale University Press. 9.

²⁷ Bahtyin, Mihail (2007): *A tett filozófiája - A szó a regényben*. Ford. Patkós Éva, S. Horváth Géza, Budapest, Gond-Cura Alapítvány

század második felére jellemző művészeti gyakorlat is e rés kutatására tereli figyelmét. A négyzet ilyen értelemben szociális érzékenységű alkotásként tárul elénk. A filmben bemutatott tettek alakzatai a társadalmi interakciók bizonyos formáinak jellegzetességeiként artikulálódnak, s magukban foglalják az egyéni különbségek mélységeit.

* * *

A kortárs művészet a modernitástól örökölt gondolati térben arra tesz kísérletet, hogy a távoli, nagy változások utópikus víziói, valamint az emberiség lakta tér teljes rekonstrukciójának célja helyett, kisebb változásokat érjen el, még hozzá az adott valóságon belül létezési formák vagy cselekvési folyamatok, minták eseményszerű felmutatásával. A befogadó és a világ közötti kapcsolatokat értelmezését teszi hangsúlyossá, azaz a befogadás eseményszerűségét az esztétikai tapasztalat alapvető jellemzőjeként mutatja fel: az esemény ilyen intenciók által értelmezhető tranzitív etikai formaként.²⁸

* * *

A művészet, amennyiben arra az eddig vázolt gondolatmenet szerint az emberek közötti érintkezésre alapozott tevékenységként tekintünk, egyszerre - Bourriaud gondolatmenetéhez kapcsolódva - az etika alanyává és tárgyává válik.²⁹ A mű többé már nem egy elszigetelt tárgy, sokkal inkább egyfajta „találkozásállapot”³⁰, jelen példánk esetében akár egy egész város is hozzátartozhat: a mű eseményszerűsége túlterjed az anyagi formán. Az esemény tranzitív etikai formájának létrejövését az interszjektív viszonyok teszik lehetővé. Mindez a művet az alkotó és a befogadó köztes zónájává teszi, aminek eredményeképp a tranzitivitás a műalkotás egyik jellegzetes tulajdonságaként ragadható meg, sőt, az esztétikában legitimál az eseményszerűség létrejövéséhez nagyban hozzájáruló feltételt, a formai rendszertelenséget. Egy mű eseményszerűsége a létező formák egy bizonyos csoportjával való megismételhetetlen és egyszeri találkozásban történik meg. Ez az élmény bizonyos részek aktuális egységének megtapasztalása által jön létre, melynek értelme a szüntelenül zajló diszkurzivitás és a disszemináció működésében egy adott pillanatra megszilárdul.

²⁸ Ez a közelítésmód illeszkedik a nem-reprezentációs elmélet által képviselt kulturális pragmatika azon koncepciójához is, ami a kultúrára a színrevitel kultúrájaként tekint. Innen szemlélődve a társadalom struktúrájából csakis a konkrét társadalmi cselekvők gyakorlatainak föltárásának következtében érthetünk meg valamit.

²⁹ Bourriaud, Nicolas (2007): *Relációesztétika*. Ford. Pálfi Judit, Pinczés Bálint. Budapest, Múcsarnok, 16.

³⁰ Uo.

A *négyzet* című filmre, kiváltképp az általam kifejtett cselekményszálra tekinthetünk az annak címet adó műalkotás etikai-erkölcsi jelleggel is rendelkező eseményszerű kibontakozásaként. Azonban ez az etikai-erkölcsi jelleg nem az etika igazságra irányuló episztemológiai feltárásának törekvéséből ered, hanem az adott mű által kibontakozó szituációkban végbemenő tettek összefüggésein keresztül mutatkozik meg. A művészet eseményszerűsége - nemcsak a négyzet esetében - elsősorban a másikhoz való viszonyban, s ezzel a nyelvjátékok közti viszonyban rejlő problémákat helyezi újabb és újabb megvilágításba. Míg egy műalkotás eseményszerűségéből fakadó élmények megvitathatóak, addig magát a művet – Rortyt idézve – „mégsem tudjuk megérteni oly módon, mint ahogy a vélekedéseket és a mondatokat”³¹.

³¹ Rorty, Richard (2007): *Filozófia és társadalmi remény*. Ford. Krémer Sándor, Nyíró Miklós, Budapest, L'Harmattan, 317.

BÁNK ÉS A MAGYAR NEMZETI HIP-HOP RAP

Transzcendens hatalom, immanens gyarlóságok

Katona/Szász/Vidnyánszky: Bánk Bán, Nemzeti Színház, 2017

Varga Benjámín

„KIRÁLY *(semmire sem figyelmez)*”

- színpadi utasítás a darabból

Katona József utolsó és legismertebb színdarabjának (első változat: 1815; átdolgozás: 1819; ősbemutató: 1833) ürügyül a magyar történelem egy kivételesen hajmeresztő epizódja szolgál, valós történet, amelynek nem szokás külön figyelmet szentelni, holott igazán megérdemelné.

Átlagos műveltségű képzeletbeli járókelőt föltételezve, ha az utcán megkérdezik, mit is tud egy mondatban Gertrúd/Gertrudis¹ királyné sorsáról, valami ilyesmit felelne: „A meráni Gertrúd? Ja, ő volt az a királyné valamikor az Árpád-korban, akit elégedetlen főurak egy csoportja Bánk bán vezetésével meggyilkolt egy pilisi vadászaton, mert a király távollétében minden hatalmat, vagyont és kegyet az övéinek, idegeneknek juttatott.” Ahogy az már lenni szokott az ilyen kerek tankönyvi egymondatokkal, voltaképpen semmi sem igaz belőle. Nem a Pilisben, nem tudjuk, vadásztak-e, nem főurak nem nagyon csoportja, Bánk a környéken sem járt, és a jelek szerint nem is azért.

A drámai szüzsé és előzményei

Gertrúdot a kutatás mai állása szerint 1213. szeptember 28-án ölték meg valahol a pataki erdőuralom területén, egy őszi sátras kiruccanás közben, a leleszi konvent közelében, elképesztően brutális módon, úgy, hogy a testét egyben eltemetni sem lehetett. Az elkövetők az udvartartásához tartoztak, az első számú köztük Töre fia Péter volt királynéi udvarispán, s az indítók, amennyit egyáltalán sejteni lehet róla, alkalmasint személyes bosszú, leszámolás - erre utal az elkövetés

Varga Benjámín, 1979. Az ELTE BTK Vallástudományi Központ tudományos segédmunkatársa.

¹ A királyné nevét az uralkodói névhagyománynak megfelelően magyarosan Gertrúdként szokás írni, a darabban Katona a latinos Gertrudist használja. Az alábbiakban a darab kapcsán az utóbbit hozzuk főként. András királyunkat a darab Endrének ismeri. Mikhál (Mihály) névformája tudatos archaizálás, ahogy Peturé (Péter), a Myska (Miska) név latinosnak szánt formája, a Tiborc (Tibor) és a Solom (Salamon). A szereplők nevét a ma szokásos helyesírással hozzuk.

bestiális kegyetlensége.² A királyné huszonnyolc esztendő volt, öt kicsi királyi gyermeket hagyott maga után: Máriát (1203/1204), Bélát (1206, ő a későbbi IV. Béla királyunk), Erzsébetet (1207, ő a későbbi Szent Erzsébet), Kálmánt (1208) és Andrást (1210). A legkisebb három éves volt édesanyja meggyilkolásakor, a legnagyobb tíz körül.

Történetünk szempontjából ez azért érdekes, mert a háborzongató fordulatokban igazán gazdag európai történelemben sem gyakran esett meg, hogy egy felkent királynét személyes okokból így eltegyenek láb alól. Az erőszakos halált halt európai uralkodófeleségek (ilyen sem sok volt) vesztében többnyire nyilvánvaló a politikai indok. Gertrúdon kívül egy magyar királynét öltek meg: Bosnyák Erzsébetet, Nagy Lajos özvegyét, aki kiskorú lánya, Mária helyett kormányzott régensként, és valóban politikai tényező volt, noha halálában személyes motívum is közrejátszott. Személyes okokból merényletet az említett Erzsébet királynén kívül még anyósa - szintén Erzsébet királyné - ellen követte el, ez volt a hírhedt és sikertelen Záchmerénylet³ (amelyről tudjuk, hogy szintén foglalkoztatta Katona fantáziáját). Gertrúd esete tehát egészen kivételes, és az első ilyen az Árpád-ház történetében.

Nem is csoda, ha az önnön lovagias hagyományaira büszke magyar történeti hagyomány nehezen dolgozta fel az esetet, és e feldolgozás közben „kénytelen” volt azt némileg átszínezni. Fegyvertelent, asszonyt, az uralkodó feleségét, gyermekei (köztük örököse, a majdani második honalapító, IV. Béla, valamint Árpád-házi Szent Erzsébet) anyját, akit a szent krizmával kentek fel, megölni: e fölött nem lehetett csak úgy napirendre térni. Meg kellett magyarázni a dolgot. A dilemmából az egyik könnyen adódó kiút, ha a megölt asszonyszemélyt sikerül valamiképpen kivonni védett asszonyi státusából - például azzal, hogy bebizonyosodik róla, illetéktelenül, férje jogával visszaélve többlethatalmat igényelt magának, beavatkozott a „férfiak dolgába”, a politikai élet szereplőjévé tette magát, az ilyen pedig ne csodálkozzon, ha ennek megfelelő véget is ér. Aligha véletlen tehát, hogy egészen korán felbukkan ez a vád Gertrúddal szemben: királynéként királyi hatalmat bitorolt, pártot-lobbit épített meráni kíséretéből és rokonaiból, és ki akarta szorítani a hatalomból a jogos urakat, a magyar bárókat.

Ez a vád ma is sok helyütt olvasható róla, evidenciaként említik, holott a hiteles kortárs történeti tanúságokban semmiféle nyoma nincs sem annak, hogy a királyné valóban kormányzati hatalmat bitorolt volna, sem annak, hogy övéit mások kárára

² Akit az önmagában is izgalmas sztori közelebről érdekel, annak szívből ajánljuk a gyilkosság 800. évfordulóján rendezett tudományos konferencia könyvben megjelent anyagát: *Egy történelmi gyilkosság margójára: Merániai Gertrúd emlékezete, 1213-2013*, különös tekintettel Körmenyi Tamás Hercule Poirot-t megszeméyentő „nyomozására”, melyben a krimi hűlt nyomai után ered (könyvészeti adatok hátul, a felhasznált források jegyzékében).

³ Könnyen lehet, hogy a Bánk-történet a Zách-merényletből „örökölte” a személyes bosszúmotívumot: Zách/Zah Felicián a lányán, Klárán, a királyné udvarhölgyén esett sérelmet szerette volna megtorolni merényletével a hagyomány szerint. Mindkét történet hathatott a másokra a későbbi hagyományban.

„helyzetbe hozta” volna (férjéről, András/Endre királyról tudni vél ilyesmit a történetírás, valamint nagyszabású birtokadományairól, nagy ívű külpolitikai kalandjairól, s a nevéhez kötődik az 1222-es aranybulla, az első magyar nemesi „alkotmány” megszületése is - de akkor Gertrúd már évtizede a földben nyugszik, nem is egy helyen). Ha viszont a királyné szörnyű halálának ténye felől tekintünk vissza, mindjárt érthetőbbé válik, miért volt szüksége a krónikai hagyománynak a hatalomőrült asszony figurájára, akit így méltán ér utol a végzet Péter ispán (sőt: Bánk) és köre lovagiatlan kardcsapásai alatt. És arról se feledkezzünk meg, hogy az alig valamivel történetünk után, 1235-ben szentté avatott Árpád-házi Erzsébet édesanyjának végzete sem maradhatott mindenféle tágabb összefüggés és megbékítő magyarázat nélkül.

Előttünk áll tehát a Katonától is ismert drámai szüzsé alapja a külföldön (az előadásban: Gácsországban, azaz Halicsban) csatázó királlyal, a helyét bitorló idegen szívű királynéval és annak méltó végzetével. A főszereplők közül hiányzik még Bánk és az övéi. Amennyire mai ismereteink terjednek, Bánk úgy került a történetbe, mint Pilátus a Credóba. Vele és családjával politikai okokból végez IV. Béla, mindjárt uralkodása kezdetén, az ilyenkor szokásos rendteremtés keretében, s ehhez eszközként használja fel a gyanúsítást, hogy Bánknak és körének része volt édesanyja halálában - a koncepció per sem teljesen 20. századi találmány. A vádakból valószínűleg egy szó sem volt igaz. Annyiban megmaradt a leszámolás személyes jellegének emléke, hogy Bánknak a krónikahagyomány a politikai motívumon kívül személyes motívumot is keresett: így került a történetbe állítólag megszeplősített felesége, a Katonánál „spanyol” származású asszony, akit ő Melindának nevez. Az ő személye a jelek szerint mindenestül költött alak, bár a rokonsága, Mihály és Simon bánok megrajzolásához alapul szolgált több történeti figura - részben az András király bátyja, Imre feleségével, Aragóniai Konstanciával Magyarországra települt nemzetségek tagjai. Az ő Spanyolhonban maradt állítólagos birtokközpontjuk az a „Bojót”, ami a darabban az elveszett paradicsom neve.⁴

⁴ Katona legfőbb forrása Antonio Bonfini vaskos latin krónikája, a *Rerum Hungaricarum decades* (1488-1496), közelebről a II. tized 7. könyve. Ebben a történet alapjai készen állnak már: a hihetetlen önuralommal magát fékező király, Bánk kipróbált hűsége, Gertrudis bűnpártolása és engedékenysége öccse iránt stb. (A nem túl hosszú krónikaszakasz teljes szövegének magyar fordítását lásd a függelékben.) Katona ismerte a Bonfinival és más korábbi forrásokkal részben vagy egészben vitába szálló későbbi történetírókat és a történet egyéb feldolgozásait is - alaposan művelődött, történeti tájékozottsága a kor színvonalán teljes.

I | HÁTHA MÉGIS ÚGY LEHETNE?

*Ugye eljön a bárba, ahol a dzsessz muzsikál
Búval illalulla drága, akad még egy üres szívkamrája?
Az ugye nekem dukál.*

- WEÖRES: Suite burlesque

„Du hast (mich)”, avagy rave party a királyi palotában

Vidnyánszky rendezésében⁵ a darab egy a Katona által megírt prológust és öt szakaszt (felvonást) megelőző elő-előképpel indul: buli van a királyi palotában. Amikor a nézők megérkeznek a Gobbi Hilda színpad stúdiószínházi játszóterére - mely a földszinti előcsarnok és a nézőtér alatti szintre került, és mintegy százötven nézőt képes fogadni -, a színészek már bent tartózkodnak a színen, jönnek-mennek, félhangon társalognak, rendezkednek, okostelefonokkal és egyéb kutyukkal babrálnak, hangolnak. A keverőpult mögött DJ serénykedik, egymás után többen is mikrofont ragadnak. Hátul egy Európa-térképet rakosgatnak, mellettük valaki krétával jegyezget egy kocsmái jellegű táblára: neveket látunk (Peturét, Miskáét, egy Hunort), mellettük árfolyamot? Fogadáshoz téteket? („Petur!” Majd: „Bánk bán!” - bújja időnként egy be nem azonosítható hang a háttérből.) „Rácsország ez, körbezár a kerítés!” - halljuk, majd az aranycsapat névsorát rappeli el valaki, ugyancsak a háttérből, de szólamuk csak egy a változatos zenei szövetben (többek közt majd a darab alapján szöveggönyvezett Erkel-opera nyitánya is felcsendül). Gertrudis hol itt, hol ott tűnik fel, elegyül a fiatalsággal, kacérkodik, barátkozik, kalapot nyom a pityókás Mikhál bán fejébe, flörtölget, egy ponton hirtelen helyből derékig emeli egyik lábát, és a falnak veti, majd rátámaszkodik, mintha balettleckét imitálna (itt egy sportos királynéval van dolgunk, kérem, aki láthatóan minimum övig hangsúlyosan nőből van, de azon felül is), majd kimosolyog ránk, egy ragadozó mosolyával.

A díszlet (Olekszandr Bilozub) minimalista, a négyzet alakú színt - amely néhány lócát, padot, üvegtárlót és egy sokfunkciós díszletdarabot leszámítva (ez majd hol lehajtható trónszék lesz, hol fal) üres -, két oldalról két emelet magasságú sötétszürke fal veszi körül, benne nyílások (a bal első széles nyíláson zajlik első sorban a járás, itt jönnek be a nézők is), ablakok, üvegpnelek, ajtók, a nézők többségével szembeni oldalon rácsos karzat, amelyre létra vezet fel (itt zajlik szinte minden, ami a színen „kívül” történik Bánk országjárásától Ottó üldözéséig). A négyzet más két oldalát a nézők foglalják el (köztük járás), illetve az egyik részben a zenészek és a hangosítás számára elkerített terület. A háttér és a padló mindenütt

⁵ Vidnyánszkynek ez az első stúdiószínházi rendezése a Nemzetiben.

sötét. A szín a kamaraszínházi szokványoknak megfelelően minden változás nélkül, illetve legfeljebb a fények változásával és a szereplők csoportosulásával hol a palota belseje (talán Esztergomban vagyunk?), hol az udvara/környéke, hol Petur bán otthona (valahol a közelben), amint a szükség éppen hozza.

A szín és környéke, a térhasználat nyitott jellege miatt helyenként bizonytalan, ki mit hall pontosan, miben vesz részt és miben nem, miről tud és miről nem, de végül is cseppet sem zavaró (Katonánál sem teljesen egyértelműek ezek). A néző hamar áthelyezkedik egy teretlen-időtlen valóságba, ahol minden titok letéteményese egyedül ő, és a darab egyéb homályai, nyitva hagyott kérdései⁶ mellett ez is inkább a személyes előadás- és darabértelmezés kialakítására ösztönzi, serkenti.

A szereplők csoportjait a jelmezek (szintén Olekszandr Bilozub) világosan megkülönböztetik: az első „tömeg” a merániak (és általában az udvar népe, a „nyugatosok”), feketében, a nők koktéluhában, a férfiak fekete nadrágban-zakóban (alatta fekete póló vagy semmi, fölötté esetleg csokornyakkendő), amely megfelelő helyeken lekerülhet. A második „tömeg” a békétlenek (a „keletesek”), a háttérbe szorított búsmagyar urak: szellemes ötlettel őket egy stilizált (sötét színű) népviseletbe oltott díszmagyarba öltöztette a jelmezelés, csizmásan-kalaposan. A két tömeg elegyedő mozgásaiban az egyenruhaszerű viseleti elemek kiválóan érvényesülnek - és a csoportok elvegyülve is mindig jól megkülönböztethetők.

Erősebb színeket és jellemző ruhadarabokat egyedül a fő- és mellékszereplők csoportjának tagjai viselnek. Gertrudis (Udvaros Dorottya) lélegzetelállító, testhez tapadó, aranyos-ezüstös flitteres nagyestélyit, csípőig sliccelt szoknyával - csak a halálához veszi majd magára ugyancsak aranyszín nadrágkosztümjét (!) és bőrcsizmáját. Hozzá képest mindenki más halaványabb jelenség, és udvarhölgyét, a neonlila tüllt és fekete tüllgallért viselő egyetlen Bendeleiben Izidorát (Ács Eszter) leszámítva mindenki inkább pasztell árnyalatú színekben vonul fel: Endre (Szalma Tamás) és Bánk (Mátray László) egyazon paletta színátmenetes, rozsdavöröstől a türkizig terjedő árnyalataiban, hatásos-méltóságteljes hosszú kabátokban és lebernyegekben. Ottót (Farkas Dénes), az infantilis és gátlástalan meráni szívtiprót hátraférsült, lenyalt hajzat, puffos ujjú fényes hosszúkabát (alatta félmeztelen) és selymes hatású divatkreációk; Biberachot (Horváth Lajos Ottó), a kopasz intrikust bőrszerkó; Melindát (Söptei Andrea) szolid virágmintás kosztüm; Erzsébetet, Bélát (a királyi pár gyermekei) és Somát (Bánk és Melinda gyermeke) az ártatlanság hófehér vászonruhái különböztetik meg. Tiborc (Varga József) a békétlenek ruháját viseli, Simon bán és Mihály bán (Tóth László és Rác József) nyakkendő nélküli

⁶ „Mint a dráma egészének, egyes részleteinek, sorainak, szavainak értelmezésében is mindmáig sok az ellentmondás. A mű hibájának kell ezt tartanunk? Inkább erényének. Ellentmondásokkal teli és teljes, mint maga az emberi élet.” (OROSZ: *A Bánk bán értelmezéseinek...* 61.)

pasztellöltönyt és a békétlenek fekete kalapját (!), Petur (Olt Tamás) szintén a békétlenek viseletének pasztellszürke, egyénített változatát.

A dinamikus, mozgásos-zajos, de nagyjából mégis homogén szövetű színen egyvalami vonzza magára állandóan a nézői tekintetet: egy üvegfalú szűk vitrin/akvárium. Benne két monumentális férfifigura, összepréselődve: Endre király és Bánk. Annyira elütnek a környezettől mindenben, léptékben, színvilágban és egyáltalán, hogy annál jobban már nem is lehetne - ehhez nyilván hozzásegít az a körülmény is, hogy Szalma Tamás és Mátray László amúgy is fejjel kimagasodnak a mezőnyből. A szó szoros értelmében fölötte állnak a többieknek. A különállás aláhúzza alapvető összetartozásukat is: Bánk, mint majd többször mondani fogja, „a király személye”, rangban Endre utána második az országlásban: a nádor (nagyúr). Az uralkodó távollétében (elvileg) a hatalom maga. A kalitkás kiemelés-elszigetelés plasztikus: valamiképpen azonnal kézzelfoghatóvá teszi, hogy ebben a történetben tőlük várható az alapvető konfliktus és a megoldás is, de kézzelfogható a magányuk is, egyelőre „fagyaszott” állapotban. Ha kieresztik őket végre a ketrecből, és elszabadulnak az elemi erők.

Ez az előadás a darab értelmezésére, akár markáns újraértelmezésére készíti a nézőt minden gesztusával, mozzanatával, pillanatával.

A következőkben megkíséreljük végigkövetni egy ilyen lehetséges nézői-olvasói értelmezési folyamat állomásait az előadás szövege, kétszeri megtekintése és segédanyagok segítségével.⁷

„Te holnap utazol!”

Mire a nézők már rendesen elhelyezkedtek és éppen elunnák az előkészületeket, minden átmenet nélkül kezdetét veszi a darab előjátéka: a többség kivonul, a színen magára marad Ottó és Biberach. A nevezetes prólóban (a mű első változatában ilyen még nincs) Farkas Dénes (Ottó) kellően tenyérbe mászóra vett, lenyalt hajú, bájjúnár „pasztellmacsója” - aki azért díjnyertes csődört igyek-

⁷ Azt a módszert követtük, hogy először az előadás kétszeri megtekintése során szerzett benyomásokat rendszereztük, felvázolva a kialakuló saját értelmezés körvonalait, majd az előadás szövegével kiegészítve pontosítottuk, végül a darab eredeti szövegét és a szakirodalom fontosabb vonulatait vetjük hozzá. Saját megállapításainkat a szakirodalom egyes tekintélyei támogatják, mások csak részben, megint másokkal igyekeztünk vitába szállni - izgalmas volt bekapcsolódni egy kétszáz éves, megmegújuló, mindig friss erővel zajló diskurzusba, még ha a szigorúan vett előadásrecenziókat nem szokás is kiterjeszteni ebbe az irányba. Úgy éreztük, az előadás maga sem érthető a tágabb kontextus nélkül, olyan eleven párbeszédet folytat az értelmezési és előadási hagyománnyal, és van olyan nívójú, illetve jelentőségű, hogy ezt az alaposságot és kivételesnek számító kezelést megérdemelje. A jó előadás mindenkor jó ürügy az újragondolásra.

A forrásjegyzékben tételesen felsoroltakon és a lábjegyzetben idézettekén kívül az Orosz László értelmezéstörténeti ismertetőjében összefoglalt kutatási eredményeknek, ezek szerzői közül különösen a következőknek tartozunk hálával: Arany János, Gyulai Pál, Péterfy Jenő, Waldapfel József, Horváth János, Barta János, Féja Géza, Pándi Pál, Sándor Iván.

szik imitálni - a Horváth Lajos Ottó alakításában blazírt, örökké szotyolázó (itt speciel szőlőt szemez, de az körülbelül mindegy) Biberachnak sírja el, hogy minden az övé lehet ugyan, amit akar, de Melinda, Bánk nádor felesége nem, és hát neki - *surprise of surprises!* - pont Melinda kell. Ottó úgy rohan a vesztébe, ahogy a teljes gátlástalanság és a *moral insanity* szokta az ilyesmit: amit nővére révén még botrány nélkül megkaphatna és megkapott máris (nyilván nem kevés), nem elég neki, az kell, ami már tilalmas volna, amiben kockázat van, izgalom és kaland. Ezért jelentene is valamit a diadal, ha meg tudná szerezni, ha nem hiányozna ehhez körülbelül mindene.

OTTÓ

Enyim fog ő lenni, kiért oly sokat
oly nyughatatlan szívvel éjszakáztam!⁸

A címszereplő és a drámai tengely szempontjából azért van szükség erre a cselekményszálra, mert Bánkot, a rendíthetetlen becsület emberét csakis ezen a gyenge pontján lehet megfogni: nála jóval fiatalabb⁹ szépséges felesége szerelmének (oktalan?) féltésében, egyáltalán, a magánéletében. Őlni is látszólag ezért öl majd,

⁸ A darab szövegéből vett idézeteket itt és a továbbiakban (a lábjegyzetben idézett eredeti Katona-szöveget leszámítva) az előadás Szász Zsolt dramaturg nevével jegyzett szöveggönyve szerint hozzuk. Itt fejezzük ki hálás köszönetünket, amiért a dramaturg a teljes és végleges szöveggönyvet nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátotta. Szükséges megjegyezni, hogy a szövegforrás házi példány, nem kiadásra készült, az idézetek helyesírását és tördelését helyenként némileg egységesítettük. Az eredeti Katona-darabot a második (végleges) változat kritikai kiadása alapján idézzük, modernizált helyesírással, központoszással.

⁹ A szereplők kora és nemzedéki viszonyai a darabban sem teljesen egyértelműek, csak kikövetkeztethetők, s az előadásokban is okozhatnak gondot. A főbb szereplők közül nagyjából egy nemzedékhez tartozik a valamivel negyven fölött járó Bánk, Melinda szintén negyvenes bátyjai (Mikhál és Simon), a Bánknál valamivel idősebb Petur és a valamivel fiatalabb Endre király (~37) - szereplőink ennek nagyjából meg is felelnek, a Mátray Bánkjánál valamivel ifjabb Olt-Peturt és a 60 felé járó Szalma Tamást leszámítva, de a király esetében ez a színpadon nem sokat számít, így érettebb, tekintélyesebb figura, és az egyszerű néző nem számol utána az uralkodó történeti korának.

A Bánk-Petur-dinamikának kimondottan jót tesz, ha Bánk az idősebb, az előadás szövegében sem oldották fel az „öcsém” emlegetéséből adódó várható nézői furcsálkodást. Melinda, Ottó és a királyné jóval fiatalabbak, elvileg a húszas éveik közepén-végén járnak, és ez elég fontos körülmény. Söptei Andrea (51) ugyan kortalan jelenség, de nyilvánvalóan nem huszonéves, ennek ellenére valamiképpen mégsem zavaró a korkülönbség közte és Ottó, illetve közte és a megírt szerep között, és ezt is a csodálatos alakítás javára kell írunk: fel tudja kelteni a kortalan fiatalság illúzióját.

Nyilvánvalóan Udvaros-Gertrudis kora jelentené a legnagyobb problémát: a királyné valójában Melindához áll a legközelebb korban (28 éves, amikor meggyilkolják), kisgyerekei vannak. Ugyanakkor a drámai erőviszonyokat tekintve fontos, hogy ez a figura ne fiatalasszony legyen, hanem érett, sokat látott politikusasszony. Egyedül az Ottó-Gertrudis-dinamika felől nézve lehetne furcsa, hogy a harminc körüli Ottónak a királyné inkább lehetne anyja, mint nővére (a „valóságban” alig néhány év lehetett Gertrúd és az Ottó mintájául szolgáló öccse, Berthold között), illetve hogy néhány éves kisgyerekei vannak. Passz. Túlteszük magunkat rajta, a színpad hatalma nagy.

de mint látni fogjuk, valójában mégsem (csak) ezért - aki pusztán szerelmi drámának akarja látni a darabot, súlyosan leegyszerűsíti és elszegényíti. A tett elkövetéséhez azonban szüksége van Bánknak arra a szikrára, amit a felforgatott házi békecsége okozta trauma szolgáltat. A darab értelmezéstörténetét végigkíséri ez a vita, sokan kardoskodtak - egészen szélsőséges indulatokat kavarva - vagy a „szerelmi dráma” vagy a „közéleti dráma” minősítés mellett, egyes átdolgozások, rendezések (pl. Hevesi Sándoré a Nemzetiben az 1920-as években) kimondottan azt a célt szolgálták, hogy végre mindenki számára kiderüljön: a darabnak ez vagy az a „fő” értelmezési tengelye, a megértés (illetve a sikeres színpadra állítás) és egyáltalán, minden nehézségek kiküszöbölésének kulcsa. Szerintünk ez eleve hamis dilemma: a darab egyáltalán nem szorul rá ennek a kérdésnek a vaglyagos tisztázására.

Meglepőnek tűnő indítás ugyan egy közéleti témájú drámában, nagyszabású politikai történések előterében egy látszólag teljesen magánjelentőségű szál. Közlelebről szemügyre véve azután már nem olyan meglepő. Egyrészt Katona drámájának alapvető és jellegzetesen romantikus strukturális jellemzője ez a kettős cselekményszál: a magánszféra és a közéleti szféra konfliktusainak egymásra vetítése, egymásból származtatása és az egymásból következő megoldás. Másrészt a szerzőnek az a megfigyelése, hogy alapvetően mindenki a magánéletében él, a közszereplők is, és annál nagyobb dimenziókat nem feltétlenül lát át akkor sem, ha tevékeny szereplője a közélet fontos történéseinek. A közéletünk elvégre a magánéletek összessége (és annál még valamivel több),¹⁰ nem létezik ezektől függetlenül. E két dimenzió bizonyos mértékben szüntelen kölcsönhatásban van, akkor is, amikor az érintettek éppen nincsenek ennek tudatában. Az egy külön emberi kvalitás, ha valaki a privát életénél nagyobb hatókörű összefüggéseket, előzményeket és következményeket is átlátja, és a darabban éppen ez különíti el a "főkolomposokat" a közönséges szereplők hadától. Aki itt nagyobb léptékben gondolkodni képes, az Bánk, Endre király és Gertrudis királyné (neki éppen ebben rejlik a vétke, tudván tudja, hogy miért és mennyire rossz az a rossz, amit tesz). A dráma tulajdonképpen hármuk drámája a hatalom csúcsán, erős személyes szálakkal - a fő konfliktus csakis így válik érthetővé.

Mivel igazában még nem kezdődött el a darab, és változatlanul mindenki egyszerre van a színen, annak előterében és háttérében, a herceg és a lézengő beszélgetésének tulajdonképpen tanúja Melinda és Petur, az udvar, a „békétlenek”, és egyáltalán, mindenki. Időnként visszhangozzák is szavaikat, Melinda Bánk után sóhajtozik, s mikor Ottó bejelenti, hogy „még ma” az övé kell legyen a nő, Petur ismétli nyomatékkal: „Még ma!” Nincsenek titkok, itt még, senki előtt.

¹⁰ Vö. Golpalott törvényével: „Golpalott harmadik törvénye kimondja, hogy a többkomponensű mérég ellenmérge több, mint az egyes komponensek ellenmérgeinek összessége.” (Harry Potter és a Félvér Herceg, Tóth Tamás Boldizsár fordítása.)

Közjáték: Ottó herceg meglepetéssel készült a királynénak és udvarhölgyeinek (Melindának csokrot ad át), jelenti be: „*Eine kleine Überraschung!*” A Rock me Amadeust adja elő, mély átéléssel, mikrofonja sárgarépaforma. Körötte a merániak pogóznak. A komikuma¹¹ ellenére is van az epizódban valami határozottan fenyegető. Egy répaformájú óriásnemiszerrel felszerelt ördögbaba közösen nyílt színen egy hajasbabával - a merániak báboznak. A huncut Biberach utóbb a répával hajkurássza az udvar hölgyeit, azok visongatva szaladnak előle.

A színen egyelőre nincs változás az előképhez képest, töretlenül folyik tovább az egyre hangosabb „buli”, a meráni ifjúság azt műveli, amit a hatalomban és ereje teljében lévő elit nehéz munkával megérdemelt szabadidejében művelni szokott: mulat, élvezi, hogy a csúcson van - így ismerkedünk meg velük. A mulatsághoz sejtetően mindenféle fokozót bevettek (a színen kívül, később majd belül is), cseppfolyósat és szilárdat, a Dunakanyar borait és a legújabb partydrogokat. Gertrudis és asszonyai kihívón mézet nyalogatnak (a szó szoros értelmében), mézeskanállal, kicsiny fa mézescsuprokból. Biberach sajátkezüleg tesz (szilveszteri) sípot Mikhál bán szájába.

A békétlenek többféleképpen reagálnak a helyzetre, így róluk is szerzünk egy erős első benyomást: egy részüknek túl nagy kísértés a hatalmasokkal való együtt ünneplés, elvegyülnek a buliban (sőt), a másik részük kívül marad ugyan, oldalt, és ott iszogat csendesesen - de a tetteges ellenálláshoz enerváltak, cél és vezető nélküliek. Szövegelnek persze, időnként beszólogatnak ugyan, közbe-közbe kurjongatnak, de szólamuk szépen beolvad a szövevényes zenei háttérbe. Domesztikált ellenzék ez, kézhez szoktatott házi ebekből. Határozott programjuk jelszóba sűrítve ekképpen hangzik: „*Mit kíván a magyar nemzet? Magyar nemzeti hip-hop rapped!*” (Kampányfőnök: Bëlga.) „*Jó, hát legyen!*” - legyint rá Gertrudis. A veterán nagyasszony viselkedéséből, figyelmes jelenlétéből és gesztusaiból teljesen nyilvánvaló, hogy ő (eleinte legalábbis) valóban tehetett lépéseket feléjük, a hangadó/békétlen magyar urak felé, igyekezett megismerni és kiismerni alattvalóit, kitudni, mivel nyerhetné meg őket, mire érzékenyek - már csak praktikus okokból is. Nem csak rajta múlik, hogy a barátkozás nem vezetett eredményre, a kiegyezés nem jött létre, és az ismeretség felszínes marad. Mindenesetre nincs jó véleményel felőlük, és a jelek szerint meg van győződve arról, hogy kezelni tudja őket... Elszámítja magát persze, de eddigre ez már elmérgesedett kapcsolat. Ez a kör nem áll szóba a királynéval, az egyetlen, akinek volna igénye ilyen párbeszédre, Bánk lesz, aki valamelyest mégiscsak hozzájuk (is) tartozik.

A zenei és egyéb gegeket alig győzzük regisztrálni. A gesztusok-jelzések vidnyánszkysan sűrűek és párhuzamosak, nehéz követni őket. A harsányság általános,

¹¹ A darab egyébként is komikus elemekkel sűrűn elmélyített tragédia, mint talán minden jó tragédia - ezért aztán kimondottan hálásan fogadja a rendezés komikumerősítő játékos ötleteit.

nemcsak a rendezői megoldások hangosak, a színészek is, túlkiabálják, túlzenélik (helyenként a szövegértést is nehezítve, és talán a stúdiói körülményekhez képest feleslegesen) a szöveget, de a dráma az erősebb, bírja a strapát.¹²

Meddig mehetünk el?

Udvaros-Gertrudis a nézők felé fordulva egyszer csak bejelenti: „Katona József: Bánk bán.” Intésére elsötétül a nézőtér, megváltoznak a fények, felemelkedik a két ősbölelynt őrző kalitka (Gertrudis maga csörlőzi a lecsüngő láncok segítségével, legalábbis úgy tesz). Endre király elbúcsúzik Bánktól, nyakába akasztja a hatalmat jelképező láncot, majd némán magához veszi a Petur által tartott hófehér Nagy-Magyarország és környéke térkép egy darabját (a szemfülesek látják: Halicsot/Galíciát/Gácsországot), és eltávozik a középső járáson hadjárata felé. Bánk szintén némán útnak indul, országjárására (eközben viszontlátjuk hol itt, hol ott a háttérben, létrafokon, karzaton, ablakban). Az előadás ezzel a megoldással irányítja a figyelmet a dráma alapkonfliktusainak egyikére: tudniillik a király, noha valóban főszereplő, a végkifejletig, az ötödik felvonásig fel sem tűnik a színen, s a címszereplő is csak nyomatékos hiányával van jelen a darab elején.

Egyáltalán: ebben a drámában már kezdettől soha senki nincs „ott”, ahol lennie kéne, azaz a helyén. Endre, a király, akinek az ország kormányzása volna a feladata, Halicsban kalandozik, fizikailag is távol van. Gertrudis királyné a kormányzati hatalmat bitorolja otthon, ugyancsak nincs a „helyén”. Bánk, aki rangban a második volna a király után, az országot járja, ahelyett, hogy az udvarban felügyelné a hatalom központját (sejthetőleg Gertrudis és köre machinációja ez is). Melinda, akinek férje távollétében semmi keresnivalója az udvarban, mégis ott időzik, vesztére - és így tovább. Felfordult világ ez, amelyben az egyik alapkonfliktust éppen az szüli, hogy senki sem azt csinálja, ami a hivatása volna, hanem szánt szándékkal vagy kénytelen-kelletlen valami *mást*, és míg saját igazi szerepe így betöltetlen marad, másokat is akadályoz a maguk életfeladatának teljesítésében. Ördögi kör.

MIKHÁL

Kérdés, lehet-e, tisztán, szépen elmesélni a történetet.

BIBERACH

Kérdés, meddig mehetünk el.

GERTRUDIS

Bármeddig.

¹² „Nem véletlen tehát, hogy - bár iskolai kötelező irodalom - a nézőtérben ülő diákok is pissenés nélkül, feszült figyelemmel kísérik az előadás minden percét, mert leköt és magával ragad a látvány és az erős érzelmi telítettség, miközben a ma is elevenbe vágó kérdéseket felvető történelmi tablót látjuk” (Kézdi Beáta kritikájából). Valóban, magunk is meg tudjuk erősíteni: mindkét előadáson jelentős arányban ültek a nézőtérben diákok, a szívó hatású figyelem egyetlen pillanatra sem lankadt, helyenként mély, igazi színházi csendeket élvezhettünk.

Az előresuhogó Gertrudis kulcsmondatai zárják a kettévágott prólógot: *„Látod, leereszkedek, s magam jövök hozzád Ottó: de mondhatom neked, hogy ez ma udvaromban az ily esztelenkedések közt utolsó fog lenni. Elég! Te holnap utazol!”* Itt több party nem lesz (csak még a mai, utolsónak): Ottó elégedjen meg azzal, amit kapott, sejtetően nem volt kevés, a belbiztonságot azonban ne veszélyeztesse. Gertrudis itt kapásból leleplezi magát: pontosan tudja, kit szabadított az udvarra öccse személyében, és tisztában van a magasabb kockázatokkal is, „csak” elszámolja magát, későn nyúl a szigor eszközehez. Holnap már késő lesz. Ottót aznap, sőt nyomban el kellett (volna) távolítani.

Udvaros hibátlan alakításában Gertrudis nagyasszony a tömeggel fölényesen bánni tudó, profi manipulátor, ravasz politikus, ugyanakkor magabiztos, derűs életélvező, szemében örökös, szelídítetlen csillogás. Fiatalos tempót tart a fiatalos, leplezetlenül mohó udvarral és veszélytelen házi ellenzékével, akiket a királyné régen kiismert már, és rutinosan kezel. „Aki ugat, az nem harap” - legalábbis amíg vezérre nem talál, és amíg van mit innia. Összeszokott társulat ez, többféle tagozattal, de kétség sem férhet hozzá, hogy Gertrudisé a vezénylés. A királyné viselkedése minden szövegnél világosabban jelzi, mit tart övéi, mit a többiek, s mit az ellenzéke felől. Felejtethetetlen, ahogyan otthonos leereszkedéssel-előzékenységgel fenséges személyében maga éneklő elő nekik „keserű” és nyilván mindenki előtt until ismert bordalukat (az operából), hátha esetleg nekik nem jutna eszükbe a szólam: *„Gondold meg és igyál! Örökké a világ sem áll... Eloszlik, mint a buborék, s marad, mi volt, a puszta lég... Igyál!”* És a békétlenek ugyancsak összeszokott karként zendítenek rá. Majd isznak, persze. (Mikhál: „Nem tudok többet inni!”) Gertrudis végezetül a színelőterében kardot ragad, és a négy (na jó, három, de bizonyára nehéz a kard) égtáj felé vág vele, ahogyan a királykoronázás rítusában volt szokás. Értjük. Meddig mehetünk el? *„Bármeddig. Bármeddig. Ez az.”*

Éppen amikor a nyitókép kezdene kifáradni, s az egyszeri néző már-már megriadna, hogy a darab, amelynek szereplőiről annyi minden kiderült máris, sosem kezdődik el, esetleg annyira megvágják Katona szövegét, hogy csak egy zenés-táncos illusztráció maradt belőle, váratlanul kezdetét veszi az igazi dráma.

Az előadás szövege

De még mielőtt kezdetét venné, szenteljünk néhány kört a megszólaló szövegnek. Szász Zsolt dramaturg igazán szerencsés kézzel ollóz, a legmarkánsabb, legkarakteresebb szólamokat érintetlenül hagyva sokat húz, és a megmaradtakat szerencsésen úgy szabja össze, egészíti ki és finomítja, hogy a kitekert szórendeket, az élőszó tempójában nehezen bogozható komplikált szerkezeteket kigyomlálva megszólalhasson a drámai szöveg, és „átjöjjön a rivaldán”. Át is jön, ez az előadás legkéjesebb öröme, hogy mennyire megszólal ez a szöveg! Egy pillanatra sem érezzük magunkat régészeti terepszemlén vagy múzeumi tárlatvezetésen, a színészek úgy mondják a XIX. század elejének affektált nyelvi formáit, az archaizmusokat és

a mai köznyelvi megoldásokat is, mintha ezek közt semmiféle rétegbeli különbség nem lenne. Egyforma természetességgel szól a szájukból minden, semmi pátoasz, semmi „emelt” tónus, semmi kesztyűs kéz. Ez a megoldás sajátosan jól működik, hiszen a maga idejében Katona szereplői sem érezhették múzeuminak a saját nyelvüket, az lenne a furcsa, ha úgy beszélnének. Aki minden előtanulmány nélkül élvez a szöveget, azt mondaná, hogy ez egy sajátos nyelv, a darab nyelve, a darab világában érvényes költői nyelv. Az utcán nem ilyet beszélünk, de ez csak elhatározás és fantázia kérdése. Kortalan, nem pedig poros. Cserébe a színpadi dikció gyakran lemond a jambikus lüktetésről, az ötöd- és hatodfeles rímtelen sorok ütemes váltakozásáról - a színészek amúgy is inkább mondatokat mondanak-tagolnak, mint sorokat. (Katona korában egyébként is prózai átiratban volt szokás játszani a verses drámát is, tehát, ha úgy tetszik, ez a megoldás forradalmian korhű).

Ami Katona szövegével itt történik, semmiképpen sem előzmények nélkül való. A cenzúra húzásai és visszaírásai után a „szent szöveghez” erősen hozzányúlt már az 1930-as Hevesi-rendezés, aztán Németh Andoré is, az 1970-es években Illyés teljes átdolgozással állt elő - ezekhez többé-kevésbé szintén radikálisan új stílusú rendezések is társultak. De a darab teljes játszási hagyományának újraértelmezésére is van már példa, Mohácsi János 1984-es kaposvári rendezése, Ruszt 1996-os Bánkja (szintén új szöveggel, amit Illyés alapján Forgách András jegyez). Legújabban Szabó Borbála 2011-es „fordítása” és Zalán Tibor 2015-ös „átvezetése” ismeretes.

Mi történik tehát a Katona-szöveggel Szász kezében? Elsősorban és döntően rövidebb lesz (Katona szövege ~18 000 szót tartalmaz, Szászé ~8 000 szót), a túlbeszélés, a romantikus képek- és képzavarsorozatok, a statikus monológok alaposan megritkúlnak, mintha kétszáz év üledékét kaparnák le egy a patina mögött már láthatatlanná lett szoborról - a szöveg visszakapja színpadképességét. Kevésbé költőien fogalmazva: a kortárs nézőközönség figyelemterjedelmére csökkennek az egy lélegzetre megemészthető szövegdarabok. Másodsorban a megmaradó szöveggel kifejezetten gyöngéden bánik Szász: csak a közvetlen szövegértést akadályozó archaizmusokat enyhíti, a lehetetlen szórendeket, a már passzív nyelvtudásunkból is kiveszett nyelvi megoldásokat cseréli, egyszerűsíti, ugyanakkor érintetlenül hagy, amennyit csak lehet, a Katona József-i zamatból. Harmadsorban kortárs poénok kerülnek a szövegbe (ez utóbbiak közt gyaníthatóan rendezőiek is vannak) - és ezek a legkevésbé sincsenek rosszban az archaikus-nemes szöveggel, sőt. Mintegy nagyító alatt mutat meg a szövegkönyv restaurált ékköveket a daraból, és ezek szétsugározzák a fényüket a kortárs megoldásokra is, mintegy megihletik azokat.

A húzásra nem szükséges példát adnunk előre, eléggé látványos lesz a jelenetekben, a poénok is bőven szerepelnek. A finom szövegigazításra egyetlen előzetes konkrét példa: Gertrudis okítja Ottót az asszonyi lélekről. Katonánál:

GERTRUDIS

a könny az a
gyöngy, mellyel a halálos ágyba' fekvő
szép virtus ékesíttetik!

Szász Zsoltnál az elhangzás tempójában (minimális sebészi beavatkozással) érthetővé tett poén:

GERTRUDIS

A könny az a
gyöngy, mellyel a *haldokló*
asszonyi hűség ékesíttetik!

Katona nyelvezetéről (az átdolgozatlanról és az átdolgozotról) hosszas vitákat folytatott a szakirodalom, abban azonban megállapodni látszik, hogy ez a nyelvezet „egyéni”. Tudatosan, de finoman archaizál a maga korához képest is, megpróbálja egy XIII. századi magyar hihető korhangulatát megfesteni. Ezért is kevés nyelvújítási leleményt alkalmaz, és az archaizálás egyik legkézenfekvőbb eszközehez nyúl: ízes népies-nyelvjárási megoldásokhoz (alföldiekhez többnyire). Ez a nyelv nem a reformkor nyelve, még kevésbé a nyelvújításé.

A húzás-tömörítés tehát valóban drasztikus,¹³ de a néző nem érzi indokolatlannak semmiképp, és az sem, aki újraolvassa Katona szövegét. Megmaradnak, kiemelkednek és visszhangot kapnak a dramaturgiai legfontosabb mondatok, a kulcsmotívumok, Katona nyelvének íze. A szövegszönyegből annyi marad, amennyi az akciót éppen támogatja, a statikus szövegtömbök kikerülnek. A darab egy pillanatra sem „ül le”, a meghúzza felerősített szöveg jól halad együtt a szünet nélkül két és fél óránál valamivel rövidebb játékidő feszült, intenzív cselekményével. A kevesebb szöveget több akció kíséri: a színészek mindenre élénken reagálnak, mindig van idő az elhangzottak lecsengésére: megvárjuk, eljártsszuk, nyugtázzuk. A színész nem hadarja a szöveget, mint sok klasszikusét szokás sajnos a kortárs színpadon, emésztetlenül és akusztikailag is érthetetlenül, míg kétségbeesett tempóban igyekszik élve kijutni a szöveglápból, hálásan megkapaszkodva egy-egy jobban mondható-játszható, hatásosabb részletben, ezekre tartalékolva nemesebb erőit. Nem látjuk a színész arcán, hogy „még ezer sor” van hátra, nincs verejtékezés, nincs kínos feszengés. Az egész „él”.

¹³ Hevesi 1930-as rendezése a darab terjedelmét mintegy 60%-ra redukálta. A jelen előadás szövege mindössze 45%-át tartotta meg a szövegnek, ezzel mindaddig a legradikálisabb húzást hajtotta végre.

„Szerette jó hazám, Bojóth!” (I,1-3)¹⁴

Az első felvonás első jelenetében (I,1) a békétlenekkel ismerkedünk közelebbről, illetve először a békétlenek értelmiségi holdudvarát képező Mikhál bánnal és Simon bánnal, Melinda Spanyolhonból érkezett, tehát bevándorló fivéreivel. Akik, bár sosem feledik jó hazájukat, a képzeletbeli Bojóthot, és örökké oda vágyódnak vissza, leckét adnak tiszta önfeláldozásból, bánatos ivászatból és hűség magyar-ságból a Petur vezette békétleneknek - tán még abból is, hogyan lehet álmainkat a változó viszonyok talajába újraplántálni.¹⁵

A Rác József alakításában álmodozó-szelíd-naiv Mikhálnak borközi állapotban (lábánál kosárban hat tejescsupor, föltehetően orvosi javallatra, de a bán egyelőre nem tért át rájuk) valóságos próféciát ad elő Tóth László karcosabb-dörzsöltebb Simon bánja, szeretett testvére a csudálatos jövőről. Egészen furcsa történet ke-rekedik elbeszélésében, egy nemzetség eredetmondája a dráma reális idejébe emelve. Felesége titkon hetes ikreket szült, de csak egyet tartott meg (az iker-szüléshez mint rendellenességhez a népi hiedelemvilágban mindenféle rossz képzet tapadt, például hogy bizonyára nem egy apától származnak), s a többit, akiket ugyan anyjuk halálra szánt, de szerencsésen megmenekültek, Simon bán titokban nevelteti, hogy majd felnőttként boldogan vezethesse őket a mit sem sejtő, jelenleg még gyászoló anyja elé.

A drámai szüzsé kibontakozását késleltető meseszerű epizódot sokan kárhoztat-ták Katona drámájában, mintha felesleges betét lenne. Szerintünk nem véletlenül szerepel olyan hangsúlyos helyen, a darab első jelenetében, hogy a drámai jelen konfliktusos valóságán kívül van egy másik valóság is, a jövőndő, amely az Úris-ten kezében van, és titkon növekszik, mint Simon bán hat, anyjuktól eltagadott fia. És ez a perspektíva, a jövőndő, a folytatás ígéretével van olyan fontos, ha nem fontosabb, mint a mindenkori jelené a maga múló, bár pillanatnyilag kétségtelenül jelentősnek tűnő problémáival. A dráma végkifejletében ez a szempont hangsú-lyosan vissza fog még térni.

Mikhál bán egészen belelkesedik a Vidnyánszky rendezésében is nyomatékos mítosz hallatán: *„Nem hal ki a bojóthi nemzetem!”* Sőt, a dramaturgia közre-működésével Katona szövegét a komikumig túlpörgeti - miután az ujjain kiszámol-ja Simon segítségével a hét hatványait, egészen a mámorító milliókig:

¹⁴ A felvonások és jelenetek számozását Katona szövege szerint adjuk, hogy a darabban tájékozódni könnyebb legyen.

¹⁵ Katonánál: *„MIKHÁL Oh Simon, nem hal ki a bojóthi I gróf-faj! spanyol hazánkba vissza kell I men-nünk - csak ott kell a bojóthi fajnak I zöldelni - I SIMON Vagy Magyarországbán.”* Hát, ha csak úgy nem!

Hét fiúnak hét fia, az 49,
 49 fiúnak lesz hét fia, az 343.
 $343 \times 7 = 2\,401$, $204 \times 7 = 16\,807$
 $16\,807 \times 7 = 117\,649$, $117\,649 \times 7 = 823\,543$,
 $823\,543 \times 7 = 5\,764\,801$, $5\,764\,801 \times 7 = 40\,353\,607$,
 $40\,353\,607 \times 7 = 282\,475\,249$.
 Többen leszünk mint az oroszok!

„Többen leszünk, mint az oroszok!” (Gertrudis kontráz: „De jó lesz az nekünk!”)

Megérkezik Petur (1,2). Olt Tamás remek alakításában a figura kicsit tagolatlan, darabos, inkább elemi indulatok mozgatják, semmint értelmes megfontolások. Könnyen lelkesedik, könnyen lohad, vezetésre önállóan semmiképpen nem alkalmas, rohanna ő, csak nem tudja, hová.

Kezdetét veszi a második jelenet, illetve a békétlenkedés, amúgy istenigazából. Ha eddig nem tudtuk volna, itt válik teljesen egyértelművé, hogy a Petur személyében képviselt békétlenkedők hosszú távú békétlenkedésre van berendezkedve, ez a meghitt pozíciójuk, nem a cselekvés. Akadna éppen átérezhető elem a panaszaikban, ahogyan szinte minden panaszban, és már éppen sajnálnánk is őket, ha nem derülne ki, hogy az igazi bajuk voltaképpen mégis az, miszerint a népnyúzást ez időben más végzi helyettük, holott ez az ő jussuk volna, a magyar uraké. Ezeknek nem a hatalomgyakorlás módjával van bajuk, se a vélt vagy valós igazságtalanságokkal, csakis azzal, hogy nem az övék a prím, meg sosem elég a konc, amit nekik juttat éppen az uralom - ráadásul csípi a szemüket az idegenek térnyerése. Ezért vegyül csak búbánat a mulatókedvükbe, egyébként kiválóan összesimulnának az udvarral, színesítenék a folklórt. Se fogalmuk, se bátorságuk ahhoz, hogy megdöntsék a hatalmat, nem is tudnának mit állítani a helyébe, a programjuk nem terjed túl a kormányváltás óvatos óhajtásán és némi borközi hőzöngésen.

„Szabad kívánna lenni mindenik, és torkukon kegyes nagyasszonyuk sült-főttje oly mohón rohan le, hogy majd szinte megfulladnak.” Mondja róluk Petur, aki jóformán csak abban különbözik tőlük, hogy még ezt is látja, ez emeli a többiek fölé, ha nem is nagyon magasra. (Gertrudis: „Most ez Árpád vagy Bor vére? Melyik-melyik?”) Indulatos monológja nem is leplezi nagyon a sérelem igazi magvát: ez a trendi kormányzat mellőzi őket, pedig jönnének ők örömmel közelebb a tűzhöz, és nem is kerülnének sokba:

PETUR

[...]

Bort ad nekünk,
 de ami egy fillérbe sem kerülne -
 jó szót, figyelmet, nem találni itt.

(Gertrudis: „Na most jön a nemzet halála!”) A királyné ezenközben félrehúzódva figyel, tájékozódik és, mint láttuk, kommentál. Asztalkáján ott a friss sajtó, többek közt az *Élet és Irodalom* egy példánya, széthajtogatva. Ezeket tanulmányozza éppen, mellette egy kitömött pulit tartalmazó üvegtárló. „Mentsük meg Európát, Isten nélkül elpusztulunk” - mormolja, jól hallhatóan, a tartalmat betűzve. „Maguk merániak?” - szól ki a nézőknek ártatlannak szánt csodálkozással a megfelelő ponton, midőn Petur új szólamba kezd, és az ő csontjaival majdan tekéző meráni gyerekekről vizionál (érdekes módon ez a látomás visszatér majd a darab végén Ottó látomásában, aki az ő csontjaival tekéző magyarokat álmodik nyitott szemmel - a paranoia, úgy látszik, rokon képeket fest minden oldalon), valamint azt panaszolja, hogy itt csak a merániakkal állnak szóba érdemben. Peturnak sincs egyéb mentőötlete (I,3) a nagy bajban, mint hogy Bánkot valamiképpen visszacsábítsák országjárásából, éspedig Melindára, Melinda fenyegetett becsületére hivatkozva. Mintha érezné, hogy saját sértettségük, amit nagyvonalúan a „haza” sérelmének becéznek itt, édeskevés.

SIMON

Kit vársz?

PETUR

A nagyúrt.

[...]

Nagy - nagy, ami fenn forog

játékon: a haza és húgotok, Melinda.

Ebben a sorrendben (ez a páros motívum többféle variációban előkerül majd még). A merániak és a magyarok szolmizáló párbajban méretkeznek meg:

MERÁNIAK

Szó, fá, mi, fá, szó.

MAGYAROK

Ré, dó ti, dó, ré.

A békétlenek ugyanazt a dallamot éneklik, csak egy kvarttal lejjebb. „A mi nagy királynénk!” - emelik poharukat a merániak. „Éljen sokáig!” „A magyar szabadság!” - teszi hozzá Petur és utána mind kórusban: „Éljen soká!” „A magyar szabadság!” - összegzi a termékeny értekezlet eredményét személyesen Gertrudis. „Utolsó tánc!” - jelenti be egy udvarnok. Ha csak úgy nem.

„A jelszónk léssen: Melinda” (I,4-5)

Az első felvonás negyedik jelenetében (I,4) végre hazaérkezik a címszereplő, egyelőre titkon, és innenől kezdve itthon van. Tenni viszont (az előtérben legalábbis) nem tesz semmit. Hallgatóz, fürkészt, ellátogat a békétlenekhez, visszatér a palotába, megint hallgatózik, fürkészt. Hosszas nemcselekvése legalább olyan szembetűnő, mint Hamleté, és legalább olyan probléma megmagyarázni. Bizonyos támpontok azért kínálkoznak a megfejtéshez.

Bánk az országjárásról érkezik haza, ahová sejtetően Gertrudis és kamarillája küldte el, hogy addig se legyen útban. A személyes országjárás a középkori udvar életében megszokott, maga a király és udvartartása is sokáig, hagyományszerűen vándorolt az országban, székét hol itt, hol ott állította fel egy időre, törvényt látott, felélte a természetbeni adót és a királyi birtokok termését. A premodern körülmények közt erre infrastrukturális okokból is szükség lehetett, de szimbolikus jelentősége is volt annak, hogy a király személye legalább időnként fizikailag is a közelben legyen, bizonyos ügyekben személyesen ítélkezzen, holott nyilván akkor sem ez volt a tájékozódásnak, hírek gyűjtésének és parancsok kiadásának egyetlen formája.

Bánk tehát egy ilyen országismereti túráról tér vissza, ahol - nem várt következményként - szembesül az ország népének általános nyomorával. Nem világos, mekkora része van ebben a meráni lobbikormányzásbeli térhódításának és vagyonkezelési gyakorlatának, de valamekkora minden bizonnyal van. Mindenesetre nagy a baj. (Halkan felmerül ugyan bennünk a kérdés, hogy ha Bánk a kormányzásban részt vett korábban is, vajon miért érte akkora meglepetés? Persze saját szemünkkel látni, az más, valóban, és most a saját bőrén érezkelhette, hogy katasztrófa közeleg.) A merániakat azonban nem Gertrudis egyedül hozta helyzetbe, bár ez a darabban világosan nincs kimondva, azért érezkelhető: a király nyilván fékező és kiegyensúlyozó erőként működött, míg itthon tartózkodott, de a merániakat elsősorban az ő politikája juttatta birtokhoz, vagyonhoz, pozícióhoz. És nyilvánvalóan nem csak maguk felelnek a kialakult helyzetért, méltatlan viszonyokért, miegyébért, hanem a teljes uralkodó osztály együtt. A népszerűtlenség és a köznyomor együtt persze mindenképpen rossz kombináció a mindenkori hatalom számára, ha tehet róluk, ha nem (pl. aszályról, rossz termésről), ha teljes mértékben és egyedül felelős értük, ha nem.

Egy megrendült Bánk tér tehát vissza az udvarba, akinek elsősorban a királlyal lenne elszámolnivalója, csakhogy a király nincs itthon. Másodsorban az uralkodó távollétében a főhatalmat bitorló királynéval lenne dolga, ezt a szembesülést azonban nem akarja elsietni, hiszen a királyné becsülete is rá van bízva a király távollétében, a helyzete tehát nagyon kényes. Semmiképpen sem ígérkezik kellemesnek egy ilyen tárgyalás Gertrudissal, de első körben rajtuk kívül ez senki másra nem tartozik, csak hármukra, akik a főhatalomban *de iure vagy de facto* személyes felelősséget viselnek: Endrére, a királynéra és rá. S ha egy ilyen szembesítésre elszánja magát, bizony hátszóra is szüksége lesz, támogatókra, a királyné pártja

ellenében saját pártra (talán a békétlenekből, ha sikerül őket pacifikálni?), de kellő óvatossággal, meg kell győződnie róla, hogy minden irányból fedezve legyen - nem tűnhet *pártütésnek* a dolog. Bánk nem akar idő előtt lépni, mert tudja, hogy ha ő bevonódik, cselekedni fog, és az végzetes lehet.

BÁNK

Hazánk külön-külön vidékein
jajt s bánatot találtam; s itt ime
ellenkezőt találok, s nem tudom,
rémisztőbb melyik.

Ebben az állapotában éri, leggyengébb pontján a dőfés: a magánéletében.¹⁶ Házi békességét vonja be a közsférába Petur célozgatása és a nyomában támadó gyanú. Attól kezdve, hogy ez a név elhangzik: „Melinda”,¹⁷ Bánkot látszólag semmi más nem érdekli többé igazán, csak az, ami vele összefügg (ezért nem értik meg egymást Tiborccal nevezetes tragikus-groteszk kettősükben). Eleve benuult volt, most még egy új kábulat is körülfogja, mint felhő. Innen szemlélve már nem olyan rejtélyes, miért is nem lép egészen a IV. szakaszig: Bánkot nem az érdekli, vajon Ottó mire képes, egyedül csak az, Melinda mire képes, mi az, amire Melinda jelleme, tisztasága, szeretete és becsülete elegendő az ő távollétében, amikor (látszólag) nem őrzi a házat. Ezt a próbát Melindának egyedül kell megállnia, különben Bánk, aki amúgy is félti szép (és nála jóval fiatalabb) feleségét, soha nem nyugodhat meg. Ráadásul ahhoz, hogy egy ilyen kényes ügyben a meráni Ottó (és a tőle elválaszthatatlan királyné, aki udvarhölgye és öccse becsületéért egyébként is a sajátjával felel) ellen felléphessen, biztosat kell tudnia, egészen biztosat. Ezért nem siet a segítségére, nem „intézi el” Ottót és nem cselekszik a következő jelenetekben. Csak fülel, hallgatózik és a történések peremén gomolyog sötéten. A békétlenekhez is az kapcsolja először, hogy a jelszavuk: „Melinda.” És ezzel sem lopják be magukat a szívébe (I,5):

BÁNK

Melinda szép, mocsoktalan neve
ma szemfedélül szolgál egy setétben
ólálkodó csoport között!

¹⁶ „Melinda az egyszerűség és az ártatlanság megtestesüléseként jelenik meg a darabban, ezért is annyira vonzó préda Ottó számára. Házassága Bánkkal példaértékű, és a nádor morális tekintélyének egyik pillére, így közvetett módon gyengíti Gertrudis hatalmát. Vagyis minden, ami Bánk becsületét kikezdi, Gertrudis malmára hajtja a vizet, nem véletlen hát, hogy ő az, aki Melindát az udvarba rendeli.” (KAMRÁS: „Könnyű Melindát táncba vinni?”)

¹⁷ Kérdés, hogy a békétlenek vajon honnét bírnak tudomással a Melindát fenyegető veszedelemről? Nehéz másra gondolni, mint arra, hogy Ottó egy ideje kerülgeti az asszonyt, (mindenki más számára) egyértelmű szándékkal, s erről az udvar pletykál máris.

Mátray László monumentális alakításában a fizikailag is életnagyságúnál nagyobb Bánk (akit a jelmeze még egy nagyobbító hatású, szárnyaival földet söprő hosszúkabáttal is ellát) sosem találja a helyét a színen igazán a többiek, a terek és a díszletelemek között: egyszerűen nem illik ebbe a léptérendszerbe. Megszólalásai vívódóak, lefojtottak, helyenként a suttogásig, szaggatottak, úgy szakadnak ki belőle. Nem élvezi, hogy szólania kell, bár van mondandója¹⁸ (és ki is tudja ereszteni a hangját, ha szükséges). Az egyenes gerincű Bánk fokozatosan roskad meg, ahogy a királyné és pártja egész romlottságával, a békétlenek fogyatékoságaival, Melinda bukásával stb. és egyáltalán, a személyét fenyegető végzet teljes súlyával tisztába jön, és egyre inkább tudja, hogy elszámolása Gertrudissal (aki idővel értesül a nagyúr hazatéréséről, de nem találkozik vele) nem elkerülhető.

Reméljük, ezzel sikerült megindokolnunk, miért volna dramaturgiailag ettől a Bánktól teljesen idegen, ha mirnix-dirnix rárontana a még csak gyanú alá vont csábítójelöltre - eltekintve most attól a mellékszemponttól, hogy mégse egy lovagdrámában vagyunk.¹⁹

„Hiszen nem is figyelmez rám” (I,6)

Tiborc és Bánk első, sokat elemzett, az egymás mellett elbeszélés miatt a komikus elemeket sem nélkülöző kettősében (I,6) lép színre először Tiborc (Varga József eszköztelenségében is nagyszerű, megrázó erejű parasztfigurája - itt jegyezzük meg külön tökéletes klasszikus mozzulatát, mellyel a kalapját alázatosan két kézzel mellére szorítja, míg a nagyúrhoz beszél,), aki egyszerűen nem jut hozzá ebben a mintegy kilencven sorban, hogy akár egy rövid mondatot is befejezhessen, holott ő jön Bánkhoz, és pedig fontos mondandóval. Mátray-Bánk helyenként egészen látványosan nem figyel, egy ponton hasra fekvé elterül a lócán - nagyon el van merülve magában.

Csak Tiborc zárszavából derül ki végül, mikor egyedül marad a színen, hogy a nyomorúság lopásra kényszerítené, és ő már-már rá is állna, de nagyon nem tudja, hogy kell, és végső megszorultságában a nagyúrhoz jött, segítséget kérni. Egyelőre

¹⁸ Szerintünk ezt érti félre az alakítást kritizáló Szekeres Szabolcs: „Mátray László Bánk bánjából helyenként hiányzik a vívódó én hajlékonysága. Akármilyen látványos az előadás, a nagyúr belső világának szünet nélküli háborgását az ormóttan sáros csizmával történő dobantások és a jobbára merev arcvonások nem jelenítik meg kifogástalanul.” A nagyúr belső világa nem háborg szüntelenül (bár kétségkívül sűrű napja van), hanem egymást követő hullámokban hol dühöd, hol elkeseredett, hol higgadt és céltudatos, hol habozó és reménykedő - egyszóval mint bárki más, csak egy karizmatikus személyiség átlagosnál nagyobb „kebelében” zajlik mindez. Felkavaró élmények/hírek érik, ezeket megpróbálja feldolgozni, önmagát megnyugtatni, hogy feladatát elláthassa, reagálhasson, majd újabb felkavaró élmények érik stb.

¹⁹ Bár éppenséggel lovagokból túlkínálat van: „Van a darabban érzelmes, előregedett lovag: Mikhál, Simon; van heves, pártos lovag: Petur; legválasztékosabb lovag: Solom; legöntudatosabban egyensúlyozott királyhű lovag: Bánk; léha, eszes intrikus lovag: Biberach; tompa eszű csábító: Ottó.” (HORVÁTH: Katona József.... 79.)

nem kap ilyesmit, a harmadik felvonásig kell majd várnia, hogy valamelyest szót értsen vele. Bánknál rendes esetben nyitott fülre találna, de épp az imént omlott a fejére tulajdon háza, jelenleg nincs tárgyalóképes állapotban. És bár Tiborc se nagyon fogékony éppen a más bajára, Bánknak végül dúlt monológjával sikerül rendesen ráijesztenie. Kivételesen hosszabban idéznénk, mert Bánk itt ritka bepillantást enged a lelke mélyébe, nagyjából összefoglalva a fentebb elemzett állapotát:

BÁNK

[...]

Mennyben lakó szentséges atyám! Ide
mindentudásod, hogy fátyolon átlássak.
Talán ez a királyos asszony azért
járatja velem az országot, hogy addig itthon
fojtsák meg üdvösségemet?

Nem kétséges, hogy akinek a fátylán átlátni (Katonánál még folytatódik: „és eszemmel a halandók szívébe nézhessek, mint tükörbe”), illetve szívébe mint tükörbe belenézni szeretne a nagyúr, az elsősorban a felesége, de attól fél, hogy mások („ők”), akiket itt nem nevez néven, de nyilván Ottót és Gertrudist jelentik, jobban belelátak légyen ebbe a szívbe, mint ő, a „szerelmes” férj. És megfogalmazza azt a gyanúját is, hogy talán országjárására sem csak ártatlan indokból küldték...

BÁNK

„A szerelme-féltő
bán!” (Kacag.) Hazudsz!
Miért, Melinda?!
Világot itt! Világot! (Hirtelen.)²⁰

E homályos soraiból mintha az csengene ki, milyen rosszul érinti Bánkot fontos közéleti küldetése teljesítése küszöbén, hogy a magánélete kényszerűen tényezővé lett ebben a történetben, s még úgy tűnhet majd, mintha privát sérelem tüzelné fel-lépésre (ráadásul ugyanazok ellen). Az is világos a számára, hogy ez a sebe cson-tig hatoló, nem nyugodhat, amíg az ügy így vagy úgy végleg el nem rendeződik - tényleg rátaláltak a leggyengébb pontjára.

²⁰ Katonánál Bánk itt még egy valószínűleg szándéktalan poént „süt el”: „S egy ember - egy haszon-talan por - az l ütné ki ötet karjaim közül?” A nagyúr alighanem a porból lett emberre gondol, mi azonban, akik ismerjük a darabot, nem tudjuk nem kihallani a másik por jelentését: azt, amit Melinda számára vesz át majd Ottó a következő jelenetben Biberachtól.

„Mert sem a búdban, sem a szerencsédben soha ok lenni nem kívánok” (I,7)

Ennyi előkészület után egy (vagy több) kulcsjelenetnek kellene következnie, mondja magában a néző, de újabb előkészületek következnek (I,7). Ottó a kelletlen Biberachal tanácskozik (Biberach már tudja, hogy Bánk itthon van, és talán éppen hallgatózik, el is ment a maradék kedve az egészsőtől), akit a jelek szerint elküldött kikémelelni Melinda hajlandóságát.

OTTÓ

Biberach! Szólj gyorsan - megtaláltad őt?

BIBERACH (jelentőleg)

Találtam - a galamb helyett oroszlánt.

Ha ez Melindára vonatkozna, ahogy a herceg érti, azt kellene jelentenie: szelíd hajlandóság helyett vad elutasításra talált a lézengő. De még ebben az esetben is furcsa lenne Melindát az „oroszlán” képében elképzelni. Sokkal valószínűbb, ahogy azt már korai magyarázók is javasolják, hogy Biberach Bánkról beszél, de úgy, hogy Ottó ne értse (szeret ilyen kétértelműen játszani vele is, másokkal is). Bánkot találta ott, ahol Melindát kereste. Ebből következik, hogy nem is beszéltek Melindával. Ottó természetesen tanácstalan, és a hízélgéstől sem riad vissza, hogy biztosítsa magának a dörzsölt haver segítségét.²¹ Biberachot nem esett a feje lágýára, nyilvánvaló, hogy nem neki van szüksége a hercegre, hanem fordítva. Régi disznóságuk közös emléke összeköti őket, de ez nem barátság, és a lézengő ritte a jelek szerint lassan továbbállna a szolgálatból (különös tekintettel Bánkra, akivel eszébe sincs összeakasztani a bajszát). Ülnek a kispadon, Biberach elnéz a herceg feje fölött, rendületlenül eszi (ezúttal) a beföttjét. A magokat félelmetes profizmus-sal messzire szétköpködi, mintha csak paritýából lődözné őket.

Aztán mégis bátorítja a herceget (de burkoltan meg is szégyeníti): rangja, királyi nénje bőven elég kellene legyen bárki fehérnép elcsábítására. Hidegből melegbe mártogatja Ottót, játszik vele, hol úgy tesz, mintha kétség sem férhetne a sikerhez, hol úgy, mintha reménytelen ügynek tartaná az egészet. A megmérgezt Ottó végül rászól, mire (egyelőre) kiadja az útját:

OTTÓ

Bíberách!

Hol így, hol úgy beszélsz!

BIBERACH

Mert sem a

búdban, sem a szerencsédben soha

ok lenni nem kívánok.

²¹ Halhatatlan párbeszédük Katonánál ekképpen zajlik: „OTTÓ [...]Légy nekem barátom. | BIBE-RACH Én nem. | OTTÓ Nem? És miért? | BIBERACH Hogy más legyen.”

Ottó elviharzik. A színen magára maradt ritter kimondja a következő szakasz szlogenjét: „*Ott van a haza, hol a haszon*”, majd kacéran meglebegetti, hogy esetleg Bánk szolgálatába állna - föltéve, tesszük hozzá, ha a nagyúrnak gusztusa támad egy ilyen bizalmasra. Kétséges. Mondott nagyúr közben dúltan kering a szín körül, a középső járásban, a királyné asztalkáján felejtett újságokat kapja fel az eligazodáshoz segítséget remélve, de hiába lapoz bennük, a világosság csak nem jön. „*Ezekből, világot?*” - kérdezi, éllel, majd kivonul.

„Az ördögökkel is enyelegnének, ha nincsenek körülöttök férfiak” (I,8)

Most a csinos Bendeleiben Izidóra udvarhölgy lepi meg Biberachot (I,8), vélhetőleg hallgatózott (a palotában a darab e pontján járványszerűen elharapózik az illetlen hallgatózás, már a kihallgatók se tudják, ki hallgatja még ki őket). Ács Eszter alakításában a fiatal türingiai udvarhölgy látszólag elég természetesen illeszkedik a meráni neonifjúság feslett életviteléhez. Hibátlan alakját feltűnő fémes-halványlila ujjatlan nagyestélyi hangsúlyozza (a királynén kívül egyedül ő visel erős színt), vastag üzemi sminkjét, szép fejét és szőke frizuráját óriási fekete túllgallér. Kerek napszemüvegének üvege vörös. *She's a real party animal*. A férfiakkal gátlás nélkül flörtöl (és üzletel), határozott, magabiztos, szuverén egyéniség, hódító jelenség. Jócskán fenn is hordja az orrát. Sebezhetősége csak idővel mutatkozik meg: ez a szegény lány a jelek szerint őszintén szerelmes, de legalábbis őszintén akarna valamit a narcisztikus bálgúnár Ottó hercegtől. Ilyesmi a legjobb udvarokban is előfordul - jobb sorsra érdemes nők színvonal alatti pasasokba bolondulnak, különösen ha az utóbbiak a királyné rokonságához tartoznak. Az eset reménytelen, persze, Ottónak ő nem kell, mivel könnyen megkaphatná, annál is kevésbé.

„Zizidóra”, mondja neki rosszul leplezett sajnálattal az előadásban Biberach - a poén út. A lézengő ugyanis némileg tényleg megszánja a lányt, bár nem tud, és nem is igen akarna mit tenni érte.

BIBERACH (vállat vonyít)

Kisasszony! Én

száraz reménnyel nem tudlak tovább

éltetni -

A børszerkós ritter (szokása ellenére) nem kertel, ő pontosan tudja, mit jelent, hogy Izidóra vele itt kettesben maradt (gótikus viszonyok között ilyesmit egy hajadon udvarhölgy nemigen engedhetne meg magának), ha ezt áperté egyikük sem fogja is kimondani: nagy bánatában per pillanat a lány azt se bánná, ha Biberach vigasztalna meg. Amúgy is meg akarja nyerni magának, szövetségesül. Látszólag Melindáról társalognak, de Izidóra itt a körülményekhez képest lehető nyíltsággal (és gesztusaival: többek közt a szó szoros értelmében egy tálból cseresznyézik a lézengővel, egyebeket most szemérmesen hallgassunk el) felkínálja magát:

BIBERACH

Hisz' Isten

én nem vagyok - ha mást szeret.

IZIDÓRA

Való tehát.

Melinda képes volna rá?

BIBERACH

Hisz' asszony.

IZIDÓRA (Dölyfösen.)

Asszony?!

BIBERACH

Az ördögökkel is enyeleznének,

ha nincsenek körülöttük férfiak.

IZIDÓRA

És te is jó ismerője vagy a női nemnek.

Biberach itt kiszól kettejük játékából, ez a vaskos gorombaság ugyanis egyszerűen semmiféle manőverrel nem érhető Melindára. Épp a lézengő fogja mindjárt azt javallani Izidórának, legyen ő is elérhetetlen, mint Bánk felesége (!), akkor talán jobban fog kelleni (bárkinék). Melindáról mindent inkább el lehet mondani, mint hogy az ördöggel is elmenne, ha éppen nincsen férfi kéznél: hiszen éppen az a baj vele, hogy az ördögnek sem hajlandó elmenni... Ez a mondat annak és arról szól, akivel éppen beszél Biberach, azaz Izidórának, aki jelenleg a számmal is szívesen vigasztalódna, ha a ló nem elérhető. A ritter mondata önkritikus mondat (reálisan felméri, hogy ebben a leosztásban ő az ördög), óvná is a tévedéstől a lányt, meg hát persze neki sem kell. Búcsúzóul még kerek percc megmondja neki a magáét:

BIBERACH

Ne fuss Ottó után

- tudom magamról - a férfi

az olyat, ki könnyű győzelmet ígér,

azért se szíveli: de légyen a

meghódítás nehéz, már

csak pusztá büszkeségből is belé szeret.

Hát ez világos beszéd („tudom magamról”), Izidóra érti is, hátrafelé is meg előre is, és nyomban vérig sértődik (és elnyomja rágógumiját a ritter kopasz fején). Itt bizony vissza is utasították, át is láttak rajta, és némi tagadhatatlan fölényeskedéssel még ki is oktatták (vigasz helyett), mint egy iskoláslányt. Ez sok a jóból egyszerre. Pedig Biberach itt tényleg szívességet tesz neki (egyetlen egyszer a darabban), maga sem érti, miért - az a bolondos, jó szíve, nyilván.

BIBERACH

Szegényke! (*Szünet után:*)
Szép két szem, szép ajkak,
szajkói nyelv - és minden, ami csak
beszélhet, azt beszéli, hogy:
az ész hibázik, a fejecske kong.
Izidóra?! Zizidóra. Zizidóra.

Túl nagy volt köztük a szakadék években és rutinban.

KÓRUS

Ott a haza, hol a haszon.
Ott a haza, hol a haszon.

BIBERACH

Ettől áll nékem a...
Amúgy leginkább az operettet szeretem.
Tradíció. Innováció.

A børszerkóját látva ezt igazán nem gondoltuk volna. De mikor a színen valaki belekezd egy operettszámba, rögtön helyesbít: „*Csak hülyéskedtem.*” Egy megjegyzés ide kívánczodik Biberach szerepéről: darabbeli súlyát meghaladó az a rang, amit a szövege mennyisége ad neki. Bánk után (692 sor) az ő szövege a legterjedelmesebb (300 sor jut neki), a többiek rangsora „kilóra”: Petur (296), Mihál (245), Gertrudis csak az ötödik (193), Tiborc (185) megelőzi Ottót (168), a királyt (127), Melindát (120), Izidórát (116) és Simon bánt (106)! Másnak nem jut jelentősebb szövegmenység.²² Futó pillantásra is látszik, hogy a címszereplővel egy súlycsoportban senki sincs. Az előadásban a húzások kicsit kiegyenlítik a szórást, Bánk valamivel szűkszavúbb, de az arányok érdemben nem változnak.

„Távozz!” (I,9-10)

Melinda első igazi színrelépésekor (I,9) válik világossá az előző jelenet dramaturgiai funkciója: a táncoskomikus-szubrett párt láttuk Biberach és Zizidóra ket-tősében, most pedig színrelép a bonviván és a primadonna: Ottó és Melinda. Ha a Bánk bánt operettnek írták volna meg, a darab végén ők egymásé lennének, Ottó megkomolyodna, az akadályt, Bánkot meg elvinné a bakurász (egy jókor jött szív-roham formájában, mondjuk hallgatózás közben). Gertrudis életben maradna, és a hazatérő király adná össze a szerelmeseket a fináléban (majd átadná trónját a fiataloknak) - a békétlenek húznák a tust hozzá, a merániak egy vadonatúj partydrog-gal ünnepelnének. Sajnos azonban a szerző keresztülhúzza számításainkat.

²² Orosz László adatai.

Söptei Andrea lenyűgöző, hajszálpontosan kiegyensúlyozott, az energiákkal, dinamikával beosztóan bánó alakításában Melinda boldogtalan asszonyként lép már a színre is. Az udvar népétől is valamiképpen rögtön külön áll. Alig mosolyog, alig reagál, míg a többiek minden korlátot feledve, tombolva vígadnak, de a békétlenekhez sem kerül ettől közelebb. Jelen van, részt vesz az udvar életében, de feltűnő, hogy soha senkire nem pillant rá, elnéz mindenki mellett és felett, ideértve a királynét is - saját magával van elfoglalva.²³ A jelmeztervező a többi főszereplőhöz hasonlóan őt is egyedi külsővel határolja el: bukása előtt szolid, hosszú ujjú, térd alá érő, pasztelldrapp alapszínen virágmintás egyberuhát visel fekete bársonygallérral - a bukása után ugyanezt megszagatva, helyenként drámai alkalmi kiegészítőkkal. Itt történetesen méteres fehér fátylat vonszol maga után - sokoldalúan használható darab. Nem egyértelmű, mi az oka boldogtalanságának a férje hiányán kívül, de sejteni lehet, hogy akkor se sokkal boldogabb, ha otthon van, legfeljebb a problémái olyankor némiképp más természetűek. Kisfia, Soma vele él az udvarban.

Első szava Ottóhoz a darabban akár Melinda szlogenje is lehetne: „Távozz!” Ezzel indul kettősük. Ottó szavaiból hamar kiderül, hogy alighanem nyíltan és a maga bumfordi módján egyenesen szerelmet vallott az asszonynak, aki a lehetetlen ajánlatot az egyetlen lehetséges módon fogadja: tiltakozással. Idáig semmi rendkívüli nem történt. Hanem a herceg mentegetőzéséből rögtön kiderül még valami, és az annál meglepőbb: hohó, ezeknek közös titkaik vannak, múltjuk!

OTTÓ

Midőn

Fülöp király ölettetése végett

gyanúba jővén, szenvedésemet

elbeszéltem, oly szerelmes érzés

csillámla kedves könnyeidben -

Ajjaj. Hogy kétségünk se maradjon, Ottó olyan témát említ fel dokumentálatlan korábbi randevúikról, amit nem beszélhetek volna meg olyan nyilvános eseményen, ahol a találkozásuk magától értetődő. A hercegnek ez a titka az udvarban sem lehetett akárhol beszéd tárgya: azért kellett a nővére után Magyarországra jönnie, mert gyanúba fogták Fülöp német király 1208-ban (a darab idejéhez képest öt évvel korábbi) meggyilkolásakor. Mikor és hol ejthették szerét ezek ketten, hogy ilyen kényes témákról diskuráljanak? Csak ők tudják. Megjegyeznénk, hogy most is gyanús nagy egyetértésben ücsörögnek a kispadon. Az biztos, rosszabb is történ-

²³ „Abban az atmoszférában, amelyben a Bánk bán lejátsszódik, mindenki gyógyíthatatlanul egyedül van, és gondolatait kicserélni nincsen érkezése.” (SZERB: *Magyar irodalomtörténet* 263.)

hetik az ember lányával, mint hogy a királyné öccse udvarolgat neki, Melindának minden bizonnyal hízelgett az érdeklődés, talán egy kicsit szikrát is fogott. Mindenesetre későbbi büntudata és egész itteni viselkedése²⁴ arról tanúskodik, hogy a korban hozzá közelebb álló jóképű herceg közeledése nem volt neki mindig egészen kellemetlen.²⁵

Barátkozni, ártatlanul kicsit udvaroltatni magunknak, ez belefér, ennek van kultúrája: az ember lánya legalább nem felejt el, hogy nőből van, míg a férjét nélkülözi. A házasságtörés azonban az a határ, amit ő soha nem lépne át - ahogyan Bánk számára a pártütés ez a határ.

Ottó viszont ezek után beveti a nehéztüzérséget, ott próbálná megfogni Melindát, ahol - ha hihetünk a régieknek - sok okos asszonyt sikerült már: felcsillantja Melinda előtt a lehetőséget, hogy éppen az ő szeretete, viszonzó szerelme lehetne az, ami a csélcsap, felelőtlen hercegből más, jobb, komolyabb embert formálhatna (feltéve, ha engedne végre, persze):

OTTÓ

Ottó többé nem az, ki volt. Más terme itt
már általad, Melinda.

Micsoda perspektíva!²⁶ Melinda azért nem az a trófea, akit egy ilyen szakállas puskával ki lehetne löni, de észrevehetően megenyhül, kicsit még meg is sajnálja a herceget.

MELINDA

Szerelmem által egy lehet
csak boldog és szerencsés - az pedig
Bánk.

Mire Ottó sóhajtva Melinda keze után nyúl, és azt forró homlokához nyomja. Hosszasan. És Melinda nem veszi el a kezét... Természetesen, különben nem lennének romantikus drámában, Bánk éppen ezt a pillanatot választja hallgatózásában (gyanús lett neki a csönd), hogy belépjen. Azonnal vissza is tántorodik a látványtól. Az érintettek, ugyancsak természetesen, nem veszik észre. Folyik tovább a szédítés (I,10).

²⁴ Erről csak annyit, hogy miután határozottan elzavarja a herceget, két nem is rövid jeleneten át egészen jól eltársalognak.

²⁵ Katonánál: „MELINDA *Édes Istenem, mi lett belőle!* - | OTTÓ *Énbelőlem?* | MELINDA *Ál!* - | *orcád-ból, undok ember! Oh, szerelmes | jó Istenem, be megcsalatkozték!*” Ezek szerint tehát volt miben megcsalatozni, tesszük hozzá.

²⁶ Katonánál a szózata végén még meg is dicséri magát a gazember, csak hogy a néző is el ne kábuljon a nagy szánakozásban, imígyen: „OTTÓ [...] *(magában) Helyessen | mondád, ravasz kölyök!*”

Ottó dumája a továbbiakban erősen színvonal alatti közhelygyűjtemény, de van benne egy erős félmondat, a vége pedig olyan gejl, hogy az már voltaképpen szép:

OTTÓ

[...]

Lennél csak egyszer enyim Melinda
 eszelős szerelmem egy egészen új
 világot álmod örütségiben,
 melynek csak Ottó a lakosa és -
 Melinda. (*Letérdel.*)

Azért itt szintet lépünk: elhangzik az elsónél egy szerényebb (?) ajánlat: ha már többre nem hajlandó Melinda, legalább egyszer legyen az övé, mondjuk vigaszdíjképpen. Az asszonyt ez a húzás (és hogy Ottó térdre ereszkedik) ébreszti fel a kábulatából: innen sürgősen mennie kell, ha méltóságának maradékait meg kívánja őrizni. Védekezésül a férje emlékét és szavait szegezi a tolakodó herceg ellen:

MELINDA

Midőn kezem' megkérte, nem rogyott
 ő térdre -! Szép se' volt igen

[...]

„Szó, kézbe kéz és szembe szem, - minálunk
 így szokta a szerelmes: aki itt
 letérdel, az vagy imádkozik, vagy ámít.”

[...]

(*Egész bosszúval el akar sietni,
 de szemközt jön Gertrudis.*)

Melinda a tőle megszokott, gyermeki módján őszinte (nincs egy félig hamis szava sem az egész darabban), ezért aztán eléggé árulkodó, ahogyan önkéntelenül is összehasonlítja az előtte (nem) térdeplő férje emlékét a jelenleg előtte térdeplő férfi (tagadhatatlanul jó) képével, és tárgyilagosan megállapítja, hogy bizony az ő Bánkja soha nem volt egy macsóhímezés. Ha ezt egy asszony ilyen helyzetben ennyire magától értetődő természetességgel közli (kéretlen udvarlójával!), az már nem először hasonlítja össze (és nem rózsaszín szemüvegen át) az urát más képzeletbeli vagy valóságos férjváltozatokkal. Ez a gondolatkör nyilván nem idegen számára.

És még valamit elárul az, hogy ebben a válságos helyzetben nem a férje iránti szerelmét hívja belül lelke erősítéséül, nem abba kapaszkodik, hanem annak bizonyosságába, hogy a férje szereti őt: kettejük közül valószínűleg Bánk az, aki

igazán vagy inkább szerelmes - gondoljunk csak Biberachra a prológusban, milyen természetesen nevezi „szerelmes Bánk bán”-nak a címszereplőt, mintegy eposzi jelzőként biggyesztve a neve mellé a „szerelmes” jelzőt. Erről (is) közismert lehetett az udvarban a nádor. És mivel Melinda tapasztalta már, milyen az, ha egy igazi szerelem vallja meg magát, ebben az összehasonlításban Ottó állítólagos szerelme műanyagnak bizonyul. Mindjárt jobban érteni véljük, miért ilyen örülten féltékeny Bánk, és miért nem érzi a helyzetét igazán stabilnak férji mivolta ellenére sem. *Larger than life* személyiségét alighanem könnyebb volt csodálni, mint szerelemmel vizsontszeretni. Melinda becsületére legyen mondva, soha nem tesz úgy, mintha őt a férjéhez szenvedélyes szerelem kötné a maga részéről, sőt, a fenti Bánk-idézetet leszámítva egy szóval sem említ többé semmiféle szerelmet. Valóban hűséges felesége volt.

(Itt térjünk ki zárójelben a Bánk-casting egy tipikus problémájára: a rendezők a fenti egyértelmű szövegbizonyosság, Melinda első kézből való nyilatkozata ellenére sem merik megkockáztatni, hogy a Bánkot játszó színész ne legyen legalábbis feltűnően jóképű. Pedig létezik monumentális emberpéldány szépség és báj nélkül is, és a darabnak ez a fontos konfliktusa teljesen elsikkad, ha Ottó minden téren eltölpül Bánk mellett, és az összehasonlításból eleve minden tekintetben vesztesen kerül ki. Holott egyvalamije neki tagadhatatlanul van, ami Bánknak hiányzik: sármlja, olyan, amilyen, kicsit nyálas, kicsit macskaszerű, de van - és persze ettől még lehet jellemtelen, felelőtlen és elviselhetetlen, mint ahogy az is. Mátray László szoborszerűen szép Bánkja ellen ezt a szempontot azért fel lehet hozni, hogy hibát is találhassunk a kétségtelenül igen jelentős és jól sikerült előadásban.)

„A kis majom harap” (I,11-12)

Melindának a fentiek után tényleg el kellett volna vonulnia, éspedig sietve, de az abgangját tönkreteszi kollégája (illetve főnöke), Gertrudis királyné (I,11). Nem is akárhogy. (Az úrnő darab ideje már oldalról figyeli őket kíséretével, Ottó térdelését legalábbis látja.) Vontatottira hangszerelt, erősen ironikus antréját Udvaros szájából nagy nevetéssel jutalmazza a közönség:

GERTRUDIS

Hogy sokszor oly hívatlan érkezik
az ember!

Ezek után kérdőre vonja Melindát, egész uralkodói göggel. (Ottót mégse lekéztetheti nyilvánosan.) Melinda sajnos, jó szokásához híven, a királynénak is a szemébe mondja a magáét, rögtön, ráadásul tanúk előtt. Ezt taktikailag jobb lett volna nem tennie, Gertrudis ugyanis tart a botránytól, és szövetségese lehetne, ha okosan viselné magát - csak hát az nem Melinda lenne.

MELINDA

Köszönöm, nagyasszonyom,
 hogy oly kegyes valál, s átláttad azt,
 hogy a bojóthi Melindának nem illik
 falun magányban lakni, mert nagyúrné,
 s alkalmatosságot szerzél nekem
 ezzel (*Ottóra mutat*) sok édes mulatságra is -
 ó, mert hiszen Melinda együgyű!
 (*Szinte illetlenül elsiet.*)

Egy kicsit furcsa itt Melinda a királyné ellen irányuló indulata: önmagában az imént történekből egyáltalán nem következik, hogy Gertrudisnak bármi köze lenne a történetekhez. Arra kell gondolnunk, hogy a nyílt vallomás sokkhatására Melindában felmerültek korábbi szavak, célzások, és most állt össze benne a kép - mindenesetre láthatólag úgy gondolja, az udvarba hívásának is már az volt (az eddig leplezett) célja, hogy Ottó megkörményékezhesse őt. Ha ezt gondolja, nyilván nem ok nélkül gondolja. Erről többet nem fogunk megtudni, holott Gertrudis felelősségét tekintve fontos körülmény. A királyné - rosszul leplezett bosszúsággal (azt remélte, Melinda magyarázkodásra kényszerül, és így ő távozik vesztesként, sőt a gyanú árnyékában a színről) - már csak a távozó hátának címezheti a rendreutasítást:

GERTRUDIS

A kis majom harap. (*Szünet.*)
 Negyednapig előmbe nem bocsájtatik.

Kiparancsolja kíséretét, hogy most ő mondja meg a magáét Ottónak, illetve megtudja, mi is történt itt (I,12). A királyné se sokat finomkodik, ahogy az előbb Melinda sem, de a herceg nemigen ért a szóból. Gertrudis a trónjára ül, Ottó elébe térdel, majd elterül. Lesz még eltaszítva is. Jelenetük van olyan fontos és megvilágító erejű a továbbiak szempontjából, hogy közel teljes terjedelmében idézzük, közbe kommentárjainkkal:

GERTRUDIS

Ottó! Mi volt ez?

OTTÓ

Kedves, kedves királyi néném!

GERTRUDIS

Félre azzal!

OTTÓ

Ő - ő -

A királynét ilyen mérgesnek a herceg valószínűleg még nemigen látta, most tényleg éktelenül dühös. Leplezetlenül áll előtte öccse összes jellemhibája, lelkének egész kisszerűsége és a fenyegető baj nagysága, s a látvány keserves. Ottó ijedtében dadogni kezd.

GERTRUDIS

Mi ingerelte oly nagyon fel őtet?

OTTÓ

Mi? Mi? Szívem.

GERTRUDIS

Szíved?

OTTÓ

Az.

Gertrudis nem a szívére gyanakodott, inkább egyéb testtájékára. Attól tart, hogy megtörtént a legrosszabb, ráadásul Melinda haragjából ítélve nagyon ügyetlenül történt, és máris kész a botrány. Ottó válasza némileg megnyugtatja, de az ijedtségnek és a kétségtelen veszedelem fenyegetésének hatására a királyné a tőle helyzetében telhető nyíltsággal közli vele, hogy nincs több dobása. Ha ezt elbaltázza, rá se számíthat többé, mert nem fogja tudni kihúzni a bajból, sőt, valószínűleg mindketten együtt buknak. Éppen csak fel nem pofozza a herceget, de a szavak szintjén tulajdonképpen az is megtörténik. Attól sem hatódik meg, hogy az öccse felindulásában egyszerűen „Trudinak” szólítja egy helyütt...

GERTRUDIS

Ottó!

OTTÓ

Mi lelt?

GERTRUDIS

Azt kérded, biborunk bemocskolója?

OTTÓ

Istenemre -!

GERTRUDIS

Mit?

OTTÓ

Túrtesd magad -

GERTRUDIS

Ki vagy te? És ki én?

Az én anyám, s hazám, Meránia

szült téged? A nagy Berchtold vére így

fajúlt el?

Így. Sajnos túl nagy a kaliberkülönbség kettejük között, semmilyen értelemben nincsenek egy szinten. Ottó valósággal kisgyermekké lesz újra nénje gáttalan haragjával szembesülve, aminek az okát nem érti egészen. A panasa tökéletesen infantilis:

OTTÓ

Eddig segítettél, most meg gyalázol?

GERTRUDIS

A célod nem; de módjaid
útálhatom.

Kulcsmondat, mely voltaképpen nem igényel kommentárt. Egy hercegnek vannak előjogai, de hogy azokat baj nélkül élvezhesse, ahhoz fenség is kell, stílus, erő, személyiség. Ezekből Ottónak nem jutott. Gertrudis megpróbál a herceg férfiúi önérzetére hatni:

Magam készíték útát.

OTTÓ

Nővérem. Nővérkém.

GERTRUDIS

Nem tiltottam soha
tőled szerelmet! Vidámság, öröm,
minden csak a szolgálatodra volt;
s most fajtalan véred tilalmas úton
Melinda bírására csergedez.

Amíg e mondatait mondja, Gertrudis lábát az előtte már teljesen elterült Ottó hasán nyugtatja. Aligha tekinthető véletlennek, hogy a „beteg” és „fajtalan” jelzők ebben a rövid kulcsszakaszban ilyen hangsúlyosan fordulnak elő, még ha az elsőt érthetjük is Ottó búbánatára (politikai menekültként érkezett, ugyebár), a másodikat meg egyszerű rendreutasításként. A pszichopátiának akkoriban még nem volt saját neve, ha csak a romlottságot nem tekintették betegségnek.

OTTÓ

Gertrudis, kérlek, hallgass meg!

GERTRUDIS

Meráni herceg - egy férfiú nem tud kifogni egy
asszonyszemélyen; s egy Gertrudis - egy
asszony tud országok felett megállni.

OTTÓ

No jó! Tehát lemondok róla.

GERTRUDIS

Lemondasz Bánk hitveséről? Úgy
lelkemre mondom, hát nem is szeretted.

OTTÓ

Szerettem, esküszöm: de most eszemre hallgatok.

Katonánál erre Gertrudis rávágja: „Hazudsz!”²⁷ Ezt nem volt nehéz kiszúrni: ha valamit biztosan tudhat a királyné, az az, hogy az öccse esze nem szólalhatott fel...

OTTÓ

De könnyeit tekintvén -

GERTRUDIS (*elkomorodik*)

Sír is! (Keserűen elmosolyodik.)
És te róla mégis le akarsz mondani?
[...]

OTTÓ (*unatkozva*)

Néném, tehát mi lesz kedved szerént?

GERTRUDIS

Ha azt megérni kellene, hogy reám mutatra
susogni hallanám: „Ni, itt megyen
Gertrúd, az öccse kinek kontár vala
Melinda elszédítésében” - Ottó!!

OTTÓ

Tehát szólj, mit tegyek?

Passz. Ennél nyíltabban a királyné nem mondhatja ki, hogy a ,bajból immár egyetlen kiút van: Melindát most már tényleg el kell csábítani, és pedig sikeresen. A botrány félig már így is kész (kísérete is, nem csak ő volt tanúja az iméntieknek): ha marad minden, ahogy most áll, a herceg végképp nevetségessé teszi magát (és nővérét is) az egész udvar előtt, azt a család presztízse nem bírja el; ha ügyetlenül próbálkozik tovább, és kitör a valódi botrány, könnyen lehet, hogy mindkettejüknek vége. Melinda nem akárcsi, az ország második emberének felesége. Itt egyetlen megoldás maradt: megnyerni magát Melindát is az ügynek.

Ha ugyanis sikerülne Ottónak megnyerni az asszony hajlandóságát, taktikusan, finoman, ésszel, tapintattal, azzal cinkossá avatja, a bajuk onnantól közös teher, és egyiküknek sem érdeke a továbbiakban, hogy bármi kitudódjék - pusmoghatnak róla az udvarban, azt nem lehet elkerülni, de nyíltan senkinek nem lenne mersze fessegetni a továbbiakban a dolgot. Ezt azonban a királyné természetesen nem mondhatja meg így egyenesen a hercegnek. Az ő szájából, koronás tekintélyének teljes súlyával megerősítve nem hangozhat el direkt utasítás egy köztörvényes bűn elkövetésére, ami a házasságtörés volt akkoriban (sőt, sok helyütt elvileg egészen a

20. századig). Tanúk nélkül sem mondhat ilyet (és mint látni fogjuk, most sincsenek tanúk nélkül...).

Gertrudis számára sajnálatos módon így viszont nem marad más hátra, mint abban bízni, hátha Ottó mégis megérti, mit kell tennie - többet az ügyért a királyné igazán nem tehet. A hercegnek soha rá gondolnia sem lett volna szabad Melindára, de ha már nem tudta megállni, félbe sem hagyhatja így a dolgot (és a királyné azt is tisztán látja, hogy az öccse csak úgy feladni sem fogja, inkább valami hülyeséget csinál). A siker tehát immár mindenestül Ottó gyöngé kezében van, és bár benne a néne természetesen egyáltalán nem bízik, ebben a helyzetben valóban tehetetlen, elvégre nem léphet a helyébe. Ez az érzés, a tehetetlenségé uralkodói hajlamainak ismeretlen és utálatos. Hullámokban tör rá újra meg újra a düh - a stílusának viszont határozottan jót tesz a harag, gyönyörű szóképekben fogalmazza meg a lényegét süket öccsének.

GERTRUDIS

Te engemet megláncolál, s magadnak
egy gödröt ástál, mostan mégis én -
én húzzalak ki abból?

OTTÓ

Add tanácsodat nekem.
Hogyan legyen enyim Melinda szíve?

Ez végkép betesz a királynénak: hogy már férfi helyett is ő legyen férfi az öccse helyében -sok megviselt idegeinek.

GERTRUDIS

Hallatlan!
Asszonyok! - Megyek.

OTTÓ

Kegyes királyi néném! (Ölelni akarja Gertrudist.)

GERTRUDIS (visszalöki)

Vessz el itt arany kalitkád
ürében, árva bíboros teremtmény -
nem törődöm veled! (Elsiet, merániak követik.)

OTTÓ

Bíberach! Bíberach!

Gertrudis újabb végzetes hibát követ el: éppen neki tudnia kellett volna, hogy ha a végsőkéig felingerli ezt a paprikajancsit, aztán magára hagyja, nem az esze jön meg (ami nincs neki), hanem valami őrületséget követ el: ahelyett, hogy finoman nyúlna a kényes ügyhöz, a gyávák végső menedékéhez, az erőszakhoz fog folya-

modni. Úgy is lesz. A királyné gyengeségét öccse irányában csakis az magyarázhatja, hogy vére iránt végletesen elfogult - ez a körülmény majd halálában is fontos szerepet játszik. Ha tisztán látja is a bajt, a teljes szakításra sosem viszi rá a lélek.

És az ördög mindig arra jár, ha igény mutatkozik rá: Ottónak is eszébe jut az ő nagy szorultságában, kihez fordulhat ilyenkor még.²⁸

„Hogyha bőkezűbb lettél, s fizettél volna” (I,13)

Biberach ebben a jelenetben (I,13) adja Ottó kezébe a végzetes tett elkövetéséhez szükséges eszközöket. A hercegnek kérnie, kérdeznie sem kell, a Bánk hallgatóságát sejtő ritter megelőzi. Ránézésre tud mindent (talán nem is volt ő maga sem olyan messze az iméntiek alatt). A királyné után küldi Ottót, hogy mondja neki azt: próba volt az egész, csak a „magyar feleségek állhatatosságáról” akart meggyőződni, dehogyis jutna eszébe nyílt színen elcsábítani az udvar második hölgyét, pláne ilyen ügyetlenül.

Örömében még maga
fog a királyné elvezetni hozzá,
Melinda is megenyhül.

A részletek körül fordul meg minden: itt nem árt nagyon figyelni. Hogy is néz ki a terv? Ottó Gertrudis után ered, megengeszteli, elhiteti vele, hogy tudja, mit csinál (bár változatlanul fogalma sincs, tudni csak Biberach tudja). Az iménti jelenet Melindával csak a próba volt, meg akart győződni a prédául kiszemelt nő valódi értékéről. A megkönnyebbült királyné, jövendöl Biberach, örömében maga vezeti el öccsét az asszonyhoz, hogy tisztázzák a félreértést. S (Katonánál: „a résztvevésig úgylis megpuhult”) Melinda (a lézengő itt a köztük kialakult barátságra és megértésre céloz) olyan hálás lesz azért, hogy mégsem kell csalódnia, esetleg önként is odaadja, amit Ottó szeretne tőle. Mint a mesében.

A vaskos iróniát Biberach szavaiban csakis a herceg nem érti el, holott legalábbis csodálkoznia kéne, miért is nyom a kezébe a fenti derűlátó prognózis és jó diplomatára valló tanácsok után a lézengő két zacskó port: az egyik altató a királyné számára (ne legyen útban, és az aktív közreműködés gyanúja alól is mentes legyen), a másik valami randidrog („hevítő”) Melindának. Arról nem is beszélve, hogy gigászi, roppant hatásos szürke ökörfejmaszkot (szürkemarhát?) nyom ezen a ponton a herceg fejébe (korábban már ő is „marhászkodott” benne), kezébe falloszt imitáló farudat, róla két zsákban a herék helyén a két drogos üvegce lóg. A hercegnek csak tükörbe kellene néznie.

²⁸ A *Hah!* - *Biberach!* poénért teljes mértékben Katonát terheli a felelősség.

Ha Ottónak egy kicsit több sütnivalója volna, legalább ebből értenie kellene, hogy a lézengő nem bízik az ő diplomáciai tehetségében: tétivel cáfolja fenti szavait, melyek csak a herceg elkábítására valók, hogy az egész vállalkozás a legkönnyebb színben tűnjék fel előtte, és meg ne riadjon. Biberach belül régen elárulta már kicsinyes, szűk látókörű, gyáva és zsugori urát, aki immár csak kockázatot jelent számára is. Új gazdát keres egy ideje (Bánkban is reménykedik), most csak annyi történik, hogy Ottó kezébe adja a „töltött revolvért”, hogy főbe lőhesse magát vele - a tudása egyszer még jól jöhet neki. A távozó herceg hátának meg is mondja az igazat:

Hogyha bőkezűbb
lettél s fizettél volna, jobb tanácsot
is adhatnék. Most a magyarsággal
jobb lesz tartani.

Comic effect: a jelenet végén előkerül Zizidóri, egyike az udvar immár notórius hallgatózóinak. Biberach szó nélkül int neki, jelezve, merre ment el a herceg. A lány nagyot sóhajt, majd távozik a mondott irányban.

„Itten Melindám, ottan a hazám” (I,14)

A hosszas első felvonás zárójelenetében (I,14) Bánk dúlt monológban összegzi eddigi tapasztalatait, hosszú jelenetsorok óta tartó hallgatózása gyümölcseit. Katona eredeti színpadi utasítása szerint kivont kard van a kezében, „magán kívül” van, sokáig „tipeg-topog”, ebből az előadásban a magán kívül levés és a tépelődés stimmel. A kivont kardot és egyáltalán, hallgatózásait (és nemcselekvését) a kritika egy része nem szereti. Erre már részben megfeleltünk korábban, hogy miért tartjuk indokoltnak Bánk habozását, miért van elemi szüksége arra, hogy bizonyosságot szerezzen, mielőtt cselekszik (azonkívül ott munkál benne a halvány remény, egészen sokáig, hogy netán rosszul ítéli meg a helyzetet: hátha nem úgy van egészen, mégse). Alapvetően jóhiszemű ember nehezebben, lassabban hiszi el, fogadja el a rosszat, mint a jót. Ami eddig történt, az elég volt ahhoz, hogy mélységesen fölkaparja, de ahhoz nem, hogy bármi biztosat tudjon (elvégre nemcsak Ottó tolakodó udvarlásának volt tanúja, de annak is, hogy Melinda - egyelőre legalábbis - keményen visszautasította). A benne összeálló kép természetesen nem túl vidám. Kiderül szavaiból, hogy legalábbis ő kihallgatta a királyné és Ottó négy szemköztinek szánt megbeszélését:

Ilyen asszony őriz meg, hazám?
Egy fertelmes asszony.

Sok egyebet is elárulnak a szavai: egyrészt azt, hogy őt sem Ottó érdekli, az ő céljaival és jellemével körülbelül tisztában van. Gondolatai a felesége és a királyné körül forognak. Gertrudis szavait éppúgy nem sikerült biztonsággal megfejtenie, ahogy a hercegnek sem (Katonánál még azt mondja róla: *„hogy ördögi érzéseiben ne lephessen meg a jobb ember, érthetetlenül beszél kétféleképpen gondolatjait”*), legalábbis ahhoz nem eléggé, hogy „ördögi érzéseiben” meglephesse, azaz rá tudna bizonyítani bármit is. Tenni tehát nem fog semmit ez ügyben, még mindig nem. Következő szavainak értelméről sokat vitatkoztak már. Szerintünk Bánk nagyon pontosan fogalmaz, egyszersmind egyértelműen jelzi, mire számíthatunk:

A pártütés kiáltoz, a szerelmem
tartóztat, Melinda!

Nem egy megoldatlan problémával viaskodik ugyanis Bánk, hanem kettővel (Katonánál: *„itten Melindám, ottan a hazám”*), és az utóbbival is sürgősen foglalkozni kellene („kiáltoz”), noha az előbbi se oldódott még meg („tartóztat”).²⁹

Az országjárás során az ország népe rá helyezte jogos panaszainak terhét. Csak azért nem lázadnak még („nem vélik a zendülést”), mert „Bánk a király személye” - azaz ő áll bátyaként a káosz és a nép között. Ezzel neki személyesen kell kezdenie valamit (nemcsak a nép bizalma köti, hanem a királyé is), megoldást kell találnia, de az nem a zendülés - és nem is a pártütés (puccs), amivel a békétlenek kacérkodnak, felelőtlenül. Ő ennek a személyes küldetésnek eleget fog tenni, benne nem csalódhat egyik fél sem, még ha az életébe kerül is a szembesítés, az igazságszolgáltatás, a békéltetés, az engesztelés.³⁰

Az igazságtevéshez, a helyes cselekvéshez szabadnak kell lennie, nem törődhet saját biztonságával, sem azzal, hogy királyának, feleségének és gyermekeinek szükségképpen fájdalmat okoz (ezért nevezi „tündéri láncoknak” e kötelékeket, azaz itt az őt hozzájuk fűző érzelmi viszonyról, személyes hűségről beszél) a nagyobb jó, az igazság és a békesség érdekében. Éppen miattuk, a számára kedves érintettek miatt nem maradhat tétlen, de nagyon nem mindegy, miképpen lát hozzá az elszámoláshoz és rendcsináláshoz. A darab hátralevő négy felvonásában (szakaszában) épp azt látjuk, ahogyan Bánk személyes krízise ellenére is világos áttekintéssel, bölcsességgel tényleg cselekvéshez lát - és természetesen cselekvésében benne lesz minden államférfiúi erénye és nagysága, és minden személyes hibája és gyengéje

²⁹ Katonánál még hosszan folytatódik a monológ, melynek dramaturgiai funkcióját a fenti két sor gyakorlatilag hiánytalanul ellátja: *Énrám bíz a szűnnyadó l gondatlan - énrám tevé le a l szegény paraszt elfáradt csontjait: l nem vélik ők a zendülést, mivel l a király személye - esküszöm l meg is fogok felelni ennek, és l habár tulajdon síromon fog is l a békességetek virágzani. -*

³⁰ Katonánál: *„Szedd rendbe, lélek, magadat és szakaszd l szét mindazon tündéri láncokat, l melyekkel a királyi székhez és l a hitvesedhez, gyermekidhez, oly l igen keményen meg valál kötözve!”*

is.³¹ (A „láncok” gyakori lovagdráma-motívum: mindent jelentenek, ami a lovagot akadályozza a küldetésében - társadalmi helyzet, rang, emberi viszonylatok -, amiért nem tud vagy nem tud könnyen érvényt szerezni az igazságnak, becsületnek.)

Az igazságtevéshez friss szemmel kell tekintenie mindenkire, a történet minden szereplőjére, úgy, mintha ma születne, és nem fűzné hozzájuk semmi a felelősségen kívül, se hála, se szeretet, se ragaszkodás.

Két fátyolt szakasztok el,
hazámról és becsületemről.

Mindkét bajt („fátyolt”) el kell hártani, bár, tegyük hozzá, az előbbivel kicsit mintha többet foglalkozna ebben a monológban, és a sorrend is megfordult Melinda és a haza között: azaz a feleségét legalábbis átmenetileg kevésbé félti (talán a visszautasítás nyugtatta meg?), mint a hazáját. Ettől függetlenül el kell számolnia persze majd a személyes térfélen is, de pillanatnyilag a hazát mintha sürgetőbb veszedelem fenyegetné.³²

A háttérben némajáték: egy rácsos ablak mögött erősen fűzik Melindát.³³ Zizidóra a háttérből figyel, üveg mögül. Fügöny: a hosszadalmas első felvonásnak vége. A szünet nélkül játszott előadásban ezt csak némi csönd, átrendeződés és zene jelzi.

A cikk folytatása a www.avorospostakocsi.hu oldalon olvasható.

³¹ Katonánál: „*Úgy állj meg itt, pusztán, mint akkor, a- l midőn az alkotó szavára a l reszketve engedő chaos magából l kibocsájta.*”

³² Katonánál: „*A l bocsánatot hörgés közt is mosolygom, l ha ölettetésem ezekért lészen! - Egy l menykőcsapás ugyan letépheti l rólam halandóságom köntösét: de l jóhíreket ki nem törölheti.*” Ha ebben az igaz küldetésben jár el, és ezért marasztalják majd el („ölettetésem ezekért lészen”), nem kér majd bocsánatot („hörgés közt is mosolygom”) - itt már a vérpad lebeg Bánk szemei előtt. Megölnétek, de a jó híre helyreáll.

³³ Nem lehet nem felfigyelni az előadásban Melinda és Ottó testnyelvére: az egyértelmű kölcsönös vonzalomra, majd a teljes testi harmóniára, amelyben összekapaszkodnak, összesimulnak - immár a hevítő por hatása alatt. Megállapíthatatlan, mekkora a része ebben a szernek, de a fájdalmas lehetőség mindvégig ott van. Az előadás ennél direkterben nem foglal állást abban a kérdésben, mi is történik majd pontosan kettejük között.

A Krúdy-émlékév alkalmából irodalmi paródiaestet szervezett a Vidor fesztiválon a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle és A Vörös Postakocsi. Válogatást közlünk a paródiaesten elhangzott szövegekből, melyek egy-egy író stílusát imitálva emlékeztek meg Krúdy Gyuláról.

Karádi Zsolt

JÓZSEF ATTILA: A Gyulánál

A rakodópart alsó kövén ültem,
s Krúdy-regényt olvastam: hű, de mély!
Alig hallottam a könyvbe merültem,
hogy fecseg a tejszín, s hallgat a kéj.
Mintha szívemből szállt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Gyula.

És amint felnézek, néhány kalandor
lépdél felém, mellettük egy troli-
busz, Rezeda, Alvinczy, Álmos Andor,
Wart Erzsébet, Lizi és Pisztoli.
A prózád olvashatatlan, bocsi!
Mind között A vörös postakocsi

a legszörnyűbb! De majdan az utókor
fölértékeli munkád bugyután.
A nyelved zamatos, miként az óbor,
ha proletárok hörpölik bután.
De addig, míg meg nem áll az eszem,
a műved, hisz rettentő, leteszem.

Én olvasni akarok. Elegendő,
ha szól valamiről a mű, Gyulám!
A szerzőnek velővel teli bendő
nem elég! Nem árt, hogyha tanul ám
írni az író, például éntőlem,
ki számára nem téma az evés.
De lehet újságcím is énfelőlem
regényed! Nekem ez édes kevés...

VÁCI MIHÁLY: Krúdy Gyula

1.

Ő tudta, keletről jön a szabadság,
még a postakocsija is vörös.
Ezért aztán a nyíri hús homokban
amerre járt, ott mindenütt körös-
körül az őt nem-olvasók szerettek
hivatkozni műveire nagyon.
Egyszer egy részeg katonát a város-
háza előtt kis híján vert agyon.

Ilyen volt ő. A híres nyíri vinkó
nem ütötte ki, bírta jól a bort,
s miközben a szülőföldjére gondolt,
Sztambulban s Podolinban vándorolt.
Kártyázott nappal, éjjel asszonyokhoz
lopódzott. Kérdés: vajon mikor írt?
Nincs válasz. Csak azt tudjuk, szerencsétlen
jaj, korán megtapasztalta a sírt.

2.

Holtunkban találkozunk itt a színház
előtt a téren. S ejha, mi a kő:
én állok kitárt karral, és rohadtul
fáj a póztól a derekam, de ő:
ő ül, nem messze tőlem, s lám, a kocsi
szelíden gördül véle: haza jött.
S amíg keblemre ölelném az író,
felbőg egy BMW hátam mögött.

3.

Gyulám, tudtad, a zemberek, s a Nyírség
lesz életműved ihletője. Nos,
elitted mindened, de a szegények
tömege könyveidben otthonos.
Postakocsid színe a győzelemben
vetett hitedet tükrözi ma is.
Ne csóváld fejedet csézádban egyre,
s ne gondold, hogy mit hirdetek, hamis.

A téren most rettentő nagy a káosz:
homok, betoncső, cement, díszkövek.
Szorongva nézed ezt a haláltáncot:
gépek, melósok, nagy virágtövek.
Üzenem néked, író társ, a zajban,
míg a VIDOR Fesztivál csúcsra jár:
nem halt meg, csak elbujdosott a szőke
városban a sok éhes proletár.

CZÓBEL MINKA: Krúdy Gyulához

Gyula! Jöjjön el Anarcsra,
Meghívom egy vérnarancsra!
Igaz, mondják Ön a borba
Menekül, meg a mámorba.

Itt Anarcsron ilyen nincsen,
A Bárókert minden kincsem.
Itt, hol élek sebbel-lobbal
Boldogan, a drága Bobbal.

Ő festeget, én csak ülök,
Életemmel kibékülök.
Szimbólumok jobbra, balra,
Ajkam ritkán fakad dalra.

Bob a fiam, Bob a férjem,
Istenemet mire kérjem?
Jöjjön hozzánk, Gyula, bátran!
Készen áll szerelmi sátram.

Leszbi lányok, öreg lányok,
Szép szabolcsi boszorkányok:
Öltözünk a holdsugarba,
Úgy repülünk el a Spárba.

Kérünk ott egy velős csontot,
S kapunk érte néhány pontot.
(E csontot, ha itt lesz, maga
Verje ki majd az éjszaka!)

Bob meg én ezt ezért vesszük,
A lelkünket mellé tesszük!
Krúdy úr, ám írja bele
Szindbádjába, s legyen vele

Büszke, ámde el ne mondja,
Kinek volt e csontra gondja!
Eszünkbe jut mesés Kelet,
Lebegünk a velő felett.

Sugaras a testünk, Gyula!
Láttán, óh, jaj, elnémul a
Férfinépség. Jöjjön, kérem!
Fellobog a forró vérem,

Ha olvasom novelláit,
Van, mely csábít, van, mely ámít.
A harmadik szívem mosta,
S a regény, A vörös posta-

Kocsi, az a legszebb, Gyula!
Fellapozom, s elszorul a
Torkom, el a testem-lelkem,
S összeesek hátatelten.

Most is, mint a múlt év telén,
Ölébe vesz Büttner Helén:
Megcirógat, és a vágya
Lesz a vágyam melegágya,

S két agg leány száll a szélbe',
Boszorkányként, nyárba-télbe',
Hajnalban és alkonyatban
Elfoszlik a pillanatban.

Látja, Gyula, ilyen vagyok,
Verseim se jók, se nagyok,
Elcsorog az ihlet nedve,
S itt maradok elfeledve.

De legendám túlél, talán,
Míg egy új költő asztalán
Megszületek ifjú lánynak,
Bűvös-bájos boszorkánynak.

Rettenetes csúnyaságom
Elhíresül a világon.
S fehér leplek hűvösében
Arcom száll a messzi szélben...

Papp Oszkár illusztrációja (Krúdy Gyula: *Tótágas*)

Béres Tamás

„Vörös Postakocsi” (Janikovszky Éva)

- Gyszika! - kiáltott fel anyuka. - Veled mindig történik valami!

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, nagyon szerettem volna postakocsit vezetni. El is cseréltem a gesztenyegyűjteményemet egy vörös darabra, amit a Móra Ferenc utcai Lemezárugyár készített, és egy ideje már ott ékeskedett a Játékok és Ajándékok feliratú kirakatban. Amikor arra sétáltam, mindig megálltam egy pillanatra, és kértem Anyukát, hogy vegye meg nekem.

- Majd, ha nagyfiú leszel, megkaphatod. Ahhoz még kicsi vagy - mondta, aztán mindig tovább siettünk.

Anyuka mindig tovább sietett, ha valamit nem akart nekem megvenni.

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, nem tudtam, hogy felnőttként is az leszek. Pedig de. Akkor még mindezeket nem tudtam magamról. De most már tudom, és büszke is lehetek erre. Egyesek szerint még van néhány jó tulajdonságom, de a végére mindig odateszik, hogy nagyképű és beképzelt vagyok, pedig ez nem igaz, inkább ők azok.

Deee!

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, mindig szerettem volna lovacska lenni. Aranyos. Nem hülye! Tudom, hogy a fiúcska gyerekek inkább tűzoltók vagy katonák szeretnének lenni, de én lovacska szerettem volna lenni. Lovacska a Vörös Postakocsi előtt. Én húztam volna. Apukám mindig azt mondta, hogy: „De mindig azt a lovat ütik jobban, amelyik hiúz.” (Apukám szabolcsi volt, na! Jáúvan, na!) Én mégiscsak ló szerettem volna lenni, nem hiúz.

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, volt egy kutyám, Szindbád. Állandóan velőcsontot evett. (De ez egy másik történet. Majd Peti bácsinál elolvassátok.) Szindbád reggelente nagyokat vakkantott, ha meglátta a szomszéd erkélyén titokban cigarettázni Béla bácsit, aki - hogy fel ne ébressze Jolán nénit, a feleségét a nagy kutyaugatás - egy velőcsontot dobott oda neki. Szindbád ettől elhallgatott, de aztán minden reggel velőcsontot akart. Mivel egyszer én is szemtanúja voltam az esetnek, kaptam egy Sportszeletet. Attól kezdve Béla bácsi cigaretta, Szindbád velőcsont, én pedig Sportszeletfüggő lettem. Már látom, a felnőttek élete se könnyű, ha a szemtanúkat akarják lecsontozni, mármint levelőcsontozni.

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, a játék Vörös Postakocsival szerettem volna iskolába menni. Ahol aztán csodájára járt volna Emma néni, meg az összes tanítónéni és bácsi, hogy ennek a Gyszinak micsoda járgánya van. Igazuk is lett volna. Talán még házi feladatot se kaptam volna soha többé, mert megmondta volna Emma néni, hogy akinek ilyen közfeladatot ellátó -

tehát a személy közszereplőnek minősülő, azaz köztisztletnek örvendő tulajdonban álló - postakocsija van, annak több fontosabb dolga is akad annál, mint a házi feladat, tehát mentesül alóla. Még az iskolai házirendbe is bekerülne, annál magasabb rendű szabály nem is létezik.

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, Emil bácsi mindig elvitt az állatkertbe. Most már tudom, hogy kár volt Emil bácsinak egy valag pénzt kiadnia az állatkertért, hisz itt az állatkerten kívül is van elég dolog, ami legalább olyan állat, vagy állati, és még pénzt is spórol vele az ember.

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, az ablakból láttam, hogy Apa egy szőke hajú nénit kísért haza, aki korábban Pannit korrepetálta számtanból. De nemcsak Panni, hanem én is megtanultam a számtanleckét, mert Lajos bácsi megemelte a zsebpénzemet 100 százalékkal, amit egyedül is ki tudtam számolni. De Apa mindig azt tanította, hogy a számtanleckét utólag ellenőrizni kell, így Anyukát kértem, hogy ellenőrizze a százalékos eredményt. Miközben kikerekedett szemekkel számolt és helyeselve bólogatott, csak azt kérdezte folyton, hogy miért pont a szőke hajú néni szerepelt a szöveges feladatban?

Amikor még kicsi voltam és szép, meg okos, meg aranyos, Apa mindig azt mondta, hogy többet kellene tanulnia ennek a gyerekeknek, mert nem viszi semmire. Pedig én napról napra megmutattam neki, hogy tanulás nélkül is magamra tudom vonni mások figyelmét, miközben Anyuka, Apa, Julcsa, Panna, Emma néni, Lajos bácsi, a postás bácsi és a szomszédok is azon vitatkoztak, hogy kire ütött ez a gyerek? Hiába, nagy család a miénk! Pedig Anyuka azt hajtogatta mindig, hogy az ő családjában mindenki normális, így, ha rossz napom volt, Apa fiúcskája voltam, ha ötöst hoztam haza az iskolából, Anyuka kincse voltam. Hát akkor most miért gondolkodnak ezen?

Domonkos Imre illusztrációja (Krúdy Gyula: *Sárosi Gyula, a nőhonvéd*)

Oláh András

Csokonai Vitéz Mihály: A velőscsonthoz

Velőscsontba olvadt
fűszerillatok,
ízlelőbimbókat
csiklandó titok,
mit teremt magának
kóbor utazó,
kit - a Sóstón járva -
vonz a Vigadó.
Friss vágyakkal mért gyötörtél,
mért szúrtál belém?
Asztalomhoz pincért küldtél,
ha betértem én.
Kínált ő fahéjas
tirpák bőségtálat,
megnyitva a rést a
nyálelválasztásnak.

Kihívó mosollyal
libeggett mellém
egy kacér perszóna
- tetkóval mellén.
Kétségben vergődve
simult rá kezem
- kis híján legyőzte
éhségérzetem.
De elég egy félrepillantás,
s nem kell a fruska.
Magasba szökött, s riasztást
adott a vér cukra.
Mohó tűz kavargott
- jött a Kánaán -
velőscsont aranylott
Krúdy asztalán.

Nincs ennél szebb légyott,
tágra nyílt szemem:
nem lehetne-é, hogy
én is azt egyem.
A pincérnek elég ez:
a vendég rendelt,
pirítós kenyér lesz
s velő a desszert.
Gondolatim ettől kezdve,
mint a fürge méh,
repkedtek - a csajt is feledve -
új vágyak felé.
Egy híját esmértem
 örömmnek még:
marhavelőt kértem,
 s megadá az ég.

De üres a korsó,
ásít az este,
szemem a vibráló
monitort leste.
Velőn nyert vígságom
borongósra vált,
Minden idegszálam
kínrímeket gyárt.
Nékem már nyomor a szigor
- Karádi kínoz:
hogy ne legyek prűd, se frivol,
se poéngyilkos.
Szétfolyó nyíri bor!
Tarka képzetek!
Velőscsontos Vidor!
Isten véletek!

Villon: Ballada a Vörös Fiákerről

Mint péklapát, csapott nyakon a kétség,
mert szép szerelmem, Klára, elhagyott.
Mért rám borítja Isten minden mérgét,
a magánytól úgylis halálra fagyok.
Az életem, ím, cserepekre hullott,
s emlékeimből kiszáradt a nyár.
Minden, ami volt, most mögöttem kullog,
és lassan-lassan belepi a sár.
Fagyos álmok közt birkózom a széllel,
remélve, hogy a nap egyszer kisüt.
De mért van mégis mindennap csak éjjel?
S miért vagyok száműzött mindenütt?

Keresek egy régi, eltékozolt múltat,
az utamat postakocsin járom.
A színek itt már régen elpusztultak,
hogy a hiány s az üresség fájjon.
Kihátrált belőlem minden, mi szépség,
s bár itt vagyok - de szívem megszökött.
Mintha vendéglőben verne ki az éhség,
a gyomrom mondott most csütörtököt.
A csókok helyett csak vágy gyűlt a mába,
azt várva, hogy a helyére tegyük.
Így rekedek benned, mint egy árva,
de mért vagyok száműzött mindenütt?

A vörös lámpák alatt felzokogtam:
ó, hányszor adtak nekem életet!
De enyém csak az, mit szívembe zártam,
a sárba fojtott, szűk emlékezet.
Hívtam Istent a lóversenypályára,
tán föltehetné ő is mindenét.
Így maradhatnánk egymásnak árvája,
egy megtagadott múltért, semmiért.
Öngyilkos ösztön marakodik rajtam,
az álmaidra hideg tél feküdt,
kóborgok, füttyülve, egymagamban,
míg egy vörös fiáker el nem üt...

Csabai László

Veres Péter: Találkozás

A nyárligeti vasútállomás elszunnyadni készül a júliusi hőségben. A váróterem minden ajtaja nyitva, de hiába, csak a kora reggeli órákban frissít a huzat. Aztán már a csendőrségi istálló lóhúgyszaga meg a burkolatlan Temető utca járókelői, talyigái által felvert por hatol az épületbe. Délre meg már csak a meleg. Vasutasok, csendőrök és besúgók a resti hátsó termébe szorulnak, és szódát vedelve kornyadoznak, a resti bérlőjének újra és újra kizavart kuttyája nyelvét lógatva bújjik az ecetfa gyér lombja alá.

A peronon csupán két ember. Az egyik Balogh Jani, az elcsapott uradalmi cseléd. A másik Kammerer Kristóf, az uradalom intézője. Ő csapta el Janit. Mert sokat járt a szája. Tiszta sor!

Valami azonban most nem fér Kammerer szilvóriummal pátyolgatott fejébe. Például az, miért akar Balogh Jani vonatra szállni. „Honnan van neki erre pénze? Biztos lopta. A béresek folyton lopnak. Ilyen fajták. Tengerit, répát meg krumplít lopnak a földekről. Amit az uradalom termel. Ez bele van kalkulálva a járandóságukba. De pénzt eddig nem loptak. Ahhoz be kéne törniük a kastélyba vagy a majorság irodájába. Erre még nem volt példa. Egymástól lopnának? De ha az egyiknek nem lehet pénze, nem lehet a másiknak sem!” Ami még nem tetszik Kammerernek, hogy közös peronon, majdhogynem egymás mellett kell várakoznia azzal a rongyossal. „A szerelvényen van első meg másodosztály, miért nincs külön várakozóhely az úriembereknek, és külön placc a proliknak meg a hasonló népségnek?”

Mikor ehhez a gondolathoz ér Kammerer, Balogh Jani szalutálva a foszladozó szélű kalapjához emeli a kezét. Ez a hetyke gesztus kihívás. Az intéző nem hagyhatja annyiban. Mégis, mire a másikhöz ér, már inkább szánja azt.

- Mire vársz itt, Jani? - kérdi tőle.

- Mire várok, méltóságos uram? Hát a postakocsira. Egy ezüstcicomás lovak vontatta vörös postakocsira.

- Mire? Nincs postakocsi Nyárligeten. Volt, az igaz. Épp itt állt meg, ahol most a vonat fog. De ennek már ötven éve. Mire fel ez a bolond válasz?

- Hát, méltóságos uram, bolond kérdésre, bolond válasz dukál. Mert ha valaki egy pályaudvar peronján várakozik, az mi másra várhatna, mint a vonatra. A félkegyelmű is tudja, kérdezés nélkül.

- Úgy látom, Jani, megint rád jött a hoppáré! Pedig az uradalomban is ez lett a veszted. Elmondtam, hogy nincs előleg, de te csak fújtd a magadét. Ami nem ildomos a feljebbvalóban szemben. Majd egyszer belátod, hogy igazam volt, amikor elzavartalak.

- Én ezt már most belátom, méltóságos uram! A követelkezés helyett jobb lett volna megfajtani az özvegy édesanyámat, meg a két kishúgomat, aztán meg fölakasztani magam a körtefára, minthogy a darából előleget kérjek! - feleli egyre felhorgadóbb, büszke keserűséggel a volt béres. Vérszemet kapott, hogy végre mondhatja a magáét.

- Úgy, úgy Jani... pofázzál csak, míg megint meg nem járod. A rend az alapja mindennek. És a tisztesség. A tisztességes beszéd. Most például azért jöttem, hogy felajánljam a segítségem. Ugyanis megszántalak. Erre te...

- Na, ha segíteni akar a méltóságos úr, ne menjen el, mert egy apró szívességet tehet nekem.

- És mi lenne az?

- Hogy üljön le ide a padra.

- Csak annyit kérsz? No de minek üljek le?

- Látja, mit tartok a kezemben, méltóságos uram? - és Jani felemeli az eszközt.

- Látom. Egy hosszú nyelű kalapácsot.

- Igen. Krampács a neve. Maga leül, én meg ezzel úgy tarkón vágom, hogy menten elájul, de a koponyája nem reped meg. Aztán lelököm a sínre. Jön a vonat, és magát szépen felszeleteli. Ki fogja azt tudni, hogy előtte én is megcsaptam magát. A restiben látták, hogy beszívott pálinkából, azt fogják hinni, elkábult a melegtől azért esett rá a sínekre.

Kammerer olyan hideget érez, mintha jégbarlangba zárták volna. Hogy utolsó perceinek színhelye lesz, utálatossá, idegenné válik számára az állomás. És idegenné saját ruhája, saját teste. És egész saját élete. A cselédek folytonos egreciroztatásával meg szidásával. És látja a nyomorultak könyörgő tekintetét, és hogy ő ezerszer is elfordul tőlük és ezerszer is Isten meg a lusta népség káromlásával válaszol. És miért? Hogy a mosonmagyaróvári akadémián dédelgetett terveit feladva nyamvadt pengőket keressen, melyek még arra sem elegendőek, hogy házat vegyen magának a városszálen, vagy lakást a városban, ahová asszonyt vihet?

És amikor végigfut fején ez a sok képtelenség, a saját mostani halála éppen nem tűnik képtelenségnek. Hanem jogos fordulatnak. Leül hát a padra, és nyaka közé húzza fejét.

Zengő hahotázásra ocsúdik föl. Balogh Jani a lábszárát csapkodja a kalapácsnyéllel. Táncol, olyan jó a kedve.

- Elhitte! Bíz Isten bevette, hogy kicsinálom! Jaj, hogy miért nem látták mások! - és Jani már levegő után kapkod, annyira kimerítette a nevetőroham. Ami újra és újra elkapja, hogy a végén már szenvedően vidám arccal üljön le az intéző mellé. Nyel egy nagyot, úgy fordul a rászédett férfi felé:

- Hanem valamit tényleg kérnék nagyságos úr. Adjon nekem egyet a szivarjaiból. Olyan úrias megfogni azt, lóbálni. Hátha elcsábítok vele egy proli menyecskét.

Stephen King: A nők városa

Az évezredekken keresztül a női nemet elnyomva, kizsákmányolva uralkodó férfi fajtól való megszabadulás úgy kezdődött Castle Rockban, ebben a Main állam nyugati részén elterülő kisvárosban, hogy az asszonyok elváltak férjeiktől. Dühöngve, botrányosan vagy csendes megegyezéssel. A magukra maradt férfiak, óvó női kezek híján hamar zülleni, inni kezdtek. Munkájukat rosszul végezték, esténként randalíroztak. Ekkor rájuk hívták a rendőrséget. Zárka, néha gumibot. Persze sokan próbáltak új nőtársaságot találni maguknak, ám a Castle Rock-i nők elutasították őket. Szilárdan követve Divina, a genderforradalmár prédikátornő utasításait. Ha valaki elbizonytalanodott volna, Divina felkereste, és vele maradt, míg a férfiérintés utáni vágy csillapodott benne. A volt férjeknek tarthatatlan lett a helyzetük. Elhagyták a várost. A fiúgyermeket vihették magukkal. Maradtak még nőtlen fiatal emberek és homoszexuálisok. Az előbbieket, mivel az ő közeledésüket sem fogadták a helybeli lányok, az apákat követve, és máshol lányokat remélve úgyszintén elszivárogtak Castle Rockból. A homoszexuális férfiakat pedig az asszonyok megpróbálták rábeszélni nemváltoztató műtétre. Aki hajlandó volt erre, az, szolgaként, maradhatott. A többieket agyonverték.

Ahogy azonban férfi nélkül maradt a város, a nők is kezdtek elkötözni. Mert kibírhatatlan lett az élet. Nem volt, aki megjavítsa a vízvezetékét, az áramellátást, a nyikorgó ajtót, a szétesni készülő bútort. Az autók lerobbantak. Gyalog kellett menni mindenhova. Az esti férfiölelést az alkohol helyettesítette. A részeg nők pedig verekedni kezdtek. És nem volt, aki lecsillapítsa őket. A szidásból, ütlegelésből, rugdosásból, szurkálásból. Olyan önérzetbeli és lelki sebekkel, melyek nem gyógyulnak be másnap.

A nők is elhagyták tehát a várost, melynek épületeit, telkeit potom áron felvásárolta Divina. Aztán magas áron eladta az általa alapított Második Jeruzsálem egyház tagjainak. A helység új neve Jerusalem's Lot lett. (A „lot” az angolban egyaránt jelent sorsot és telket.) De ez az új név sem lesz örökéletű. A városból elkötöznek majd a lakói, és jönnek helyettük újak. Ami örök: Divina és a prédikációi.

Kürti László

Nemes Nagy Ágnes: úgy mondom el

úgy mondom el, hogy a hideg leli szádat,
kocognak fogaim tested üvegfalának.
és végigremegem, mit érez a váza,
mikor beleszakítva is téged alázlak.
előbb még hálával, hisz én vagyok
az élet, ki utolsó pillanatban kimentett
téged. aztán, ahogy rohadni indul
szárad, gyűlölni kezdesz poshadó
víz örök zavarával.
egyébként csendben ráncokat gyűjt
a szirmod, s a szoba illatát, jobb így,
szagoddal felülírnod. fojtogathatsz
ugyan, szellőztetem a lakást, a kis asztal
is bírja a terhet, az apadást.
különben jól vagyunk, igaz szerelemben,
ragyogóbb halált nem élhetnénk át szebben.

